सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

(एक)

२०२५-२०२६

नियोजन विभाग (मंत्रालय)

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर
२०२५

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

(एक)

२०२५-२०२६

नियोजन विभाग (मंत्रालय)

नियोजन विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकाची यादी

अ. क्र.	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१)	(एक)	नियोजन विभाग (रोहयो प्रभागासह)
२)	(दोन)	अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय

अनुक्रमणिका

		पृष्ठ क्रमांक
प्रस्तावना	...	(पाच)
कार्यक्रम प्रभाग	...	१
कार्यक्रम--		
(अ)	**विभागाचे विशिष्ट कार्यक्रम --**	
१.	राज्याचा वार्षिक कार्यक्रम ...	१
२.	जिल्हा योजना ...	२
३.	अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय ...	२
४.	महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र ...	३
५.	विकास मंडळे ...	६
६.	डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रम ...	७
७.	छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी), पुणे ...	८
८.	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ ...	९
९.	शाश्वत विकास ध्येय ...	१०
१०.	व्हीजन २०३० ...	११
(ब)	**विभागाचे अतिरिक्त कार्यक्रम --**	
१.	तीर्थक्षेत्र व पर्यटन स्थळ विकास आराखडा ...	११
२.	मानव विकास कार्यक्रम ...	१४
३.	खासदार स्थानिक क्षेत्र विकास कार्यक्रम ...	१४
४.	आमदार स्थानिक क्षेत्र विकास कार्यक्रम ...	१५
५.	नक्षलग्रस्त भागाच्या जलद विकासासाठी विशेष कृतीदल ...	१५
६.	राज्यस्तरीय बँकर्स समिती ...	१५
७.	प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना भाग भांडवल देणे ...	१६
८.	केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकिंगशी निगडीत योजनांची प्रचार, प्रसिद्धी व समन्वय ...	१६
९.	आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रम ...	१६
१०.	रोजगार हमी योजना ...	१७
११.	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना ...	१७
१२.	महाराष्ट्र इन्स्टिट्युशन फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन (मित्र) ...	२०
१३.	मुख्यमंत्री फेलोशिप कार्यक्रम ...	२१
१४.	परशुराम आर्थिक विकास महामंडळ ...	२१
१५.	वीर शिरोमणी महाराणा प्रताप आर्थिक विकास महामंडळ ...	२१
१६.	श्री वासवी कन्यका आर्थिक विकास महामंडळ ...	२१
(क)	अधिकारी/कर्मचारी गोषवारा ...	२२ ते ३०
(ड)	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२६ मधील सुस्पष्ट अर्थसहाय्य ...	३१
(इ)	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२६ मधील अप्रकट अर्थसहाय्याचा तपशील ...	३२
(ई)	विवरणपत्रे ...	३२ ते ३८

— — — —

प्रस्तावना

वार्षिक कार्यक्रमामध्ये समाविष्ट केलेल्या वेगवेगळ्या योजनांच्या अंमलबजावणीवर अधिक चांगले आणि प्रभावी नियंत्रण ठेवण्यासाठी दिनांक १ सप्टेंबर, १९७२ पासून नियोजन विभाग हा स्वतंत्र विभाग निर्माण करण्यात आला.

या विभागाचे प्रमुख कार्य नियोजन आयोगाने दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांच्या आधारे राज्य आणि जिल्हा पातळीवर वार्षिक कार्यक्रम आखणी करणे हे आहे. केंद्र शासनाने दिनांक १ जानेवारी, २०१५ पासून योजना आयोगाऐवजी निती आयोगाची स्थापना केली आहे. त्याशिवाय हा विभाग संस्थात्मक अर्थसहाय्य देणाऱ्या अभिकरणांमध्ये संपर्क साधून विकास योजनांसाठी अधिक साधनसामग्री उपलब्ध करून देण्यासाठी मदत करतो.

नियोजन विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखालील विशिष्ट व अतिरिक्त कार्यक्रम खालीलप्रमाणे आहेत :-

अ) विभागाचे विशिष्ट कार्यक्रम-

१) राज्याचा वार्षिक कार्यक्रम
   - i) कार्यक्रमांतर्गत योजनांचे समवर्ती मूल्यमापन
   - ii) केंद्रसहाय्यित योजना
   - iii) राज्य नियोजन मंडळ
   - iv) २० कलमी कार्यक्रम २००६ चे नियंत्रण

२) जिल्हा योजना

३) अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय

४) महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र

५) विकास मंडळे

६) डोंगरी विभागाच्या विकासासाठी विशेष कृती कार्यक्रम

७) छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी), पुणे

८) अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ

९) शाश्वत विकास ध्येय

१०) व्हिजन २०३०

(ब) विभागाचे अतिरिक्त कार्यक्रम

१) तीर्थक्षेत्र व पर्यटन स्थळ विकास आराखडा

२) मानव विकास कार्यक्रम

३) खासदार स्थानिक क्षेत्र विकास कार्यक्रम

४) आमदार स्थानिक क्षेत्र विकास कार्यक्रम

५) नक्षलग्रस्त भागाच्या जलद विकासासाठी विशेष कृती दल.

६) राज्यस्तरीय बँकर्स समिती

७) प्रादेशिक ग्रामीण बँकाना भाग भांडवल

८) केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकिंगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसार व समन्वय

९) आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रम

१०) रोजगार हमी योजना

११) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना

१२) महाराष्ट्र इन्स्टिट्युशन फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन (मित्र)

१३) मुख्यमंत्री फेलोशिप कार्यक्रम

१४) परशुराम आर्थिक विकास महामंडळ

१५) वीर शिरोमणी महाराणा प्रताप आर्थिक विकास महामंडळ

१६) श्री वासवी कन्यका आर्थिक विकास महामंडळ

अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय हे नियोजन विभागाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली असून त्याचे कार्यक्रम अंदाजपत्रक स्वतंत्रपणे प्रसिद्ध करण्यात येते.

नियोजन विभागाकडून कार्यान्वित केल्या जाणाऱ्या कार्यक्रमावरील एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील विवरणपत्र "अ" व "ब" मध्ये देण्यात आलेला आहे.

कार्यक्रम प्रभाग

१. सचिवालय आर्थिक सेवा

नियोजन विभागाचे कार्यक्रम प्रभाग व रोजगार हमी योजना प्रभाग असे दोन प्रमुख प्रभाग आहेत. कार्यक्रम प्रभागात प्रामुख्याने कार्यक्रमांतर्गत बाबींचा समन्वय साधला जातो व त्याकरिता कार्यक्रमांतर्गत अपेक्षित व्यय निश्चित करून त्यानुसार निधीचे वाटप करणे या बाबी हाताळल्या जातात.

अपर मुख्य सचिव व विकास आयुक्त हे या विभागाचे प्रमुख असून कार्यक्रम प्रभागाशिवाय विभागाच्या आस्थापनाविषयक बाबी त्यांच्या नियंत्रणाखाली आहेत.

या दोन्ही प्रभागांच्या मंत्रालयीन स्तरावरील आस्थापनाविषयक बाबी आस्थापना प्रभाग हाताळतो. विभागाच्या नियंत्रणाखालील अर्थ व सांख्यिकी संचालनालयाच्या आस्थापनाविषयक बाबीदेखील मंत्रालयीन प्रशासकीय विभाग म्हणून या विभागाकडून हाताळल्या जातात.

नियोजन विभागाच्या कार्यकक्षेत राज्य नियोजन मंडळ असून सदर मंडळावर कार्यकारी अध्यक्षाची नियुक्ती करण्यात येते व त्यांना मंत्रिपदाचा दर्जा दिला जातो. या राज्य नियोजन मंडळाच्या आस्थापनाविषयक बाबी नियोजन विभागातर्फे हाताळल्या जातात.

विभागाची एकत्रित कामे पार पाडण्यासाठी अपर मुख्य सचिव/ (नियोजन) व सचिव (रो.ह.यो.) यांना ११ सह/उप सचिव, १३ अवर सचिव, १ विशेष कार्य अधिकारी (पत व पद्धती) व अन्य ४६ अधिकाऱ्यांचे सहाय्य लाभले आहे. नियोजन विभागामधील विकास क्षेत्राची कामे, रोजगार हमी योजना आणि आस्थापनाविषयक बाबीसंबंधीची कामे पाहण्यासाठी एकूण ४४ कार्यासने कार्यरत आहेत.

(अ) विभागाचे विशिष्ट कार्यक्रम

१. राज्याचा वार्षिक कार्यक्रम

१.१. राज्याच्या वार्षिक कार्यक्रमाची आखणी करणे, हे कार्यक्रम प्रभागाचे मुख्य कार्य आहे. सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षापासून "योजनांतर्गत खर्च" व "योजनेतर खर्च" ही संकल्पना वित्त विभागाच्या शासन निर्णय क्र. संकीर्ण-२०१६/प्र.क्र.८८/अर्थ-१, दि. २७/०१/२०१७ नुसार रद्दबातल झाली आहे, त्याऐवजी सर्व प्रकारच्या खर्चाची "अनिवार्य खर्च" व "कार्यक्रमावरील खर्च" अशी विभागणी करण्यात आलेली आहे.

शासन निर्णय वित्त विभाग क्र. संकीर्ण-२०१६/प्र.क्र.८८/अर्थ-१, दि. १२/११/२०१८ नुसार "कार्यक्रमावरील खर्च" याचे समन्वयन करण्याची जबाबदारी नियोजन विभागाकडेच सोपविण्यात आली असल्याने प्रचलित असलेल्या पद्धतीनुसार वार्षिक योजनेची आखणी करण्यात येत आहे.

१.२ प्रशासकीय विभागांना त्यांच्या विभागाशी संबंधित अशा विकास क्षेत्र/उपक्षेत्राखाली येणाऱ्या योजनांची प्रारूपे तयार करण्यास सांगितले जाते. प्रशासकीय विभागांकडून प्राप्त झालेल्या योजनांच्या प्रारुपाबाबत मा. उप मुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन) हे संबंधित प्रशासकीय विभागांचे प्रभारी मंत्री महोदय व प्रशासकीय विभागाचे सचिव यांच्यासमवेत चर्चा करतात. तदनंतर वार्षिक कार्यक्रमाच्या आकारमानाचे निश्चितीकरण "अर्थसंकल्प आकारमान व कार्यक्रम उप समिती" च्या मान्यतेने अंतिम करण्यात येते.

१.३. वार्षिक कार्यक्रम तयार करण्याच्या प्रक्रियेमध्ये कार्यक्रमावरील खर्चासाठी उपलब्ध असलेल्या साधनसंपत्तीचे मूल्यमापन करण्यासंदर्भात वित्त विभागाचाही सहभाग असतो. खालील ६ बाबींच्या आधारे साधनसंपत्तीचे मूल्यमापन केले जाते.

१) चालू महसुलातील शिल्लक.

२) सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे अंशदान.

३) राज्य भविष्यनिर्वाह निधी.

४) खुल्या बाजारातील कर्जे.

५) संकीर्ण भांडवली आवक (निव्वळ).

६) अतिरिक्त अर्थबळ उभारणी.

१.४. राज्याकडे उपलब्ध असलेल्या साधनसंपत्तीचे क्षेत्रनिहाय वाटप करण्यापूर्वी त्यातून साध्य करावयाच्या भौतिक उद्दिष्टांचा प्रथम विचार करून त्या अनुरूप कार्यवाही करणे ही मूलत: नियोजन प्रक्रिया आहे. नियोजन प्रक्रियेत साधारणत: उपलब्ध साधनसंपत्ती, अपेक्षित उद्दिष्टे, उद्दिष्टपूर्तीसाठी आवश्यक बाबी, प्रत्यक्ष प्रगती या ४ टप्प्यांचा विचार करण्यात येतो.

१.५. राज्याच्या क्षेत्राचे संनियंत्रण, मूल्यमापन, फेरबदल व समायोजन या बाबी नियोजन प्रक्रियेत अंतर्भूत आहेत. विकासाच्या लाभाचे समान वाटप आणि जलदगती निश्चित करण्यासाठी योजनाबद्ध विकास हा नियोजन प्रक्रियेचा उद्देश आहे.

सन २०२५-२६ करिता राज्याच्या वार्षिक कार्यक्रमाचे आकारमान रु. २५४५६०.०० कोटी इतके प्रस्तावित करण्यात आले आहे.

(i) केंद्र पुरस्कृत/केंद्र सहाय्यित योजना (Centrally Sponsored/ Centrally Assisted Schemes) :-

राज्यात राबविण्यात येणाऱ्या केंद्र पुरस्कृत योजनांचे सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली (Public Finance Management System-PFMS) वरील केंद्रीय योजनांशी Maping करण्यात आले आहे. केंद्र पुरस्कृत योजनांच्या निधीचे परिणामकारक व्यवस्थापन करण्याच्या तसेच निधी विनियोगाच्या प्रक्रियेत अधिक परिणामकारकता आणण्याच्या दृष्टीने केंद्र शासनाने दिनांक ०१-०७-२०२१ पासून सुधारीत कार्यपद्धतीनुसार प्रत्येक केंद्र पुरस्कृत योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी संबंधित प्रशासकीय विभागाने एका Single Nodal Agency (SNA) ची नेमणूक करून त्या योजनेसाठी एका Single Nodal Bank Account उघडणे व योजनेच्या समन्वयाच्या दृष्टीने किमान उप सचिव दर्जाच्या अधिकाऱ्याची Nodal Officer म्हणून नियुक्ती करावयाची आहे. राज्यात केंद्र पुरस्कृत योजनांचे चांगल्याप्रकारे संनियंत्रण करता यावे म्हणून नियोजन विभागाच्या

योजना माहिती प्रणाली (MP-SIMS) वर Central Fund Distribution म्हणून Tab उपलब्ध करण्यात आला आहे.

निती आयोग, नवी दिल्ली यांच्या दि. १७ ऑगस्ट, २०१६ च्या पत्रान्वये प्राप्त झालेल्या सूचनांनुसार अस्तित्वात असलेल्या ६६ केंद्र पुरस्कृत योजनांचे २८ छत्र योजनांमध्ये (Umbrella Schemes) एकत्रिकरण करण्यात आले असुन त्यांची विभागणी पुढीलप्रमाणे आहे :-

अ) गाभ्यामधील गाभा योजना (Core of the Core Schemes) : या प्रवर्गात दर्शविण्यात आलेल्या एकूण ६ छत्र योजनांकरिता केंद्र शासनाकडून सध्या अस्तित्वात असलेल्या तरतुदीप्रमाणे केंद्रीय सहाय्य प्राप्त होत आहे.

ब) गाभा योजना (Core Schemes) : या प्रवर्गात दर्शविण्यात आलेल्या एकूण २० छत्र योजनांकरिता केंद्र शासनाकडून केंद्र : राज्य हिस्सा ६०:४० या स्वरुपात केंद्रीय सहाय्य प्राप्त होत आहे.

क) पर्यायी योजना (Optinoal Schemes) : या प्रवर्गात दर्शविण्यात आलेल्या एकूण २ छत्र योजनांकरिता केंद्र शासनाकडून केंद्र : राज्य हिस्सा ५०:५० या स्वरुपात केंद्रीय सहाय्य प्राप्त आहे.

(ii) राज्य नियोजन मंडळ : राज्य नियोजन मंडळाची स्थापना १९७२ साली करण्यात आली आहे. राज्य नियोजन मंडळाचे पदसिद्ध अध्यक्ष मा. मुख्यमंत्री आहेत. दिनांक १७ जून, २०१९ रोजी मा. श्री. राजेश क्षीरसागर यांची राज्य नियोजन मंडळाच्या "कार्यकारी अध्यक्ष" या पदावर नियुक्ती करण्यात आली आहे.

(२) राज्य नियोजन मंडळाची सर्वसाधारण कार्ये पुढीलप्रमाणे आहेत :-

(१) राष्ट्रीय विकास परिषदेचे निर्णय व मार्गदर्शक तत्त्वे यांच्या संदर्भात राज्य योजनेतील अग्रक्रम व लक्ष्ये ठरविण्याबाबत तसेच ही लक्ष्ये कालबद्ध पद्धतीने साध्य करण्यासाठी अवलंबावयाच्या धोरणाविषयी व नियोजनाचे तंत्र याबाबतीत शासनाला वेळोवेळी सल्ला देणे.

(२) योजनांतर्गत कार्यक्रमाच्या व प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेणे व त्यात सुधारणा करण्याबाबत उपाययोजना सुचविणे.

(३) योजनांतर्गत योजनांचे / कार्यक्रमाचे मूल्यमापन व अभ्यास करण्याबाबत सल्ला देणे व याबाबतचा अहवाल तपासून अधिक कार्यक्षम अंमलबजावणीसाठी योग्य त्या शिफारशी करणे.

(४) राज्याच्या नियोजनाशी संबंधित महत्त्वाच्या प्रश्नावर शिफारशी करणे व शासनाकडून वेळोवेळी संदर्भित करण्यात येणाऱ्या इतर बाबींवर सल्ला देणे.

iii) २० कलमी कार्यक्रम २००६ चे संनियंत्रण :

केंद्र शासनाच्या सांख्यिकी व कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालयाने वीस कलमी कार्यक्रम १९८६ ची पूनर्रचना करून नवीन कार्यक्रमाची आखणी केली आहे. पुनर्रचित कार्यक्रमास वीस कलमी कार्यक्रम-२००६ असे संबोधण्यात आले आहे. या कार्यक्रमाखालील कलमे ही ग्रामीण व शहरी लोकांच्या हितासाठी आहेत. हा कार्यक्रम संपूर्ण देशातील गरीब व विशेष अधिकारापासून वंचित असलेल्या लोकांसाठी आहे. तसेच जनतेच्या राहणीमानात सुधारणा करणे व दारिद्र्य निर्मूलनाशी संबंधित कार्यक्रमावर भर देणारा आहे. सदर कार्यक्रम १ एप्रिल, २००७ पासून अंमलात आलेला आहे.

या कार्यक्रमात एकुण ६६ उप कलमांचा समावेश आहे, त्यापैकी २५ उपकलमे त्रैमासिक तत्त्वावर संनियंत्रणाकरिता निर्धारित करण्यात आली आहेत. उर्वरित उपकलमांचे संनियंण वार्षिक तत्त्वावर होत आहे. उपरोक्त २५ उपकलमांचे संनियंत्रण सांख्यिकी व कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय, भारत सरकार यांच्यामार्फत त्रैमासिक तत्त्वावर करण्यात येत आहे. तर उर्वरित उपकलमांचे संनियंत्रण वार्षिक तत्त्वावर संबंधित प्रशासकीय केंद्रीय मंत्रालयामार्फत करण्यात येत आहे. त्रैमासिक संनियंत्रण होणाऱ्या कार्यक्रमात राज्याने केलेली प्रगती राज्याचा गुणानुक्रम ठरविण्यासाठी विचारात घेतली जाते.

वीस कलमी कार्यक्रमाची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी संबंधित मंत्रालयीन विभागामार्फत केली जाते. त्याचे संनियंत्रण व पुनर्विलोकन राज्यस्तरावर नियोजन विभागामार्फत केले जाते. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार वीस कलमी कार्यक्रमाच्या यशस्वी अंमलबजावणी व संनियंत्रणासाठी दि. २८ ऑगस्ट, २००७ रोजी राज्य, जिल्हा व तालुकास्तरावर समित्यांची स्थापना करण्यात आली आहे.

२. जिल्हा योजना : राज्य योजना तयार करण्याची प्रक्रिया सुरू असतानाच सर्वसाधारण जिल्हा योजना तयार करण्यासंबंधी मार्गदर्शक तत्त्वे जिल्ह्यांना कळविली जातात. उपलब्ध साधन संपत्तीनुसार प्रत्येक जिल्ह्यास नियतव्ययाची मर्यादा कळविण्यात येते आणि त्यानुसार जिल्ह्यांनी जिल्हा योजना तयार करावयाची असते.

जिल्ह्यांकडून आलेल्या जिल्हा वार्षिक योजना (सर्वसाधारण) च्या प्रारुप आराखड्यांवर मा. मंत्री (नियोजन) आणि जिल्हा नियोजन समितीचे प्रतिनिधी यांच्यामध्ये चर्चा होते आणि जिल्हा योजनांचा आकार निश्चित केला जातो. त्यानंतर जिल्हा योजनांचा यथोचितपणे राज्य योजनेत समावेश केला जातो. सन २०२५-२६ करिता रु. २०१६५ कोटी नियतव्यय मंजूर असून त्यापैकी ९५% चालू योजनांवर, ३.५% नाविन्यपूर्ण योजनांवर व ०.५ % मूल्यमापन, संनियंत्रण व डाटा एन्ट्रीकरिता, १% निधी जिल्हास्तरावर शाश्वत विकास ध्येय गाठण्यासाठी उपयोगात आणावा लागेल. जिल्हा योजनेच्या ९५% नियतव्ययापैकी आश्यकतेनुसार ५.००% अतिवृष्टी, पूर परिस्थिती, गारपीट आणि ५.००% टंचाईच्या परिस्थितीत करावयाच्या तातडीच्या उपाययोजना याकरिता खर्च करण्यास जिल्ह्याला मुभा दिली असून त्याप्रमाणे खर्च करणे आवश्यक आहे.

सन २०२५-२६ पासून जिल्हा वार्षिक योजना (सर्वसाधारण) मधील मंजूर नियतव्ययापैकी किमान २५ टक्के निधी जिल्हा विकास आराखडा अंतर्गत वार्षिक कृती आराखडा यात निश्चित करण्यात आलेली क्षेत्रे व उपक्षेत्रे संबंधित बाबींकरिता वापरण्याबाबत सर्व जिल्ह्यांना सूचित केले आहे.

३. अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय :

३.१ राज्य शासनाच्या विविध विभागांकडून राबविल्या जाणाऱ्या योजना/कार्यक्रम यांचा मुख्य उद्देश कितपत साध्य झाला, योजनेचे लाभ योग्य वेळी व योग्य प्रमाणात मिळाले का, योजनेची अंमलबजावणी योग्य प्रकारे होत आहे किंवा कसे तसेच योजनेच्या अंमलबजावणीमध्ये

सुधारणा करणे आवश्यक आहे काय? इत्यादी बाबत माहिती शासनास उपलब्ध व्हावी या उद्देशाने योजना/कार्यक्रमांच्या मूल्यमापनाचे काम अर्थ व सांख्यिकी संचालनालयाकडून करण्यात येते. तसेच बाह्यस्थ संस्थांकडून देखील काही विषयांचा मूल्यमापन अभ्यास करण्यात येतो.

३.२ सन २०२३-२४ मध्ये खालील योजनांचा मुल्यमापन अभ्यास करण्यात आला असून अहवाल राज्य शासनास सादर करण्यात आले आहेत.

१) शबरी घरकुल योजना

२) डॉ. झाकीर हुसेन मदरसा आधुनिकीकरण योजना

३) राष्ट्रीय कृषि विकास योजना

५) भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर स्वाधार योजना.

तसेच सन २०२४-२५ मध्ये खालील योजनांचे मूल्यमापन अभ्यास घेण्यात येऊन अहवाल तयार करण्यात आले.

१) दिनदयाळ अंत्योदय योजना- राष्ट्रीय नागरी उपजिविका अभियान

२) राज्यतरीय नाविन्यपूर्ण योजनेंतर्गत अंशत: ठाणबंद पद्धतीने शेळी पालनाद्वारे शेतकऱ्यांना पूरक उत्पन्न मिळवून देणे (१०+१) (सर्वसाधारण + अनुसूचित जाती उपयोजना)

३) राज्यातील अनुसूचित क्षेत्रातील ग्रामपंचायतींना अदिवासी योजनेंतर्गत पेसा ५ टक्के अबंध निधी देण्याबाबत योजना

३.३ सन २०२४-२५ मध्ये खालील योजनांच्या मूल्यमापन अभ्यासाचे काम सुरू आहे.

१) अल्पसंख्याक बहुल शासनमान्य खाजगी शाळा, कनिष्ठ महाविद्यालये, अपंग शाळा व औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था यामध्ये पायाभूत सुविधा पुरविण्यासाठी अनुदान योजना

२) श्रावणबाळ सेवा राज्य निवृत्ती वेतन योजना

३) राज्यस्तरिय नाविन्यपूर्ण योजनेंतर्गत राज्यात दूध उत्पादनास चालना देण्यासाठी ६/४/२ दुधाळ संकरीत गायी/म्हशींचे गट वाटप करणे (सर्वसाधारण + अनुसूचित जाती उपयोजना)

४) राज्यस्तरिय नाविन्यपूर्ण योजनेंतर्गत हजार मांसल कुक्कुट पक्षी संगोपनाद्वारे कुक्कुटपालन व्यवसाय सुरू करणे (सर्वसाधारण + अनुसूचित जाती उपयोजना)

५) स्वच्छ भारत अभियान (ग्रामीण)

६) टेंभू उपसा जलसिंचन योजना

७) एकात्मिक महात्मा ज्योतीराव फुले जन आरोग्य योजना व आयुष्यमान भारत-प्रधानमंत्री जन आरोग्य योजना

८) प्रधानमंत्री आवास योजना (शहरी)

नियोजन विभागामार्फत योजनांचा मूल्यमापन अभ्यास/प्रकार अभ्यास/ सर्वेक्षण/इतर पाहण्या घेणे तसेच सांख्यिकी व आर्थिक विषयांबाबत तज्ज्ञ सेवा पुरविणे यासाठी बाह्यस्थ संस्थाची नामिका सूची प्रसिद्ध करण्यात येते.

३.४ गुणात्मक, विश्वासार्ह सांख्यिकी माहिती वेळेवर प्राप्त व्हावी यासाठी राज्यातील सांख्यिकीय प्रणालीचे बळकटीकरण करण्याच्या उद्देशाने अर्थ व सांख्यिकी संचालनालयामार्फत "सांख्यिकी सक्षमीकरणासाठी सहाय्य" ही केंद्रीय क्षेत्र योजना राबविण्यासाठी तयार करण्यात आलेला आराखडा केंद्रीय सांख्यिकी कार्यालयाने मंजूर केला आहे. त्याअनुषंगाने केंद्र शासनाच्या सांख्यिकी आणि कार्यक्रम कार्यान्वय मंत्रालय आणि नियोजन विभाग, महाराष्ट्र शासन यांच्यात सामंजस्य करार करण्यात आला आहे. या आराखड्यानुसार केंद्र शासनाने मंजूर केलेल्या रु. १८.०५ कोटी निधीपैकी प्राप्त होणारा निधी मार्च २०२६ पर्यंत खर्च करण्यात येईल.

३.५ सांख्यिकी संग्रहण अधिनियम, २००८ (सन २००९ चा ७) च्या कलम ३३ खाली तयार करण्यात आलेल्या सांख्यिकी संग्रहण नियम, २०११ मधील नियम ३, उप नियम (२) अनुसार प्रदान केलेल्या शक्तीनुसार महाराष्ट्र शासनाने या नियमांखाली अधिकार व कर्तव्ये बजावण्याकरिता संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य यांना "नोडल अधिकारी" म्हणून घोषित केले आहे.

४. महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र (महाराष्ट्र रिमोट सेन्सिंग ॲप्लिकेशन्स सेंटर) :

* रिमोट सेन्सिंगचे प्रगत तंत्रज्ञान पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरून भारतीय रिमोट सेंसिंग उपग्रह तसेच परकीय उपग्रहांच्या माध्यमातून मिळवलेल्या बहुउद्देशीय उपग्रह प्रतिमांचा वापर करून मोठ्या प्रमाणात संसाधने डेटाबेस तयार करण्यासाठी वापरले जात आहे. त्या आधारे, शाश्वत विकासाचे उद्दिष्ट गाठण्यासाठी नैसर्गिक संसाधनाचे विकासात्मक आराखडे तयार केले जात आहेत. रिमोट सेंसिंग तंत्रज्ञानाची क्षमता ओळखून, राज्यातील त्याच्या वापराचा वाव आणि DOS द्वारा स्थापित केलेल्या पायाभूत सुविधांची दखल घेऊन राज्याच्या याविषयीच्या आवश्यकता पूर्ण करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने सन १९८८ मध्ये नियोजन विभागाच्या प्रशासनिक नियंत्रणाखाली नागपूर येथे महाराष्ट्र रिमोट सेंसिंग ॲप्लिकेशन्स सेंटरची स्थापना केली. या केंद्राचे उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत :--

* विविध क्षेत्रांमध्ये रिमोट सेन्सिंग तंत्रज्ञानाच्या उपयोगाबद्दल जागरूकता निर्माण करणे आणि या तंत्रज्ञानाचा वापर करून महाराष्ट्र राज्यातील नैसर्गिक संसाधन संपत्तीच्या विकासासाठी एक विकास आराखडा तयार करणे.

* उपलब्ध नैसर्गिक संसाधनांविषयीच्या माहितीची विश्वासार्हता वाढवणे.

* रिमोट सेन्सिंग तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीसाठी आणि त्याच्या योग्य उपयोगासाठी माहिती व सल्लागार संस्था म्हणून कार्य करणे.

* नैसर्गिक संसाधनांविषयी माहितीचे सक्रिय व्यवस्थापन करण्यासाठी लोकांना प्रेरित करणे, तसेच या तंत्रज्ञानाचा वापर करू इच्छिणाऱ्या संस्थांना योग्य मार्गदर्शन, प्रत्यक्ष शिक्षण आणि प्रशिक्षण देणे.

* रिमोट सेन्सिंगद्वारे उपलब्ध माहिती संकलित करून आवश्यकतेनुसार संबंधित शासकीय विभागांना उपलब्ध करून देणे. उपग्रह प्रतिमा संग्रह तयार करणे आणि विविध संस्था व वापरकर्त्यांना उपलब्ध करून देणे.

* राज्याच्या नैसर्गिक संसाधनांचे नकाशे ठराविक कालांतराने आणि आवश्यकतेनुसार तयार करणे.

* केंद्र राज्यातील नैसर्गिक संसाधनांचा अभ्यास, विकास नियोजन तसेच नियंत्रण व देखभाल विषयक अध्ययनासाठी उपयुक्त आवश्यक साधनसामग्री, सुविधा आणि संगणकांनी संपूर्णपणे सुसज्ज आहे.

* रिमोट सेन्सिंग तंत्रज्ञान आणि भौगोलिक माहिती प्रणालीबद्दल जागरूकता निर्माण करण्यासाठी विविध कार्यालयांसाठी वेळोवेळी प्रशिक्षण, परिसंवाद, कार्यशाळा इत्यादींचे आयोजन केले जाते.

* केंद्राची उद्दिष्टे पाहता, नॅशनल रिमोट सेन्सिंग सेंटर (NRSC) आणि स्पेस ॲप्लिकेशन्स सेंटर (SAC), भारत सरकारच्या अवकाश विभाग तसेच महाराष्ट्र सरकारद्वारा प्रायोजित पुढील प्रकल्प राबवले जातात. MRSAC ने यापूर्वी आपत्ती व्यवस्थापन माहिती प्रणाली (DMIS), महाराष्ट्र राज्यासाठी रस्ते माहिती प्रणाली (RIS), गाव नकाश्यांचे भू-संदर्भीकरण (GVMP), महाराष्ट्रातील किनारी नियमन क्षेत्र (CRZ) मॅपिंग आणि राष्ट्रीय नैसर्गिक संसाधन माहिती प्रणाली (NRIS) यांसारखे प्रकल्प, ज्यामध्ये महाराष्ट्रातील सर्व जिल्ह्यांसाठी मोठा संसाधन डेटा संकलित करण्यात आला आहे; पूर्ण केले आहेत.

* किनारपट्टी क्षेत्र व्यवस्थापन योजनेअंतर्गत, शहरी विकास विभागासाठी किनारपट्टी गावांचे CRZ नकाशे तयार करण्यात आले आहेत, तसेच डोंगराळ क्षेत्र विकास कार्यक्रमात समाविष्ट करण्यासाठी डोंगराळ विभाग आणि उपविभाग यांची सीमांकन प्रक्रिया पूर्ण करण्यात आली आहे.

* याशिवाय, MRSAC मध्ये भू-संचय माहिती आणि मेटाडेटा मानकांवर कार्य केले जात आहे. राज्य डेटा केंद्र (SDC) सोबत भू-स्थानिक डेटाबेस एकत्रित करून MRSAC जिओ-पोर्टल, त्याच्या सेवा आणि उपयोजन प्रकाशित करण्यासाठी प्रयत्न सुरू आहेत. डेटा सामायिकरण आणि उपलब्धता सुनिश्चित करण्यासाठी, शासन स्तरावर अंमलबजावणीसाठी धोरण तयार केले जात आहे.

* विविध विभागांमध्ये प्रभावीपणे RS/GIS तंत्रज्ञानाचा उपयोग व्हावा यासाठी, MRSAC ने ३५ विभागांसाठी "गार्डियन सायंटिस्ट" नियुक्त केले आहेत. हे वैज्ञानिक प्रत्येक विभागाच्या नोडल अधिकाऱ्यांशी समन्वय साधून त्यांचे RS/GIS डेटाबेस आवश्यकता समजून घेतील, त्यांचे डेटा मानक तयार करतील आणि भू-स्थानिक डेटा घटकासह SDC मध्ये त्यांचे एकत्रीकरण करतील.

* MRSAC विभागांसाठी विविध भू-स्थानिक कार्यांसाठी विश्लेषण साध्य करण्यासाठी वेब GIS सर्व्हरवर भू-प्रक्रिया साधने आणि उपयोजन प्रदान करण्याची प्रक्रिया करीत आहे.

वर्ष २०२४-२५ मध्ये, NRSC/SAC, अवकाश विभाग, भारत सरकार आणि महाराष्ट्र सरकारद्वारे प्रायोजित प्रकल्प, नवीन प्रकल्प, पूर्ण केलेले प्रकल्प आणि प्रगतीपथावरील प्रकल्प पुढीलप्रमाणे आहेत :

* **महाभूमी अंतर्गत** "ऑर्थो-रेक्टिफाइड उच्च-रिझोल्यूशन उपग्रह डेटाचा वापर करून गावांच्या कॅडस्ट्रल नकाशांचे अद्ययावतीकरण आणि भू-संदर्भीकरण-महाराष्ट्र शासन.

* **महाॲग्रीटेक :** महाराष्ट्र राज्यातील शेती व्यवस्थापनासाठी पिकांचे मूल्यमापन आणि निर्णय सहाय्य प्रणालीसाठी तंत्रज्ञानाचा समन्वयित वापर.

* **महा मदत :** मदत आणि पुनर्वसनासाठी प्रगत तंत्रज्ञानाचा वापर करून महाराष्ट्र राज्यातील कृषी दुष्काळाचे निरीक्षण व मूल्यांकन-महसूल आणि वन विभाग.

* **फसल (FASAL) :** केंद्र शासनाच्या महालनोबिस राष्ट्रीय पीक अंदाज केंद्रासाठी अवकाश तंत्रज्ञान, कृषी-हवामानशास्त्र आणि भू-आधारित निरीक्षणांचा वापर करून कृषी उत्पादनाचा अंदाज.

* **महा GSDA :** एकात्मिक मोबाइल GIS ॲप्लिकेशन "महा वन" चा विकास, महाॲग्रीटेक, अकोला महानगरपालिकेसाठी AMC ग्राहक फीडबॅक पोर्टल.

* सिंचन माहिती प्रणालीसाठी डेटाबेस आणि नकाशे तयार करणे-जलसंपदा विभाग / वापरकर्त्यांच्या गरजेवर आधारित निरंतर कार्यवाही.

* **जवाहरलाल नेहरू पोर्ट अथॉरिटी (JNPA) साठी भू-स्थानिक डेटाबेस आणि वेब पोर्टलचे डिझाइन आणि विकास-** केंद्र शासनाद्वारे प्रायोजित.

* **महाराष्ट्र शासनाच्या वन विभागासाठी एकात्मिक वन माहिती प्रणाली (IFIS) विकसित करणे.**

* **महाराष्ट्र शासनाच्या वापरकर्त्या विभागांसाठी तांत्रिक सहाय्य प्रदान करणे** § MRSAC पोर्टलद्वारे वेब-आधारित उपयोजनांसह APOLLO सॉफ्टवेअर वापरून **महाभूमी (ऑर्थो) डेटा ऑनलाईन पुरवणे,** तसेच डिजिटल भू-सांस्कृतिक प्रतिमान (केवळ वापरकर्त्यांसाठी), उतार नकाशे, समोच्च रेषा इत्यादी प्रदान करणे. **स्मार्ट, वापरकर्ता अनुकूल आणि बुद्धिमान शोध इंजिन तयार करणे,** ज्यामध्ये **इमेज लायब्ररी (कमी, मध्यम आणि उच्च रिझोल्यूशन) आणि भू-स्थानिक डिजिटल डेटाबेस प्रणाली** समाविष्ट असेल.

* अतिउच्च रिझोल्यूशन उपग्रह डेटा वापरून ग्रामीण भागातील जल व मृदा संधारण संसाधनांचे मॅपिंग करणे-महाराष्ट्र राज्य.

* मोबाइल ॲपचा वापर करून जल व मृदा संधारण संरचना आणि जलसंपत्तीचे जिओ-टॅगिंग करणे-महाराष्ट्र राज्य.

* अतिउच्च रिझोल्यूशन उपग्रह डेटा वापरून मोठ्या प्रमाणावर (१:१०K) भूजल संभाव्यता मॅपिंग करणे-महाराष्ट्र राज्य.

* पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता विभाग (WSSD) साठी जिओ-पोर्टलचा विकास-महाराष्ट्र राज्य.

* **PM गतिशक्ति प्रकल्पांतर्गत** मोठे आणि मध्यम प्रकल्पांच्या कालवा नेटवर्कच्या GIS डेटाबेसची पडताळणी, जलसंपत्ती संरचना आणि लाभ क्षेत्र स्तरांचे निर्मितीकरण.

* **PM गतिशक्ति अंतर्गत संपूर्ण महाराष्ट्रासाठी पूर नकाशे तयार करणे.**

* महाराष्ट्रातील गावांचे कॅडस्ट्रल नकाशे उच्च रिझोल्यूशन उपग्रह डेटाचा वापर करून अद्ययावत करणे आणि भू-संदर्भीकरण करणे.

*** NRSA, ISRO, हैदराबाद प्रायोजित भू-स्थानिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रमाचे (IWMP) संनियंत्रण करणे.**

*** GIS आधारित मूल्य क्षेत्र मॅपिंग (व्हॅल्यू झोन मॅपिंग)** वार्षिक स्टेटमेंट दर (ASR) साठी **तयार करणे**-महाराष्ट्र शासनाच्या नोंदणी महानिरीक्षक (IGR) यांच्याद्वारे प्रायोजित.

वर्ष २०२५-२६ दरम्यान, NRSC/SAC, अवकाश विभाग, केंद्र शासन आणि महाराष्ट्र शासनाद्वारे प्रायोजित पुढील प्रकल्प हाती घेण्यात येणार आहेत :

* महाराष्ट्र शासनासाठी पूर मॅपिंगसाठी भू-स्थानिक तंत्रज्ञानाचा वापर.

* महा मदत : मदत आणि पुनर्वसनासाठी प्रगत तंत्रज्ञानाचा वापर करून महाराष्ट्र राज्यातील कृषी दुष्काळाचे निरीक्षण व मूल्यांकन - महसूल आणि वन विभाग.

* फसल (FASAL) : केंद्र शासनाच्या महालनोबिस राष्ट्रीय पीक अंदाज केंद्रासाठी अवकाश तंत्रज्ञान, कृषी-हवामानशास्त्र आणि भू-आधारित निरीक्षणांचा वापर करून कृषी उत्पादनाचे अंदाज.

* महाराष्ट्र राज्यातील भूजल संसाधन व्यवस्थापनासाठी निर्णय सहाय्य प्रणाली (DSS) विकसित करणे.

* राष्ट्रीय जलसंपत्ती प्रकल्प (NHP) अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यातील भूजल संसाधन व्यवस्थापनासाठी निर्णय सहाय्य प्रणाली (DSS) विकसित करणे.

* जवाहरलाल नेहरू पोर्ट अथॉरिटी (JNPA) साठी भू-स्थानिक डेटाबेस आणि वेब पोर्टलचे डिझाइन आणि विकास - केंद्र शासनाद्वारे प्रायोजित.

* महाराष्ट्र शासनाच्या वन विभागासाठी एकात्मिक वन माहिती प्रणाली (IFIS) विकसित करणे.

* महाराष्ट्र शासनाच्या वापरकर्त्या विभागांसाठी तांत्रिक सहाय्य प्रदान करणे - MRSAC पोर्टलद्वारे वेब-आधारित उपयोजनांसह APOLLO सॉफ्टवेअर वापरून महाभूमी (ऑर्थो) डेटा ऑनलाईन पुरवणे, तसेच डिजिटल भू-सांस्कृतिक प्रतिमान (केवळ वापरकर्त्यांसाठी), उतार नकाशे, समोच्च रेषा इत्यादी प्रदान करणे. स्मार्ट, वापरकर्ता अनुकूल आणि बुद्धिमान शोध इंजिन तयार करणे, ज्यामध्ये इमेज लायब्ररी (कमी, मध्यम आणि उच्च रिझोल्यूशन) आणि भू-स्थानिक डिजिटल डेटाबेस प्रणाली समाविष्ट असेल. महाराष्ट्र राज्यातील ग्रामीण भागातील जल आणि मृदा संरक्षण संसाधनांचे उच्च-रिझोल्यूशन उपग्रह डेटा वापरून मॅपिंग करणे.

* अतिउच्च रिझोल्यूशन उपग्रह डेटा वापरून ग्रामीण भागातील जल व मृदा संधारण संसाधनांचे मॅपिंग करणे - महाराष्ट्र राज्य.

जल व मृदा संरक्षण संरचना आणि जलसंपत्तीचे मोबाइल ॲपच्या माध्यमातून जिओ-टॅगिंग करणे - महाराष्ट्र राज्य.

* महा भूजलकोश-१०K भूजल संभाव्यता मॅपिंग उद्देशाधारित वेब भू-पोर्टल विकसित करणे.

* पाणीपुरवठा आणि स्वच्छता विभाग (WSSD) साठी भू-पोर्टलचा विकास § ई महाराष्ट्र राज्य.

* PM गतिशक्ति प्रकल्पांतर्गत मोठ्या आणि मध्यम प्रकल्पांच्या कालवा नेटवर्कच्या GIS डेटाबेसची पडताळणी, जलसंपत्ती संरचना आणि लाभक्षेत्र स्तरांचे निर्मितीकरण.

* जिगाव मोठ्या सिंचन प्रकल्पाचे भू-स्थानिक अभ्यास - बुलडाणा जिल्हा, महाराष्ट्र.

* PM गतिशक्ति अंतर्गत संपूर्ण महाराष्ट्रासाठी पूर नकाशे तयार करणे.

* GIS आधारित मूल्य क्षेत्र मॅपिंग (व्हॅल्यू झोन मॅपिंग) तयार करणे - वार्षिक स्टेटमेंट दर (ASR) साठी, महाराष्ट्र शासनाच्या नोंदणी महानिरीक्षक (IGR) यांच्याद्वारे प्रायोजित.

* उच्च-रिझोल्यूशन उपग्रह डेटा वापरून कांदळवनाचे मॅपिंग करणे- ठाणे, पालघर, रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग, मुंबई जिल्हा आणि मुंबई उपनगर क्षेत्र.

* महा मदत जिओ-पोर्टलमध्ये वापरलेल्या पाच मापदंडांसह प्लग-इन सॉफ्टवेअर मॉड्यूल विकसित करणे - जायकवाडी जलाशय (पैठण धरण) साठी वरच्या बाजूच्या धरणातून सोडावयाच्या पाण्याच्या अचूक प्रमाणाचा अंदाज लावण्यासाठी.

* महाराष्ट्र राज्यासाठी मृदा मॅपिंग (१०K) मृदा आणि जमीन उपयोग सर्वेक्षण, नवी दिल्ली.

* महात्मा फुले कृषी विद्यापीठ, राहुरी, अहिल्यानगर यांच्या कार्यक्षेत्रातील संसाधन नकाशे तयार करणे.

* नाबार्डसाठी पाणलोट क्षेत्र परिणाम मूल्यमापन.

* महाराष्ट्र मेरिटाईम बोर्ड, मुंबईसाठी महाराष्ट्र किनारपट्टीतील मृदक्षरण मॅपिंग.

* जिल्हानिहाय कृषी-परिस्थितीजन्य स्थिती नकाशे (झोन) तयार करणे - कृषी तंत्रज्ञान व्यवस्थापन संस्था (ATMA) साठी धोरणात्मक संशोधन आणि विस्तार योजना (SREP).

* चंद्रपूर सुपर थर्मल पॉवर स्टेशन (CSTPS) साठी संपादित जमिनींचे मॅपिंग करणे.

* उल्हासनगर महानगरपालिकेसाठी GIS डेटा निर्मिती.

* उपग्रह आधारित भूस्खलन मूल्यांकन आणि सतर्कता प्रणाली-NRSC, हैदराबाद सोबत संयुक्त प्रकल्प.

* तुळजाभवानी मंदिर संकुल आणि संबंधित स्मारकांचे ३D भू-डिजिटल संग्रहण - भू-स्थानिक तंत्रज्ञानाचा एकात्मिक वापर.

* जमीन वर्गीकरणामध्ये सहाय्य करण्यासाठी पश्चिम कोलफिल्ड्स लिमिटेडसाठी सलग तीन वर्षांच्या उपग्रह प्रतिमा तयार करणे आणि कॅडस्ट्रल डेटासह ओव्हरले करणे.

* PM गतिशक्ति प्रकल्प डेटाबेसच्या प्रयोजनासाठी पश्चिम कोलफिल्ड्स लिमिटेडद्वारे संपादित जमिनींचे नकाशे तयार करणे.

* महाराष्ट्रातील ६० महत्त्वाच्या कारागृहांचे २० आणि 3D भू-स्थानिक तंत्रज्ञानाच्या आधारे नकाशीकरण -गृह विभागासाठी प्रकल्प.

* आषाढी वारी दरम्यान श्री क्षेत्र, पंढरपूर येथे गर्दी व्यवस्थापन आणि पूर व्यवस्थापनासाठी प्रगत भू-स्थानिक तंत्रज्ञान सहाय्य पुरवणे.

* WDC २.० पाणलोट क्षेत्र देखरेख - केंद्र शासनाच्या ग्रामीण विकास मंत्रालयाचा भूमि संसाधन विभाग.

* जलयुक्त शिवार २.० प्रकल्पाचे निरीक्षण.

* उच्च रिझोल्यूशन उपग्रह डेटाचा वापर करून महाराष्ट्रातील वन सीमांचे भू-संदर्भीकरण करणे - अमरावती, छत्रपती संभाजीनगर, नाशिक, पुणे आणि रायगड जिल्हा.

*NRSA, ISRO, हैदराबाद प्रायोजित भू-स्थानिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून एकात्मिक पाणलोट व्यवस्थापन कार्यक्रमाचे (IWMP) संनियंत्रण करणे.

* विविध प्रकल्पांतर्गत निर्माण झालेल्या डेटाबेसचे संगणकीकरण करण्यासाठी राज्य संसाधन माहिती प्रणाली (SRIMS) अंतर्गत स्वतंत्र सेल स्थापन करणे.

* महाराष्ट्र राज्यासाठी RS/GIS डेटा निर्मिती व संकलनाची गरज भागविण्यासाठी जिल्हास्तरीय GIS सेवा केंद्र स्थापन करण्याची योजना.

* २०२४-२५ साठी शासनाने रु. ३८.०० कोटी इतकी अर्थसंकल्पिय तरतूद मंजूर केली असून, २०२५-२६ साठी रु. ३०.६२ कोटी इतकी तरतूद प्रस्तावित आहे.

५. विकास मंडळे : राज्य विधिमंडळाने पारित केलेला ठराव स्वीकृत करून दिनांक ९ मार्च, १९९४ रोजी राष्ट्रपतींनी प्रसृत केलेल्या आदेशाद्वारे महाराष्ट्राच्या राज्यपालांवर विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्राकरिता विकास मंडळे स्थापन करण्याची विशेष जबाबदारी घटनेच्या अनुच्छेद ३७१(२) अन्वये सोपविली. राष्ट्रपतींच्या उपरोक्त आदेशाद्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्राच्या राज्यपालांनी दिनांक ३० एप्रिल, १९९४ रोजी विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र विकास मंडळे आदेश-१९९४ निर्गमित करून विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्राकरिता विकास मंडळे स्थापन केली. या मंडळांवर मा. अध्यक्ष तसेच इतर सदस्यांची दिनांक २५ जून, १९९४ च्या आदेशान्वये नियुक्ती करून कामकाजास सुरुवात झाली. आता मा. राज्यपाल यांनी दिनांक ५ सप्टेंबर, २०११ रोजीच्या अधिसूचनेद्वारे "विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र विकास मंडळे आदेश-२०११" निर्गमित केले असून सदर आदेशाद्वारे "विदर्भ, मराठवाडा व उर्वरित महाराष्ट्र विकास मंडळे आदेश-१९९४ अधिक्रमीत करण्यात आलेले आहेत.

(१) मंडळाची कार्यक्षेत्रे व कामे पुढीलप्रमाणे आहेत :-

या मंडळाची कार्यक्षेत्रे पुढे विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे असतील :

अ) विदर्भ विकास मंडळ	- नागपूर, अमरावती महसूल विभाग
ब) मराठवाडा विकास मंडळ	- छत्रपती संभाजी नगर, महसूल विभाग
क) उर्वरित महाराष्ट्र विकास मंडळ	- कोकण, पुणे आणि नाशिक महसूल विभाग

(२) विकास मंडळाची कार्ये : विकास मंडळ, वेळोवेळी :-

(अ) मंडळांची साधनसंपत्ती, गरजा व संधी यांचा विचार करून आणि संपूर्ण राज्याचा विकास लक्षात घेऊन, त्याच्या कार्यक्षेत्राच्या संबंधात संभाव्य सामाजिक-आर्थिक विकासाची निश्चिती करील.

(ब) विकास मंडळाच्या कार्यक्षेत्रांमध्ये ज्यांच्यावर विशेष लक्ष देण्याची आवश्यकता असेल अशी क्षेत्रे/भाग/लोकसंख्या गट निश्चित करील.

(क) प्रादेशिक/जिल्हा विकास अहवाल तयार करील आणि ते नियतकालाने अद्ययावत करील प्रादेशिक/जिल्हाविकास अहवालांमध्ये पुढील बाबींचा समावेश असेल :-

(एक) स्थानिक मानवी व नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे निर्धारण व संभाव्य सामाजिक-आर्थिक विकास यांचे पृथ:करण.

(दोन) संबंधित सामाजिक-आर्थिक क्षेत्रांच्या विकास निर्देशांकानुसार महत्वाच्या लोकसंख्या गटांची विकास स्थिती.

(तीन) आरोग्य, शिक्षण व उपजिविकेचे प्रश्न यासारख्या मानवी विकास निर्देशांकाच्या विकास स्थितीची संगणना.

(चार) प्रदेशांची साधनसंपत्ती व संभाव्य भौगोलिक स्थिती यांच्या आधारे प्रादेशिक विकास योजनेचा आराखडा.

(पाच) योजनेच्या कार्यक्रमाच्या आणि संपूर्ण प्रादेशिक विकासाच्या निर्धारणावरील व मुल्यमापनावरील परिणाम.

(ड) वार्षिक,तसेच पंचवार्षिक योजनेच्या काळात गरजाधारित संतुलित प्रादेशिक विकास विचारात घेऊन विकास मंडळाच्या कार्यक्षेत्रावरील विकास खर्चाच्या पातळ्या सुचवेल.

(ई) मंडळाच्या कार्यक्षेत्रांच्या सर्वांगिण विकास साधण्याच्या दृष्टिने तसेच त्या भागातील विकासाचा अनुशेष दूर करण्याच्या दृष्टीने करण्यात आलेल्या विविध विकासाच्या प्रयत्नांच्या परिणामांचे मूल्यमापन करेल.

(फ) मंडळाच्या कार्याचा वार्षिक अहवाल तयार करेल व तो, महाराष्ट्र राज्य विधानमंडळापुढे सादर करण्यासाठी प्रत्येक वित्तीय वर्ष संपल्यावर व्यवहार्य असेल तेथवर तीन महिन्यांच्या कालावधीत राज्यपालांना सादर करेल.

(३) विकास खर्चासाठी निदेश देणे व निधीचे वाटप :-

(अ) राज्याची एकुण गरज साकल्याने विचारात घेऊन विकास मंडळाच्या कार्यक्षेत्रांवरील विकास खर्चासाठी, महाराष्ट्राचे राज्यपाल, निधीचे समन्यायाने वाटप व्हावे याची खातरजमा करतील.

(ब) निधीचे समन्यायाने वाटप होईल याची खातरजमा करतांना राज्यपाल-

(एक) विकास मंडळाने कोणत्याही शिफारशी केल्या असल्यास त्या विचारात घेतील; आणि

(दोन) निधीच्या वाटपाच्या बाबतीत, मा. राज्यपाल त्यांना आवश्यक आणि योग्य वाटेल अशा कोणत्याही व्यक्तीचा किंवा व्यक्तीसमूहाचा सल्ला घेऊ शकतील.

विकास मंडळे मा. राज्यपालांच्या नियंत्रणाखाली आहेत. विकास मंडळाच्या कामाकरिता शासनाचे विविध विभाग, विकास मंडळे आणि राज्यपालांचे कार्यालय यांच्यामध्ये समन्वय साधण्यासाठी नियोजन विभागात एक स्वतंत्र कक्ष निर्माण करण्यात आला आहे.

४) विभागीय असमतोल व अनुशेष दूर करणे :-

निर्देशांक व अनुशेष समितीने निश्चित केलेला आर्थिक अनुशेष दूर करण्यासाठी सन १९९५-९६ पासून तरतूद करण्यात येत आहे. निर्देशांक व अनुशेष समितीने अनुशेषाचे विश्लेषण करताना खाजगी क्षेत्राकडे दुर्लक्ष करून केवळ सरकारी गुंतवणुका विचारात घेतल्या होत्या. परंतु उदयास येत असलेल्या नवीन आर्थिक परिस्थितीत आधारभूत सुविधा (रस्ते, सिंचन व वीज क्षेत्र) त्याचप्रमाणे सामाजिक क्षेत्रे (आरोग्य व शिक्षण) यांमध्ये खाजगी क्षेत्राने केलेल्या कार्याकडे दुर्लक्ष करता येऊ शकत नाही. सध्या, राज्य शासनाने सार्वजनिक खाजगी भागीदारी (पी.पी.पी.) पद्धतीच्या माध्यमातून रस्ते, पूल आणि सिंचन यांचे बांधकाम आणि ऊर्जा प्रकल्प यांसारखे काही पायाभूत प्रकल्प हाती घेण्याचे धोरण अंगीकारले आहे. सामाजिक क्षेत्रात देखील खाजगी क्षेत्राद्वारे मोठ्या संख्येने शाळा, तंत्र, अभियांत्रिकी व वैद्यकीय महाविद्यालये स्थापन करण्यात येत आहेत. खाजगी क्षेत्रातील या उपक्रमांतील बहुतेक उपक्रम जास्तीत जास्त लाभ मिळविण्याच्या हेतूने प्रेरित आहेत, असे लाभ आधीच विकसित झालेल्या प्रदेशातच केवळ शक्य आहेत. या प्रक्रियेद्वारे केलेल्या विकासात राज्यातील विकसित व मागास जिल्ह्यांमध्ये दरी वाढण्याचा एक स्वाभाविक धोका आहे.

अनुशेषाच्या अंदाजावर लक्ष केंद्रित करीत असलेल्या सध्याच्या पद्धतीमध्ये सर्व प्रदेशांना विकासाच्या समान पातळीवर आणण्याची अट घालण्यात आली आहे. तिच्यामध्ये समतोल प्रादेशिक विकास साध्य करण्यासाठी, प्रदेशांच्या गरजा व विकासाच्या संधी विचारात घेण्यात आलेल्या नाहीत. या पद्धतीत विशिष्ट प्रदेशाची शक्ती उपयोगात आणण्यासाठी आणि तिच्या दुर्बलतेचे तोटे कमी करण्यासाठी फारच थोडा वाव आहे. साधनसामग्रीचे समन्यायतेने नियत वाटप करण्याची खात्री करून घेत असताना एखाद्या प्रदेशातील स्पर्धात्मक लाभ देखील विचारात घेण्याची गरज आहे.

निर्देशांक व अनुशेष समितीचा दृष्टीकोन पुरवठा करण्याकडे आणि रोख मागास क्षेत्रात पायाभूत सुविधा पुरविण्याकडे होता. हा दृष्टीकोन उत्पादन क्षमता, उत्पन्न, आरोग्य व शिक्षण यांच्या दर्जातील वाढ आणि व्यक्तीचे कल्याण यांसारख्या सुस्पष्ट निर्देशांकांनुसार केलेल्या गुंतवणुकीच्या परिणामांवर केंद्रित नाही. आंतरराष्ट्रीय मानव विकास निर्देशांक (एचडीआय) आणि उत्पन्न, आरोग्य, शिक्षण, स्त्री शक्ती बळकटीकरण व समन्याय यासारख्या घटकांच्या एकत्र येण्यातून बनलेल्या इतर स्त्री-पुरुष संबंधातील निर्देशसूची, यासारख्या प्रदेश विकासाच्या मुल्यांकनांचा अनेक नवीन दृष्टीकोनातून विचार केला जात आहे.

वरील निरीक्षणांच्या अनुरोधाने मा.राज्यपालांचे असे मत आहे की, अनुशेष आणि विकास खर्चाचे समान वितरणाच्या नव्या दृष्टीने विचार करून देणारे पर्यायी मार्ग शोधणे अत्यावश्यक आहे, म्हणून तीनही प्रदेशातील विविध क्षेत्रातील विद्यमान स्थिती लक्षात घेऊन त्यांच्या समस्या लक्षात घेण्यासाठी आणि सर्व संबंधितांची मते विचारात घेऊन संतुलित प्रादेशिक विकासाच्या मुद्यांवर लक्ष देण्यासाठी आणि खर्चाच्या समान्यायी वाटपासाठी समुचित नियत वाटपाची तत्त्वे सूचित करण्यासाठी तज्ज्ञांची एक समिती गठित करावी.

मा. राज्यपालांच्या उपरोक्त शिफारशीनुसार डॉ. विजय केळकर यांच्या अध्यक्षतेखाली दिनांक ३१ मे, २०११ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये तज्ञांची एक समिती गठित करण्यात आली होती. समितीने आपला अहवाल दिनांक २८ ऑक्टोबर, २०१३ रोजी मा. राज्यपाल महोदयांना सादर केला आहे. समितीच्या अहवालातील शिफारशी व त्यावरील प्रशासकीय विभागाचे अभिप्राय विचारात घेऊन अहवालातील शिफारशी स्विकारण्यासंदर्भात अहवाल सादर करण्यासाठी मा. मंत्री (वित्त व नियोजन वने) यांच्या अध्यक्षतेखाली मंत्रिमंडळ उपसमिती गठित करण्यात आली आहे.

६. डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रम

डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमांतर्गत निश्चित केलेले डोंगरी क्षेत्र/अनुज्ञेय कामांबाबत सर्वसमावेशक सूचना तसेच राज्यातील २२ जिल्ह्यांतील ७३ तालुके (पूर्णत:) व ३५ तालुके (अंशत:) यांना डोंगरी क्षेत्र म्हणून दि. १८.०१.२०१० रोजीच्या शासन निर्णयान्वये घोषित केले होते. तदनंतर शासनाने महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ च्या तरतूदीप्रमाणे नविन तालुक्यांची निर्मिती केल्यामुळे, अस्तित्वातील डोंगरी तालुक्यांच्या विभाजनाने नव्याने निर्माण झालेल्या दोडामार्ग, त्र्यंबकेश्वर, माहूर या तीन पूर्णगट व विक्रमगड, देवळा, फुलंब्री या तीन उपगट तालुक्यांचा डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमात दि.१५.६.२०१८ च्या शासन निर्णयान्वये समावेश करण्यात आला आहे. त्यानुसार डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमाअंतर्गत २२ जिल्ह्यांतील ७६ तालुके (पूर्णत:) व ३८ तालुके (अंशत:) समाविष्ट आहेत.

२. डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमांतर्गत राज्याच्या काही तालुक्यांचा/गावांचा डोंगरी क्षेत्रात समावेश करावा म्हणून लोकप्रतिनिधींची सातत्याने मागणी होत असते. डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमाची व्याप्ती वाढविण्याबाबत निर्णय घेण्यासाठी मा. मंत्री, ग्रामविकास यांच्या अध्यक्षतेखाली डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रम मंत्रिमंडळ उपसमिती दि. २२.१२.२०२२ च्या शासन निर्णयान्वये गठित करण्यात आली होती. त्याअनुषंगाने महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र, नागपूर (MRSAC) या वैज्ञानिक संस्थेकडून Digital Elevationn Model (DEM) या अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने केवळ क्षेत्रफळाची अट शिथील करून कोणत्या तालुक्यांचा समावेश डोंगरी उपगट तालुक्यांमध्ये करता येईल, याबाबत अभ्यास करण्यात आला.

३. डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रम सर्वसमावेशक होण्याच्या दृष्टीने राज्यातील डोंगरी विभागाचे क्षेत्र मंत्रिमंडळ उपसमितीच्या शिफारशींनुसार विशिष्ट निकषांच्या आधारे निश्चित करण्यात आले आहे. त्यानुसार एखाद्या भौगोलिक भागास डोंगरी भाग समजण्यासाठी पुढील सुधारीत अटी पूर्ण होणे आवश्यक आहे.

(एक) प्रमुख डोंगरी भाग - ज्या भौगोलिक क्षेत्राची सापेक्ष उंची ३०० मीटरहून जास्त आहे व सरासरी उतार ३० टक्के किंवा त्यापेक्षा जास्त आहे असे क्षेत्र.

(दोन) अंशत: डोंगरी भाग - ज्या भौगोलिक क्षेत्राची सापेक्ष उंची ३०० मीटरहून जास्त आहे व उतार हा १७ ते ३० टक्के असल्यास असे क्षेत्र.

एखाद्या तालुक्यात वरील अटी पूर्ण करणाऱ्या डोंगरी भागाचे क्षेत्रफळ तालुक्याच्या भौगोलिक क्षेत्रफळाच्या ५०% किंवा त्यापेक्षा जास्त असल्यास तो तालुका पूर्णगट डोंगरी तालुका समजण्यात येईल. तसेच एखाद्या तालुक्यात वरील अटी पूर्ण करणाऱ्या डोंगरी भागाचे क्षेत्रफळ तालुक्याच्या भौगोलिक क्षेत्रफळाच्या ५०% पेक्षा कमी असल्यास तो तालुका उपगट डोंगरी तालुका समजण्यात येईल. पूर्णगट डोंगरी तालुक्यामध्ये त्या तालुक्यातील सर्व गावांचा समावेश होईल. उपगट डोंगरी तालुक्यामध्ये ज्या गावाचे डोंगरी क्षेत्रफळ हे त्या गावाच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्रफळाच्या १०% किंवा त्यापेक्षा अधिक असेल अशाच गावांचा समावेश होईल. त्यानुसार प्रस्ताव मा. मंत्रिमंडळ उपसमितीसमोर सादर करण्यात आला. सदर समितीच्या बैठकीमध्ये MRSAC च्या अहवालाप्रमाणे नवीन ६४ उपगट तालुक्यांचा डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमात समावेश करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. तसेच मंडणगड या उपगट तालुक्याचा पूर्णगट तालुक्यात समावेश करण्याचा देखील निर्णय घेण्यात आला. त्यानुसार नव्याने समाविष्ट होणाऱ्या तालुक्यांतील गावांच्या नावांची पडताळणी करून प्रस्ताव शासनाच्या अंतिम मान्यतेसाठी सादर करण्यात आला. त्यास अंतिम मान्यता दिल्यानंतर दि. १३-०३-२०२४ रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला असून त्यानुसार डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमांतर्गत राज्यातील २८ जिल्ह्यातील ७७ पूर्णगट डोंगरी तालुके व १०१ उपगट डोंगरी तालुके समाविष्ट आहेत.

४. डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमांतर्गत कार्यक्रमाची आखणी व अंमलबजावणी योग्यप्रकारे व्हावी यासाठी दि. ०१ नोव्हेंबर, २०१० रोजीच्या शासन निर्णयान्वये संबंधित जिल्ह्यांच्या पालकमंत्र्यांच्या अध्यक्षतेखाली एक स्वतंत्र समिती नेमण्यात आली आहे. या योजनेखाली अनुज्ञेय असलेल्या कामांपैकी समिती कामांची शिफारस करु शकते. या योजनेखाली अनुज्ञेय असणाऱ्या प्रत्येक कामासाठी रु. २५.०० लाखाची मर्यादा दि. १३.०३.२०२४ च्या शासन निर्णयान्वये निश्चित करण्यात आली आहे.

५. सन २०२१-२२ या आर्थिक वर्षापासून निधीमध्ये वाढ करण्यात आली असुन, नियोजन विभाग, शासन निर्णय क्र.डोंविका-२०२०/प्र.क्र.५३/का.१४८१-अ, दि. २६.०२.२०२१ अन्वये "पूर्णगट" डोंगरी तालुक्यासाठी "रु. २.०० कोटी" आणि "उपगट" डोंगरी तालुक्यासाठी रु. "१.०० कोटी" निधी मंजूर करण्यात आला आहे.

६. डोंगरी विभाग विकास कार्यक्रमांतर्गत सन २०२४-२५ या आर्थिक वर्षासाठी रु. २५५.०० कोटी नियतव्यय मंजूर असून वर्ष २०२५-२६ साठी रु. २५५.०० कोटी नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

७. छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी) पुणे :

छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी) पुणे या संस्थेची स्थापना कंपनी कायदा २०१३ च्या कलम ८ अंतर्गत राज्य शासनाची स्वायत्त संस्था म्हणून झालेली आहे. प्रत्यक्षात सदर संस्था दिनांक ११/०२/२०१९ पासून कार्यान्वित झाली आहे. ही संस्था "ना नफा ना तोटा" या तत्त्वावर लक्षित गटातील मराठा, कुणबी, कुणबी-मराठा व मराठा-कुणबी प्रवर्गांच्या सामाजिक शैक्षणिक व आर्थिक विकासासाठी कार्यरत आहे. संस्थेकडे सध्या स्वत:चे कोणतेही इतर उत्पन्नाचे स्त्रोत नसल्यामुळे ती शासनाच्या अनुदानावर कार्यरत आहे.

सन २०१८-१९ पासून या संस्थेस पुढीलप्रमाणे शासन अनुदान प्राप्त असून खर्च पुढीलप्रमाणे आहे.

आर्थिक वर्ष	मंजुर अनुदान (कोटी)	वितरित अनुदान (कोटी)	मागिल वर्षाची शिल्लक रक्कम (कोटी)	खर्च (कोटी)
२०१८-१९	५.००	५.००	२.५१	२.४८
२०१९-२०	५०.००	२८.८०	८.२३	२३.०८
२०२०-२१	१३०.००	३३.६५	१५.३७	२६.५०
२०२१-२२	२९५.४५	२९५.४५	२२१.६६	८८.९६
२०२२-२३	३००.००	१६९.७३	२६०.५६	१३०.८३
२०२३-२४	३००.००	२२०.७४	१०४.५४	३७६.२०
२०२४-२५	३००.००	९७.७०	४८.६२	११३.२८ (ऑगस्ट २०२४ पर्यंत)

चालू वर्ष २०२४-२५ मध्ये राबविण्यात येणाऱ्या योजना खालीलप्रमाणे : लाभार्थी

* संघ लोकसेवा आयोग नागरी सेवा परीक्षा पूर्व प्रशिक्षण उपक्रम - १५००
* संघ लोकसेवा आयोग मुख्य परीक्षा एकरकमी आर्थिक सहाय्य - ३५०
* संघ लोकसेवा आयोग मुलाखत परीक्षा एकरकमी आर्थिक सहाय्य - १२०
* महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग (राज्य सेवा तसेच दुय्यम सेवा) परीक्षा पूर्व प्रशिक्षण उपक्रम - १५५०
* महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग अभियांत्रिकी सेवा परीक्षा पूर्व प्रशिक्षण उपक्रम - ३००
* Coaching to students for preparation of Graduate level entrance examination (For exa. GRE, TOEFL etc.) - १०००
* महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग न्यायिक सेवा परीक्षा पूर्व प्रशिक्षण उपक्रम - ३००

* महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग मुख्य परीक्षा एकरकमी आर्थिक सहाय्य - ५०००
* महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग मुलाखत परीक्षा एकरकमी आर्थिक सहाय्य - ५००
* आय.बी.पी.एस. परीक्षा पूर्व प्रशिक्षण उपक्रम - २०००
* यू.जी.सी. नेट आणि एमएच सेट परीक्षा पूर्व प्रशिक्षण उपक्रम - ५००
* कर्मचारी निवड आयोग (अराजपत्रित) परीक्षा पूर्व प्रशिक्षण उपक्रम - ५००
* C.A. Foundation कोर्स - ४००
* CDS, Police, Military, Paramilitary, NEET/JEE/ MHT CET पूर्व प्रशिक्षण तथा कोचिंग उपक्रम - ३०००
* छत्रपती संभाजी महाराज सारथी युवा व्यक्तिमत्व विकास व संगणक प्रशिक्षण कौशल्य विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम (CSMS-DEEP) - ५००००
* श्रीमंत मालोजीराजे भोसले सारथी कौशल्य विकास प्रशिक्षण (इंडो जर्मन टुल रूम) - ९५०
* राजमाता जिजाऊ सारथी कौशल्य विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम : MSSDS व सेक्टर स्कील प्रोग्राम - ३००००
* मोडी लिपी प्रशिक्षण - ५००
* वीर बाजी पासलकर सारथी शिकता-शिकता कमवा योजना - १००००
* मुख्यमंत्री विशेष संशोधन अधिछात्रवृत्ती (CMSRF)-२०१९ - १४६
* छत्रपती शाहू महाराज राष्ट्रीय संशोधन अधिछात्रवृत्ती (CSMNRF)-२०१९ - ३५७
* छत्रपती शाहू महाराज राष्ट्रीय संशोधन अधिछात्रवृत्ती (CSMNRF)-२०२० - २०४
* छत्रपती शाहू महाराज राष्ट्रीय संशोधन अधिछात्रवृत्ती (CSMNRF)-२०२१ - ५५१
* छत्रपती शाहू महाराज राष्ट्रीय संशोधन अधिछात्रवृत्ती (CSMNRF)-२०२२ - ८५१
* छत्रपती शाहू महाराज राष्ट्रीय संशोधन अधिछात्रवृत्ती (CSMNRF)-२०२३ - ९६९
* छत्रपती शाहू महाराज राष्ट्रीय संशोधन अधिछात्रवृत्ती (CSMNRF)-२०२४ - २००
* छत्रपती राजाराम महाराज - सारथी गुणवंत शालेय विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती (NMMS) - ६५०००
* परदेशी भाषा शिक्षणासाठी शिक्षण शुल्क प्रतिपूर्ती - १००
* छत्रपती शाहू महाराज तालुकास्तरीय निबंध स्पर्धा - ११९४०
* शालेय विद्यार्थ्यांना करिअर मार्गदर्शन व समुदेशन (करिअर टॉक) - ३२४००
* इयत्ता ५ वी तील शिष्यवृत्ती परीक्षा पात्र विद्यार्थ्यांकरिता सारथी शिष्यवृत्ती योजना - १०००
* महाराजा सयाजीराव गायकवाड - सारथी परदेशातील उच्च शिक्षणासाठी गुणवंत मुला-मुलींना शिष्यवृत्ती - ७५
* डॉ पंजाबराव देशमुख - सारथी उच्च शिक्षण देशांतर्गत शिष्यवृत्ती योजना - ७००
* छत्रपती शाहू महाराज यांच्याविषयी अप्रकाशीत साहित्य प्रकाशित करणे - ५५००
* राजर्षी शाहू महाराज स्मृतिग्रंथ बालभारती सहकार्याने मुद्रण, छपाई व वितरण - ५५०००
* मातोश्री मुलींचे वसतिगृह संकुल योजना (नाशिक) - ७५
* छत्रपती शिवाजी महाराज जिल्हास्तरीय वसतिगृहे संकुल योजना- ४५००
* कृत्रीम रेतन व मुरघास प्रशिक्षण (बायफ संस्था) - १५
* शेतकरी उत्पादक कंपनीचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी (CEO)/ संचालक यांना प्रशिक्षण (महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ,पुणे (MCDC) - ५०
* उदयोन्मुख कृषी औद्योगिक क्षेत्रातील रोजगार संधी संलग्न शैक्षणिक कार्यक्रम - ११६
* सेनापती धनाजी जाधव सारथी शेतकरी ड्रोन प्रशिक्षण कार्यक्रम- ४००
* महिलांकरिता MCED चे कौशल्य विकास प्रशिक्षण आणि युवकांसाठी COEP मार्फत कौशल्य विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम - १००००
* सरसेनापती संताजी घोरपडे उद्योजकता विकास (इनक्युबेशन) उपक्रम च्या सहकार्यातून नवउद्योग कल्पना विकसनाकरिता अर्थसहाय्य - ७०
* मधुमक्षिका पालन प्रशिक्षण कार्यक्रम (बायफ संस्था) - ५०
* किल्ले व परिसर स्वच्छता सुशोभीकरण, किल्ले पर्यटनाकरिता सारथी मार्गदर्शक मावळा (पर्यटन मार्गदर्शक प्रशिक्षण) - १००

आर्थिक वर्ष २०२४-२५ साठी अर्थसंकल्पीय तरतुद शासकीय कर्मचारी व अधिकारी वेतन रु.६.५० कोटी, बाह्यस्रोत कर्मचारी वेतन रु. ६.०० कोटी व वेतनेतर अनुदान रु. १५०.४० कोटी व देशांतर्गत प्रवास खर्चाकरिता रुपये १०.०० लक्ष आणि इमारत बांधकामासाठी रु. १३७.०० कोटी असे एकूण रक्कम रुपये ३००.०० कोटी आहे. वर्ष २०२५-२६ साठी रु. ५१५.८५ कोटी नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

तसेच या व्यतिरिक्त सारथी संस्थेमार्फत खालील योजना प्रस्तावित आहेत.

* राज्यस्तरीय कौशल्य विकास कार्यक्रम.
* संगणक पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रमासाठी आर्थिक मदत.
* राष्ट्रीय सुगी तंत्रज्ञान संस्था. (NIPHT) यांचेमार्फत १००० शेतकऱ्यांना हरितगृह व्यवस्थापनविषयक प्रशिक्षण कार्यक्रम.

८. अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ

राज्यातील आर्थिकदृष्ट्या मागास समाजाचा सामाजिक विकास करण्याकरिता व आर्थिकदृष्ट्या मागासलेल्या गटातील युवकांना स्वयंरोजगारासाठी अर्थ सहाय्य व स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देण्याच्या दृष्टीने महाराष्ट्र शासनाने दि. २७ नोव्हेंबर, १९९८ रोजी कंपनी कायद्याखाली नोंदणी करून अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळाची स्थापना केली. महामंडळाच्या स्थापनेपासूनचे भागभांडवल रु. ५० कोटीचे होते. सन २०१८ नंतर महामंडळास आजपर्यंत रु. ८२०,०७,२०,००० कोटीचा निधी प्राप्त झालेला आहे.

शासन निर्णय क्र. अपाम २०१७/प्र.क्र.१८९/रोस्वरो-१, दिनांक २१ नोव्हेंबर, २०१७ अन्वये महामंडळाच्या जुन्या योजना बंद करून नवीन तीन सुधारीत योजना राबविण्यासाठी मान्यता देण्यात आली आहे. दिलेल्या मान्यतेनुसार या सुधारीत योजनांची अंमलबजावणी दिनांक ०२ फेब्रुवारी, २०१८ पासून www.udyog.mahaswayam.gov.in या वेबप्रणालीद्वारे पूर्णपणे ऑनलाईन स्वरुपात सुरू करण्यात आली आहे.

योजनांची माहिती खालीलप्रमाणे :

१. वैयक्तिक कर्ज व्याज परतावा योजना (IR-I)

मा. मंत्रीमंडळ उपसमिती व मा. संचालक मंडळाच्या निर्णयानुसार या योजनेची मर्यादा रु. १० लाखाहून रु. १५ लाखापर्यंत वाढविलेली असून, रु. १५ लाखाच्या मर्यादेतील प्रकरणांना जास्तीत-जास्त ७ वर्षाच्या कालावधीकरिता रु. ४.५ लाखापर्यंत व्याज परतावा करण्यात येईल.

मात्र दिनांक २० मे, २०२२ पूर्वीच्या L.O.I. धारकांना नियमानुसार रु. १० लाखाच्या मर्यादेतील व्याज परतावा करण्यात येणार असून त्याकरिता रु. ३ लाखाची मर्यादा असेल. या व्याज परतावा कालावधी जास्तीत-जास्त ५ वर्ष व व्याजाचा दर जास्तीत-जास्त द.सा.द.शे. १२% असेल. या योजने अंतर्गत लाभार्थ्यांनी मात्र बँकेमार्फत कर्ज घेतलेले असावे व ते फक्त व्यवसायिक उपयोगाच्या दृष्टीने मंजूर झालेले असावे.

वर्ष	पात्रता प्रमाणपत्र धारक (LOI) संख्या	बँकेमार्फत वाटप		महामंडळामार्फत वाटप	
		लाभार्थी संख्या	वितरीत कर्ज रक्कम	लाभार्थी संख्या	व्याज परतावा वितरीत रक्कम
२०२२-२३	२५७७०	१४६२५	११४६.२८ कोटी	१५६०१	१७४.८९ कोटी
२०२३-२४	४६४१०	२९१०३	२७८६.८६ कोटी	२५६१९	३३२.१४ कोटी
२०२४-२५	१८९२७	२७३७१	२८१२.१० कोटी	१६६२८	१९८.६४ कोटी

२. गट कर्ज व्याज परतावा योजना (IR-II)

या योजनेअंतर्गत किमान दोन किंवा दोन पेक्षा अधिक व्यक्तींच्या गटाने एकत्र येऊन,

* दोन व्यक्तींसाठी कमाल रु. २५ लाखाच्या मर्यादेवर,
* तीन व्यक्तींसाठी रु. ३५ लाखाच्या मर्यादेवर,
* चार व्यक्तींसाठी रु. ४५ लाखाच्या मर्यादेवर व
* पाच व पाच पेक्षा अधिक व्यक्ती असल्यास रु. ५० लाखापर्यंतच्या

व्यवसाय/उद्योग कर्जावर ५ वर्षापर्यंत अथवा कर्ज कालावधी यापैकी जे कमी असेल ते, जास्तीत जास्त १२ टक्के व्याज किंवा रु. १५ लाखाच्या मर्यादेत कर्ज मंजूर केलेल्या गटाने वेळेत कर्जाचे हफ्ते भरल्यास, हफ्ता भरल्यावर त्यातील व्याजाची रक्कम गटाच्या बँक खात्यात दरमहा महामंडळामार्फत जमा करण्यात येईल.

* या योजनेमध्ये FPO गटांनी त्यांच्या शेतीपूरक व्यवसायाकरिता बँकेमार्फत घेतलेल्या कर्जावरील देखील व्याज परतावा नियमानुसार महामंडळ करेल.

वर्ष	पात्रता प्रमाणपत्र धारक (LOI) संख्या	बँकेमार्फत वाटप		महामंडळामार्फत वाटप	
		लाभार्थी संख्या	वितरीत कर्ज रक्कम	लाभार्थी संख्या	व्याज परतावा वितरीत रक्कम
२०२२-२३	१९६	१०४	३२.२० कोटी	१४४	३.९७ कोटी
२०२३-२४	१३४	३६६	११९.७९ कोटी	२६०	८.१३ कोटी
२०२४-२५	१४०	२४८	७८.१३ कोटी	१६७	५.०७ कोटी

३. गट प्रकल्प कर्ज योजना (GL-I)

या योजनेअंतर्गत शेतकरी उत्पादक गट (FPC) (Farmer Producer Company) गटांना रु. १० लाखाच्या मर्यादेत बिनव्याजी कर्ज वितरित करण्यात येत होते. मात्र सदर योजनेअंतर्गत लाभार्थी गटांची कर्जाची परतफेड करण्याकरिता असलेली उदासिनता पाहून, सदर योजना दि. १० जानेवारी, २०२२ रोजीच्या मा. उपमुख्यमंत्री महोदय यांच्या बैठकीमध्ये झालेल्या निर्णयानुसार तात्पुरत्या स्वरुपात स्थगित करण्यात आली आहे.

वर्ष	महामंडळाकडे दाखल झालेली प्रकरणे	महामंडळाने केलेले वाटप	
		मंजूर केलेली कर्ज प्रकरणे	वाटप केलेली कर्ज रक्कम
२०२१-२२ पर्यंत	४५	३४	३.३० कोटी
२०२२-२३	०	१	५ लाख

वर्ष २०२५-२६ साठी रु. ७५०.०० कोटी नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

९. शाश्वत विकास ध्येय (Sustainable Development Goals)

संयुक्त राष्ट्राने सन २०१५ मध्ये शाश्वत विकास ध्येये (SDGs) स्वीकारली आहेत ज्यामध्ये १७ ध्येयं आणि १६९ लक्ष्ये असून ती दि. १-१-२०१६ पासून लागू झाली आहेत. ही शाश्वत विकास ध्येये विकासाच्या सामाजिक, आर्थिक आणि पर्यावरणीय या तीन आयामांना संबोधित करतात. भारत संयुक्त राष्ट्रांच्या ठरावावर स्वाक्षरी करणारा देश असून शाश्वत विकास ध्येयांच्या अंमलबजावणीसाठी वचनबद्ध आहे. नीति आयोग देशातील शाश्वत विकास ध्येयांच्या अंमलबजावणीसाठी आणि संबंधित धोरणात्मक समस्यांसाठी सर्व राज्य/केंद्रशासित प्रदेश यांचेशी समन्वय साधत आहे. केंद्र शासनाचे सांख्यिकी आणि कार्यक्रम अंमलबजावणी मंत्रालय (MoSPI) शाश्वत विकास ध्येयांचे निरीक्षण करण्यासाठी राष्ट्रीय निर्देशक आराखडा (National Indicator Frame work) तयार करण्यासाठी जबाबदार आहे.

राज्यात शाश्वत विकास ध्येयांच्या प्रगतीवर लक्ष ठेवण्यासाठी नियोजन विभाग समन्वयाचे काम करीत असून अर्थ आणि सांख्यिकी संचालकांना राज्याच्या शाश्वत विकास ध्येये आणि व्हिजन डॉक्युमेंटसाठी समन्वय अधिकारी म्हणून घोषित केले आहे. शाश्वत विकास ध्येये आणि त्यांचे लक्ष्ये लक्षात घेऊन नियोजन विभागाने त्या त्या निर्देशांकाशी संबंधित समन्वय विभाग आणि सहाय्यक विभाग निवडले आहेत. नियोजन विभागाने शाश्वत विकास ध्येये विचारात घेऊन राज्याचे VISION 2030 तयार केले असून सन २०१७ मध्ये ते नीती आयोगाला सादर केले आहे.

राज्यस्तरिय आणि जिल्हास्तरिय योजनांची शाश्वत विकास ध्येयांशी सांगड घातली आहे. शाश्वत विकास ध्येयांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी नियोजन विभागांतर्गत "शाश्वत विकास ध्येय अंमलबजावणी आणि समन्वय केंद्र (SDG ICC)" याची स्थापना करण्यात आली आहे. तसेच, सन २०२२-२३ चा शाश्वत विकास ध्येय प्रगती मापन अहवालाच्या प्रकाशनाचे काम अंतिम टप्प्यात आहे.

१०. व्हीजन २०३० (VISION २०३०)

राज्यातील नागरीक सुदृढ, सुशिक्षित, आनंदी व सक्षम होऊन त्यांचे जीवनमान समृद्ध होण्याचे उद्दिष्ट समोर ठेवत, पर्यावरण संवर्धन, संतुलित आर्थिक वृद्धी करण्याबरोबरच शाश्वत मानव विकास साध्य करण्याच्या दृष्टीने जे धोरण अवलंबून सन २०३० पर्यंत त्याची फलश्रुती साध्य करण्याचा कार्यक्रम म्हणजे राज्याचे "व्हीजन २०३०" होय. राज्याचा २०२३-२४ मध्ये ७.६% इतका असलेला आर्थिक वृद्धीदर सातत्याने वृद्धींगत करत सन २०३० पर्यंत तो १२% इतका करण्याचे तसेच "राज्याचे भौगोलिक क्षेत्रातील वनाच्छादन" क्षेत्रात सध्याच्या २०% वरुन ३३% इतकी वाढ करणेचे योजले आहे. शाश्वत, समप्रमाणित व संतुलित आर्थिक वृद्धी साध्य करण्यासाठी (१) कृषि व संलग्न कार्ये, (२) उद्योग व सेवा, (३) पायाभूत सुविधा, (४) सामाजिक क्षेत्र, (५) प्रशासन ही पाच विकासक्षेत्रे (Development Sectors) आधारस्तंभ म्हणून विचारात घेण्यात आली असून यांच्या सर्वांगीण विकासाची ध्येये सुनिश्चित करून अनुषंगिक उपाययोजनांचा सर्वकष आराखडा करण्यात आला आहे.

कृषि क्षेत्राचा आधुनिक तंत्रज्ञानाद्वारे शाश्वत विकास, तसेच उपलब्ध जलसंपदेचाही शाश्वत विकास, उपलब्ध जलसाठ्यांचा सुनियोजित वापर, वृक्ष लागवड, सिंचन क्षमता वर्धन, जलस्रोत विकास, इ. मधून "हरीत महाराष्ट्र" हे ध्येय साधणे. उद्योग व सेवा सेवाक्षेत्र वाढीसाठी "मेक इन महाराष्ट्र" संकल्पनेतून रोजगार निर्मितीच्या संधी निर्माण करून उत्पन्न वाढविणे यावर भर देण्यात येत आहे. ऊर्जा निर्मिती स्रोत वृद्धी, सुरक्षित आरामदायी दळणवळणासाठी पायाभूत सुविधा सक्षम करणे, त्यातून ग्रामीण-शहरी वाहतुकीचे, संपर्काचे जाळे सक्षम करणे, राज्यातील नागरिकांच्या आरोग्य, शिक्षण, रोजगार निर्मिती यात अधिक प्रभावीपणे कार्यरत होऊन दारिद्र्य निर्मूलन, वंचितांना सामाजिक संरक्षण, याबाबत सामाजिक सजगता साधण्यासाठी ध्येये सुनिश्चित करण्यात आली आहेत. या अनुषंगाने निधी व्यवस्थापन केंद्र पुरस्कृत योजना व राज्य योजनांच्या माध्यमातून करण्याचे सुचीत करण्यात आले असून याचा आढावा विभाग स्तरावर नियोजन विभागाकडून घेण्यात येत आहे.

(ब) विभागाचे अतिरिक्त कार्यक्रम

१) तीर्थक्षेत्र व पर्यटन स्थळ विकास आराखडा

१. शेगांव विकास कार्यक्रम-

श्री संत गजानन महाराज समाधी जन्मशताब्दी निमित्त शेगांव येथील भाविकांसाठी मूलभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी रु. ५३९.९६ कोटींचा सुधारित विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. त्यामध्ये शासनाचा सहभाग रु. ४२९.५६ कोटीचा आहे. सन २०२४-२५ साठी रु. १०.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ करिता रु. ०.६२ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

२. लोणार सरोवर विकास आराखडा-

मा. उच्च न्यायालयाच्या दि. १५.०६.२०२२ रोजीच्या आदेशास अनुसरुन महसूल व वन विभागाच्या दि. २७-०७-२०२२ रोजीच्या आदेशान्वये लोणार सरोवराचे संरक्षण, संवर्धन व जतन करण्यासाठी विविध विभागाच्या माध्यमातून करावयाच्या कामाच्या अंदाजित रु. ४३४.६२ कोटी रकमेच्या लोणार सरोवर विकास आराखड्यास मान्यता देण्यात आली आहे. लोणार सरोवर विकास आराखड्या अंतर्गत समाविष्ट मंजूर कामे विहित कालावधीत पूर्ण करण्याकरिता विविध विभागातंर्गत कामे सोपविण्यात आलेली आहेत. सन २०२४-२५ साठी रु. ४०.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून नियोजन विभागाकडे दर्शविण्यात आलेली कामे पूर्ण करण्याकरीता आर्थिक वर्ष सन २०२५-२६ करिता रु. ९१.५३ कोटी इतका निधी प्रस्तावित करण्यात आलेला आहे.

३. मोझरी विकास आराखडा-

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज जन्मशताब्दी निमित्त श्रीक्षेत्र मोझरी, जिल्हा अमरावती येथील संत तुकडोजी महाराज जन्मस्थळी नागरी मूलभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी रु. १५०.८३ कोटीचा सुधारित विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२४-२५ साठी रु. २.४० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ करिता रु. २.२१ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

४. वलगांव ता. व जिल्हा अमरावती येथे संत गाडगेबाबा निर्वाणभूमी विकास आराखडा :-

वलगांव ता. व जिल्हा अमरावती येथे संत गाडगेबाबा निर्वाणभूमी विकासासाठी रु. ३७.८६ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२४-२५ साठी रु. १.२२ कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ करिता रु. ०.५० कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

५. कौंडण्यपूर विकास आराखडा :-

श्रीक्षेत्र कौंडण्यपूर, ता. तिवसा, जि. अमरावती येथे नागरी पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी रु. २०.०० कोटीचा सुधारीत विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२४-२५ साठी रु. ०.५० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ करिता रु. ०.७७ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

६. श्री क्षेत्र गणपतीपुळे तिर्थक्षेत्र विकास आराखडा, ता. जि. रत्नागिरी

श्री क्षेत्र गणपतीपुळे तिर्थक्षेत्र, तालुका-जिल्हा रत्नागिरीच्या विकासाकरिता रु. १०२.२९ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२४-२५ साठी रु. १०.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ करिता रु. १९.२३ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

७. श्री क्षेत्र देहू, आळंदी, भंडारा डोंगर, पंढरपूर व पालखीतळ मार्ग विकास आराखडा-

संतश्रेष्ठ तुकाराम महाराज जन्म चतु:शताब्दी निमित्त श्री क्षेत्र देहू, आळंदी, भंडारा डोंगर, पंढरपूर व पालखीतळ विकासाचा रु. १४२७.८५ कोटीचा सुधारित विकासाचा आराखडा तयार करण्यात आला आहे. त्यामध्ये शासनाचा सहभाग रु. १३०४.०० कोटी आहे. सन २०२४-२५ साठी रु. २०.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ करिता रु. ५७.३५ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

८. श्रीक्षेत्र घृष्णेश्वर, वेरुळ, तालुका खुलताबाद, जि. छत्रपती संभाजीनगर विकास आराखडा-

श्रीक्षेत्र घृष्णेश्वर, वेरुळ, तालुका खुलताबाद, जि. छत्रपती संभाजीनगर हे भारतातील १२ ज्योतिर्लिंगापैकी एक महत्त्वाचे ज्योतिर्लिंग आहे. या तीर्थक्षेत्रास भेट देणाऱ्या पर्यटक व भाविकांना सुविधा पुरविण्याच्या दृष्टीने रु. १५६.६३ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२४-२५ मध्ये रु. १०.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ या वित्तीय वर्षासाठी रु. ३०.०० कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

९. श्री क्षेत्र भिमाशंकर तिर्थक्षेत्र विकास आराखडा, जिल्हा पुणे

श्री क्षेत्र भिमाशंकर, पुणे हे बारा ज्योतिर्लिंगापैकी महत्त्वाचे सहावे ज्योतिर्लिंग आहे. येथे येणाऱ्या पर्यटक व भाविकांना सुविधा पुरविण्याच्या दृष्टीने रु. १४८.३७ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. या आराखड्यासाठी सन २०२४-२५ या वित्तिय वर्षासाठी रु. १०.०० कोटी इतका निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आला आहे. सन २०२५-२६ या वित्तीय वर्षासाठी रु. १२.०० कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

१०. ताजबाग, जि. नागपूर विकास आराखडा :

नागपूर शहरात असलेला हजरत बाबा ताजुद्दीन यांचा ताजबाग येथील दर्गा देश विदेशातील भाविकांचे श्रद्धास्थान आहे. या परिसराचा विकास व सौंदर्यीकरण करण्यासाठी रु. १३२.४९ कोटीचा आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षासाठी रु. ७.०८ कोटी तरतूद करण्यात आली आहे. सन २०२५-२६ या वित्तीय वर्षासाठी रु. २.४९ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

११. श्री क्षेत्र जेजुरी गड तिर्थक्षेत्र विकास आराखडा

जेजुरी हे महाराष्ट्रातील प्रमुख धार्मिक स्थळांपैकी एक देवस्थान आहे. खंडेरावाची जेजुरी म्हणून ओळखल्या जाणा-या पुणे जिल्ह्यातील जेजुरी येथे वर्षभरात विविध सण, उत्सवांकरिता २५ ते ४० लाख भाविक राज्यभरातून व परराज्यातून भेट देतात. त्यामुळे रु. १२५.६३ कोटी किंमतीच्या श्री क्षेत्र जेजुरी गड तिर्थक्षेत्र विकास आराखड्यास सुधारित मान्यता देण्यात आलेली आहे. श्री खंडोबा मुख्य मंदीर, दिपमाळा, कमानी, पायऱ्यांचे जतन संवर्धन, पेशवे तलाव, बल्लाळेश्वर मंदीर, भक्तनिवास जवळील कुंड,जननी तीर्थ, होळकर तलाव, मल्हार गौतमेश्वर मंदिर व लवताळेश्वर मंदिर जतन दुरुस्ती, श्री खंडोबा मंदीर गडकोट ते कडेपठार कडे जाणाऱ्या पायरी मार्गाचे, कमानी व इतर पुरातन बांधकामांचे मजबुतीकरण व जतन, कडेपठार मंदिर संकुल जतन दुरुस्ती इ. कामांचा आराखड्यात समावेश असून आराखड्यातील कामे प्रगतीत आहेत. सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षासाठी रु. ५०.०० कोटी तरतूद करण्यात आली आहे. सन २०२५-२६ करीता रु. ५०.०० कोटी इतका निधी प्रस्तावित आहे.

१२. सेवाग्राम, जि. वर्धा विकास आराखडा-

वर्धा येथील महात्मा गांधी यांच्या सेवाग्राम आश्रमास ७५ वर्षे पूर्ण झाली असून आश्रमाचे ऐतिहासिक महत्त्व विचारात घेऊन तेथे देश-विदेशातून येणाऱ्या विद्यार्थी व पर्यटक यांच्यासाठी आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे केंद्र व पायाभूत सेवा सुविधाकरिता रु. २४४.०८ कोटीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. यासाठी सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षात रु. ४०.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ या वित्तीय वर्षासाठी रु. ५७.७३ कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

१३. स्वराज्यरक्षक धर्मवीर छत्रपती संभाजी महाराज यांचे बलिदान स्थळ मौजे तुळापूर व समाधी स्थळ स्मारक वढु (बु.) विकास आराखडा :

महाराष्ट्रातील स्वराज्यरक्षक धर्मवीर छत्रपती संभाजी महाराजांच्या हौतात्म्याचा आदर व कृतज्ञता व्यक्त करण्याकरिता स्वराज्यरक्षक धर्मवीर छत्रपती संभाजी महाराज यांचे जागतिक दर्जाचे प्रेरणादायी स्मारक उभारण्यासाठी त्यांचे बलिदान स्थळ मौजे तुळापूर व समाधी स्थळ स्मारक वढु (बु.) या स्थळांचा रु. २८२.२४ कोटीचा सुधारीत विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे. यासाठी सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षात रु. १००.०० कोटी निधीची तरतूद करण्यात आली असून सन २०२५-२६ या वित्तीय वर्षासाठी रु. ७५.०० कोटी निधी प्रस्तावित आहे.

१४. पाथरी तिर्थक्षेत्र विकास आराखडा-

पाथरी तिर्थक्षेत्र, जिल्हा परभणी येथे श्री साईबाबा जन्मस्थानाचा विकास करण्यासाठी रुपये ९१.८० कोटीचा आराखडा तयार करण्यात आला आहे. सन २०२५-२६ या वर्षामध्ये पायाभूत सुविधा विषयक कामे प्रस्तावित आहेत.

१५. श्री औंढा नागनाथ (हिंगोली) तिर्थक्षेत्र विकास आराखडा-

श्री औंढा नागनाथ तीर्थक्षेत्र, हिंगोली हे बारा ज्योतिर्लिंगापैकी महत्त्वाचे आठवे ज्योतिर्लिंग आहे. श्रावणी सोमवार, आषाढी एकादशी, कार्तिकी एकादशी, महाशिवरात्र या वेळेस मोठ्या प्रमाणावर भाविक नागनाथाच्या दर्शनासाठी येतात. श्री औंढा नागनाथ (हिंगोली) तिर्थक्षेत्र विकास आराखड्यास एकूण रु. १५.२१ कोटी किंमतीची प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली आहे.

१६. श्री क्षेत्र सप्तश्रृंगी देवी, सप्तश्रृंगी गड, ता. कळवण विकास आराखडा :

हे तिर्थक्षेत्र साडेतीन शक्तीपीठापैकी अर्धपीठ आहे. त्याठिकाणी यात्रेकरिता साधारणत: २५ ते ३० लाख भाविक व पर्यटक येत असून सदर तीर्थक्षेत्रास ब वर्ग दर्जा प्रदान करण्यात आलेला आहे.

सदर क्षेत्राचे महत्त्व लक्षात घेता या ठिकाणी पर्यटक व भाविकांसाठी मुलभूत व पायाभूत सुविधा पुरविणे अत्यंत आवश्यक असल्याने श्री क्षेत्र सप्तश्रृंगी देवी, सप्तश्रृंगी गड, ता. कळवण या स्थळाचा रु. ८१.८६ कोटी किंमतीचा विकास आराखडा तयार करण्यात आला आहे.

१७. हुतात्मा शिवराम हरी राजगुरु जन्मस्थळ परिसर विकास आराखडा-

पुणे जिल्ह्यातील राजगुरुनगर येथील हुतात्मा श्री शिवराम हरी राजगुरु जन्मस्थळ परिसर विकासासाठी शासनाने पहिल्या टप्प्यात रु. १०२.४८ कोटीच्या आराखड्यास मान्यता दिलेली असून राजगुरुनगर येथील हुतात्मा शिवराम हरी राजगुरु यांच्या जन्मस्थान व वाडा परिसराच्या विकासकामांचा आराखड्यात समावेश आहे. मंजूर आराखड्यात स्मारकाचा जीर्णोद्धार, जन्मखोली, थोरला वाडा,तालीम, मुख्य दरवाजा, राम मंदिर, स्मारकातील सुविधा व विकास - सुविधागृह, वाचनालय, उपहारगृह व इतर सुविधा, नदी परीसर सुधारणा - राम घाट, चांदोली घाट, संरक्षित भिंत व वाहनतळ, पदपथ, अंतर्गत रस्ते, खुले सभागृह, पुतळे, म्युरल्स इ. कामांचा समावेश आहे.

१८. मालोजीराजे भोसले यांच्या गढीचे व हजरत चाँदशहवली बाबा दरगाह विकास आराखडा-

पुणे जिल्ह्यातील इंदापूर शहरातील मालोजीराजे भोसले यांच्या गढीचे व हजरत चांदशाहवली बाबा दरगाहा परिसर विकास आराखड्यातील रु. ३७.२८ कोटीच्या कामांना शासनाने मान्यता प्रदान केलेली आहे. मराठा साम्राज्य शैलीच्या अनुषंगाने गढीची पुनर्स्थापना व संवर्धन करणे,गढीच्या बुरुज व तट बंदीची पुनर्स्थापना व संवर्धन करणे, गढीच्या बुरुज व तट बंदीची पुर्नस्थापना व संवर्धन करणे, गढीच्या इमारतीमध्ये मालोजीराजे व मराठा साम्राज्याच्या ऐतिहासिक वारसाशी संबंधित म्युझियमची उभारणी करणे, गढीच्या परिसरात ऐतिहासिक पार्श्वभूमीला सुसंगत नसलेल्या वास्तू काढून टाकणे प्रस्तावित आहे, तसेच परिसरात गार्डन विकसित करणे, आसन व्यवस्था, कॅफेटेरिया, ॲम्फिथिएटर, पार्किंग व्यवस्था, इ. कामे प्रस्तावित आहेत. तसेच परिसर विकासात इंदापूर शहरात असलेले रामवेश गेट, श्रीराम मंदीर, हजरत चांदशाहवली दर्गा इ. चे संवर्धन करणे या बाबी प्रस्तावित करण्यात आलेल्या आहेत.

१९. राजमाता सईबाई स्मृतीस्थळ विकास आराखडा-

पुणे जिल्ह्यातील राजगडाच्या पायथ्याशी असलेल्या मौजे पाल खुर्द, ता वेल्हे येथील राजमाता सईबाई स्मृतिस्थळ विकास आराखड्यातील रु. ४६.३३ कोटीच्या कामांना शासनाने सुधारित मान्यता प्रदान केलेली आहे. स्वराज्यरक्षक छत्रपती संभाजी राजेंच्या मातोश्री महाराणी सईबाई यांच्या स्मृतीस्थान परिसरातील विकासकामांचा आराखड्यात समावेश आहे. दीड एकर क्षेत्रामध्ये केलेल्या पुरातत्वीय उत्खननात सापडलेले भव्य वाड्याचे अवशेष, स्वच्छतागृह, स्वयंपाकगृह, पाणी साठवण्याची जागा, स्नानगृह, पहारेक-याची जागा, वापरायची भांडी आणि इतर अवशेषांचे जतन, संरक्षक तटभिंतीची दुरुस्ती करणे तसेच उत्खननात प्राप्त अवशेषांवर संग्रहालय करण्याचे प्रस्तावित आहे. त्या अनुषंगाने सईबाई समाधी ट्रस्ट यांच्या मालकीच्या जागेसह भूसंपादन करून वास्तुविशारद यांच्याकडून सईबाई स्मृतीस्थळ व अनुषंगिक कामे प्रस्तावित करण्यात आली आहेत.

२०. श्री क्षेत्र देहू, आळंदी, भंडारा डोंगर, पंढरपूर व पालखीतळ / मार्ग विकास आराखडा अंतर्गत मौजे सुदुंबरे, ता. मावळ, जि. पुणे येथील श्री संत जगनाडे महाराज यांच्या समाधीचा विकास व सौंदर्यीकरण करणे :

या विकास आराखड्यातील रु.६६.११८ कोटीच्या कामांना शासनाने मान्यता प्रदान केलेली आहे. सभामंडप, प्रशासकीय इमारत बांधकाम, २१ फुटी कांस्य पुतळा आणि दगडी आच्छादन असलेले संग्रहालय, भक्त निवास, ॲम्पिफथिएटर, गार्डन, महाद्वार, घाट बांधकाम, संरक्षण भिंत, अंतर्गत रस्ते, मैदान, वाहनतळ, बाह्यवळण रस्त्याची सुधारणा, पाणी व्यवस्था, स्वच्छतागृह, CCTV, सोलर वॉटर सिस्टीम इ. कामांचा आराखड्यात समावेश केलेला आहे.

२१. वाढा, जि. चंद्रपूर येथील विठ्ठल रुक्मिणी मंदिर परिसरातील विकास आराखडा :

चंद्रपूर येथील मौजे वढा येथे विठ्ठल रुक्मिणी मंदिर परिसराचा विकास करण्याची बाब प्रस्तावित होती. त्या अनुषंगाने रू.२५.०० कोटी किमतीच्या मौजे वढा, जि. चंद्रपूर येथील विठ्ठल रुक्मिणी मंदिर परिसरातील विकास आराखड्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

२२. पंढरपूर मंदिर विकास आराखडा-

पंढरपूर ही महाराष्ट्राची धार्मिक व आध्यात्मिक राजधानी आहे. पंढरपूर येथे भाविक व मुख्यत: वारकरी संप्रदायाचे लोक मोठ्या प्रमाणावर श्री विठ्ठलाच्या दर्शनासाठी येतात. पंढरपूर येथे वर्षातून ४ मोठ्या यात्रा भरतात. त्यापैकी आषाढी व कार्तिकी एकादशीला सुमारे १३ ते १४ लाख भाविक येतात. भाविकांच्या मोठ्या प्रमाणावरील भेटीमुळे पंढरपूर येथील सध्या अस्तित्वात असलेल्या पायाभूत सोयी-सुविधांवर मोठ्या प्रमाणावर ताण पडतो. या सर्व बाबी विचारात घेऊन रु. ७३.८५ कोटीच्या पंढरपूर मंदिर विकास आराखड्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

२३. शिराळा, ता.शिराळा, जि.सांगली येथील छत्रपती संभाजी महाराजांच्या पदस्पर्शाने पावन झालेले स्मृतीस्थळ विकास आराखडा

सांगली जिल्ह्यातील शिराळा हे शहर ऐतिहासिक वारसा असणारे शहर असून येथे भुईकोट किल्ल्यावर छत्रपती संभाजी महाराज कैदेत असल्यामुळे सदर स्थळाला ऐतिहासिक महत्त्व आहे. शिराळा, ता. शिराळा, जि. सांगली येथील छत्रपती संभाजी महाराजांच्या पदस्पर्शाने पावन झालेल्या सदर स्मृतीस्थळाच्या विकास आराखड्यास रु. १३.४६ कोटी किंमतीची प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली आहे.

२४. सातारा जिल्ह्यातील पश्चिम घाट परिसरातील धार्मिक, ऐतिहासिक व निसर्ग पर्यटनस्थळे विकासाचा एकात्मिक पर्यटन विकास आराखडा अंतर्गत श्री क्षेत्र महाबळेश्वर प्रतापगड किल्ला जतन व संवर्धन, सहयाद्री व्याघ्र राखीव वनक्षेत्रातील पर्यटन विकास व कोयना हेळवाक वन झोन अंतर्गत कोयना नदी जलपर्यटन आराखडा

सातारा जिल्हा हा वैविध्यपूर्ण नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे वरदान आणि ऐतिहासिक महत्त्व लाभलेला जिल्हा आहे. या जिल्ह्यात जागतिक दर्जाचे पर्यटन क्षेत्र निर्माण करण्यासाठी, स्थानिक अर्थव्यवस्था वृध्दिंगत होण्यासाठी आणि स्थानिकांना रोजगार निर्माण करण्यासाठी एकात्मिक पर्यटन सर्किट विकसित करण्याचे प्रस्तावित होते. त्या अनुषंगाने पर्यटकांना एकाच जिल्ह्यात धार्मिक, ऐतिहासिक आणि नैसर्गिक पर्यटनाचा अनुभव देण्यासाठी सातारा जिल्ह्यातील पश्चिम घाट परिसरातील धार्मिक, ऐतिहासिक व निसर्ग पर्यटनस्थळे विकासाच्या एकात्मिक पर्यटनाच्या रु.४२७.४१ कोटी किंमतीच्या सुधारित विकास आराखडयास मान्यता देण्यात आली आहे. या प्रकल्पांतर्गत (१) सह्याद्री व्याघ्र राखीव वनक्षेत्रातील पर्यटन विकास आराखडा (२) कोयना हेळवाक वन झोन अंतर्गत कोयना नदी जलपर्यटन आराखडा (३) प्रतापगड किल्ला जतन आणि संवर्धन (४) श्री क्षेत्र महाबळेश्वर पर्यटन विकास आराखडा या घटकांचा समावेश करण्यात आला आहे.

२५. कुरवंडे, ता. मावळ, जि. पुणे येथील टायगर व लायन्स पॉइंट विकसित करण्याचा आराखडा

लोणावळा येथील पर्यटनाला चालना देण्यासाठी कुरवंडे (लोणावळ्याजवळ) ता. मावळ येथील टायगर व लायन्स पॉईंट या लोकप्रिय पर्यटनस्थळांना पर्यटकांचा मिळणारा मोठा प्रतिसाद विचारात घेऊन पर्यटकांसाठी सदर ठिकाणी पायाभुत सुविधा पुरविण्याच्या दृष्टीने विविध विकास कामे करणे आवश्यक आहे. पुणे महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण, पुणे यांनी कुरंवडे (लोणावळ्याजवळ) ता.मावळ येथे टायगर व लायन्स पॉईंट विकास आराखडा तयार केलेला असून विकास आराखड्यात टायगर व लायन्स पॉईंट परिसर विकास, ग्लास स्कायवॉक, लायन्स व टायगर पॉईंट जोडणारा दरीवरील पूल, साहसी खेळांचा विकास, प्रकाश व ध्वनी शो, रस्ता रुंदीकरण व आवश्यक पायाभूत सुविधांचा विकास करण्याबाबतची कामे प्रस्तावित असून या कामांसाठी एकूण रु. ३३३.५६ कोटीच्या आराखड्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

२६. सोलापूर जिल्ह्यातील उजनी जलाशय, जलपर्यटन, धार्मिक, निसर्ग पर्यटन, कृषी पर्यटन, विनयार्ड पर्यटन विकासाचा एकात्मिक पर्यटन विकास आराखडा :

सोलापूर जिल्हा धार्मिक पर्यटनासाठी प्रसिध्द आहे. येथे पंढरपूर, अक्कलकोट व बार्शी येथे विविध प्रसिध्द धार्मिक स्थळे आहेत. त्याप्रमाणेच या जिल्ह्यात जागतिक दर्जाचे पर्यटन क्षेत्र निर्माण करण्यासाठी, स्थानिक अर्थव्यवस्था वृध्दिंगत होण्यासाठी आणि स्थानिकांना रोजगार निर्माण करण्यासाठी उजनी जलाशय जलपर्यटन हा केंद्रबिंदू धरून एकात्मिक पर्यटन सर्किट विकसित करण्याचे प्रस्तावित होते. त्या अनुषंगाने पर्यटकांना एकाच जिल्ह्यात धार्मिक पर्यटन, जलपर्यटन, कृषी पर्यटन आणि विनयार्ड याचा अनुभव देण्यासाठी रु.२८२.७५ कोटी किंमतीच्या आराखड्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

२७. अष्टविनायक गणपती मंदिरांचा जीर्णोध्दार करण्याचा विकास आराखडा-

महाराष्ट्रातील सर्वसामान्य भाविक आणि गणेशभक्तांचे श्रध्दास्थान असलेल्या आणि महाराष्ट्रातील अष्टविनायक म्हणून प्रसिध्द असलेल्या स्थळांपैकी मोरगाव, थेऊर, रांजणगाव, ओझर (सर्व जिल्हा पुणे), पाली, महाड (जिल्हा रायगड) आणि सिध्दटेक (जिल्हा अहिल्यानगर) या सात तीर्थक्षेत्रांच्या ठिकाणी भाविकांची आणि पर्यटकांची मोठ्या प्रमाणावर वर्दळ वाढत असल्याने, सदर ठिकाणी मुलभूत सोयी सुविधा उपलब्ध करणे आवश्यक आहे. सबब रु. ९२.१९ कोटी किंमतीच्या अष्टविनायक गणपती मंदिरांचा जीर्णोध्दार करण्याच्या विकास आराखड्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

*** टीप:- तीर्थक्षेत्र विकास कार्यक्रमाखालील अ.क्र.१४ ते २७ करिता सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षासाठी सामायिकरित्या रु.३००.०० कोटी तरतूद करण्यात आलेली आहे. सन २०२५-२६ या वित्तीय वर्षासाठी सामायिकरित्या रु.५४१.१८ कोटी तरतूद प्रस्तावित आहे.**

२ मानव विकास कार्यक्रम

शासनाने सन २०११-१२ पासून "मानव विकास" ही संकल्पना जिल्ह्याऐवजी ' तालुका ' हा महत्त्वाचा घटक मानून राबविण्याचा निर्णय घेतला आहे. त्या अनुषंगाने ' मानव विकास कार्यक्रम ' अंतर्गत सन २००१ च्या जनगणनेनुसार तालुक्यातील "स्त्री साक्षरतेचे प्रमाण" व सन २००२ च्या सर्वेक्षणानुसार "ग्रामीण भागातील दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबाचे प्रमाण" या दोन निर्देशांकाच्या आधारे राज्यातील २३ जिल्ह्यातील १२५ अति मागास तालुक्यांची निवड करण्यात आली आहे. या कार्यक्रमांतर्गत सन २०११-१२ पासून दरडोई उत्पन्न वाढविणे, आरोग्यविषयक सुविधा पुरविणे, दारिद्र्य निर्मूलन, शिक्षण इ. विषयीच्या नियमित योजना व जिल्हा-तालुका स्पेसिफिक योजना या १२५ तालुक्यांत राबविण्यात येत आहेत. मानव विकास कार्यक्रमाची व्याप्ती वाढविण्याच्या दृष्टीने सन २०१२-१३ या वर्षापासून हा कार्यक्रम निवडलेल्या १२५ तालुक्यातील ४३ "क" वर्ग नगरपालिकांमध्ये राबविण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. सन २०२४-२५ या वर्षासाठी सर्वसाधारण योजनेतून रु. ८१५.६९ कोटी तर अनुसुचित जाती उपयोजने अंतर्गत रु. ३.०० कोटी अशा प्रकारे एकूण रु. ८१८.६९ कोटीचा नियतव्यय अर्थसंकल्पित करण्यात आला आहे. तसेच सन २०२५-२६ या वर्षासाठी सर्वसाधारण योजनेकरिता रु. १२४३.७३ कोटी तर अनुसुचित जाती उपयोजने अंतर्गत रु. २.०० कोटीचा नियतव्यय प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

३. खासदार स्थानिक क्षेत्र विकास कार्यक्रम :-

"खासदार स्थानिक क्षेत्र विकास कार्यक्रम या केंद्र पुरस्कृत कार्यक्रमांतर्गत मा. संसद सदस्यांना त्यांच्या मतदार संघातील विकास कामे करण्यासाठी केंद्र शासनाकडून सन १९९३-९४ मध्ये प्रत्येकी रु. ५.०० लक्ष व १९९४-९५ ते १९९७-९८ पर्यंत रु. ०१.०० कोटी या प्रमाणात निधी दिला जात होता तसेच सन १९९८-९९ पासून

सन २०१०-११ या आर्थिक वर्षापर्यंत रु. ०२.०० कोटी इतका निधी दिला जात होता. सन २०११-१२ या आर्थिक वर्षापासून संसद सदस्यांना अनुज्ञेय असलेल्या निधीमध्ये वाढ करण्यात येऊन प्रत्येक संसद सदस्यांस प्रति आर्थिक वर्षाकरिता रु. ०५.०० कोटी इतका निधी देण्यात येत आहे.

केंद्र शासनाने निश्चित केलेली मार्गदर्शक तत्वे विचारात घेऊन हा कार्यक्रम जिल्हाधिकारी यांच्यामार्फत राबविली जातो. या कार्यक्रमांतर्गत अनुज्ञेय निधी केंद्र शासन ECS द्वारे परस्पर जिल्हाधिकाऱ्यांकडे देते व जिल्हाधिकारी हा निधी राष्ट्रीयकृत बँकेमध्ये स्वतंत्र बचत खाते उघडून त्यामध्ये ठेवतात. या कार्यक्रमाची अंमलबजावणी व संनियंत्रण केंद्रशासनाच्या स्तरावर सांख्यिकी व कार्यक्रम कार्यान्वयन मंत्रालय, नवी दिल्ली यांच्यामार्फत करण्यात येते. दि. ०१ एप्रिल, २०२३ पासुन या कार्यक्रमाची सुधारित मार्गदर्शक तत्वे लागू करण्यात आली असून या मार्गदर्शक सुचनांमधील तरतूदीनुसार "नवीन सुधारित निधी वितरण प्रणालीचा" (New Fund Flow System) नवीन MPLADS (e-SAKSHI Portal) चा अवलंब करण्यात येत आहे. राज्य स्तरावर या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणी व संनियत्रणाची जबाबदारी राज्य नोडल विभाग म्हणून नियोजन विभागाची आहे.

४. आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रम :-

आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत जिल्ह्यांच्या गरजांवर आधारित लोकोपयोगी लहान स्वरुपाची कामे घेण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्यासाठी विशेष तरतूद सन १९८३-८४ पासून करण्यात येत होती. सन १९८८-८९ पासून ही तरतूद विधानसभा मतदारसंघनिहाय करण्यात आली. सदर विशेष तरतूद सन १९९४-९५ पर्यंत नियमित योजना नियतव्ययाच्या व्यतिरिक्त होती. सन १९९४-९५ या आर्थिक वर्षामध्ये प्रथमच विधानपरिषद सदस्यांसाठीही तरतूद करण्यात आली. सन १९९५-९६ पासून हा कार्यक्रम जिल्हा नियोजन समित्यांच्या अखत्यारीत आणला होता व त्यासाठीची तरतूद जिल्हा योजनेसाठी उपलब्ध असलेल्या निधीतून करण्यात आली. तथापि, सन १९९९-२००० पासून या योजनेचा समावेश राज्यस्तर योजना म्हणून करण्यात आला. तसेच सन २००४-०५ या वर्षापासून आदिवासी मतदारसंघासाठीच्या निधीची तरतूद बिगर आदिवासी योजनेतून करण्यात येत असून सामाजिकदृष्ट्या मागासलेल्या घटकांसाठी १०% निधी राखून ठेवण्याची तरतूद या कार्यक्रमांतर्गत करण्यात येते. सन २००६-०७ या वर्षापासून सर्व विधानपरिषद सदस्यांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील (कार्यक्षेत्र नसल्यास राज्यातील) कोणताही एक जिल्हा नोडल जिल्हा म्हणून घोषित करणे आवश्यक करण्यात आले आहे. विधानपरिषद सदस्यांना आर्थिक वर्षाकरिता अनुज्ञेय असलेला संपूर्ण निधी शासन स्तरावरून या नोडल जिल्ह्यास सुपूर्द केला जातो व तदूनंतर विधानपरिषद सदस्यांच्या शिफारशीनुसार या निधीचे पुढील वितरण त्या नोडल जिल्ह्यामार्फत केले जाते. विधानपरिषद सदस्याला त्यांच्या आर्थिक वर्षातील कार्यकालानुसार त्याप्रमाणात निधी अनुज्ञेय आहे.

आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत सन २०११-१२ या आर्थिक वर्षापासुन विधानमंडळ सदस्यांना प्रती सदस्य रु. २००.०० लक्ष इतका निधी अनुज्ञेय करण्यात आला होता. तथापि, सदर निधीमध्ये वाढ करून सन २०२०-२१ या वर्षामध्ये प्रति विधानमंडळ सदस्य रु. ३००.०० लक्ष, तसेच सन २०२१-२२ या आर्थिक वर्षापासून प्रति विधानमंडळ सदस्य रु. ४००.०० लक्ष आणि सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षापासून प्रति विधानमंडळ सदस्य रु. ५००.०० लक्ष याप्रमाणे निधी अनुज्ञेय करण्यात आलेला आहे.

आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत सन २०२४-२०२५ या आर्थिक वर्षाकरिता प्रति विधानमंडळ सदस्य रु. ५००.०० लक्ष व गतवर्षीच्या पुर्ण झालेल्या कामांसाठी अधिकचा निधी याप्रमाणे एकुण रु. २२००००.०० लक्ष एवढा निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे. त्याचबरोबर आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत सन २०२५-२६ या आर्थिक वर्षाकरिता एकूण रु. २२००००.०० लक्ष एवढी अर्थसंकल्पीय तरतूद प्रस्तावित करण्यात आलेली आहे.

आमदार स्थानिक विकास कार्यक्रमांतर्गत सर्वसमावेशक मागदर्शक सूचना शासन निर्णय क्र. स्थाविका-०६१६/प्र.क्र.९६/का. १४८२, दि. १२ जुलै, २०१६ अन्वये निर्गमित करण्यात आल्या असून तदूनंतर काळानुरुप व लोकप्रतिनिधी मागण्या विचारात घेऊन वेळोवळी सदर सूचनांमध्ये बदल करण्यात आले आहेत.

५. नक्षलग्रस्त भागाच्या जलद विकासासाठी विशेष कृती दल :-

नक्षलग्रस्त भागाच्या जलद विकासासाठी विशेष कृती कार्यक्रमांतर्गत गडचिरोली, गोंदीया, चंद्रपूर व भंडारा या चार जिल्ह्यांच्या जिल्हा समन्वय समितीस नियोजन विभाग शासन निर्णय क्रमांक नविका-१००९/ प्र.क्र. ६८/का-१४१५, दिनांक १७ डिसेंबर, २००९ अन्वये प्रतिवर्षी प्रती जिल्हा रुपये ५.०० कोटी प्रमाणे (नियोजन विभाग रु. ३.०० कोटी व आदिवासी विकास विभाग रू. २.०० कोटी) एकुण रु. २०.०० कोटी इतका निधी मंजूर करण्यात येतो. सन २०२४-२५ करीता उपरोक्त योजनेसाठी मागणी क्र. ओ-७ सीआरसी संकेतांक ३४५१०६५४ अंतर्गत रू. २०.०० कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आला आहे.

६. राज्यस्तरीय बँकर्स समिती

विविध शासकीय विभागांकडून राबविण्यात येणा-या योजनांच्या लाभार्थ्यांना राष्ट्रीयकृत बँकांमार्फत वित्त सहाय्य/ कर्ज उपलब्ध करण्याबाबत असलेल्या तरतूदीस अनुसरुन बँकांकडून होणाऱ्या कर्ज पुरवठयासंदर्भात राज्य स्तरीय बँकर्स समितीच्या बैठकीत चर्चा करण्यात येते. त्या अनुषंगाने राज्य शासन व राज्यातील राष्ट्रीयकृत बँकांचा फोरम यामधील दुवा या अर्थाने नियोजन विभाग नोडल विभाग आहे.

राज्यस्तरीय बँकर्स समितीच्या बैठका दर तीन महिन्यांनी आयोजित करण्यात येतात. वर्षातील साधारण मे/जून महिन्यामध्ये राज्यस्तरीय बँकर्स समितीच्या बैठकीत माननीय मुख्यमंत्री महोदयांबरोबर चर्चेअंती राज्याचा वार्षिक पत आराखडा अंतिम करण्यात येतो.

७. प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना भाग भांडवल देणे

ग्रामीण भागातील लहान व मध्यम शेतकरी, कृषि क्षेत्रातील कामगार वर्ग आणि लहान उद्योग इत्यादींना कृषि, व्यापार, वाणिज्य, उद्योग आणि इतर सुविधा मिळून ग्रामीण भागाचा आर्थिक विकास व्हावा यासाठी प्रादेशिक ग्रामीण बँकांची निर्मिती, नियंत्रण आणि समापन करणे या उद्देशाने प्रादेशिक ग्रामीण बँका अध्यादेश, १९७५ लागू करण्यात आला व सन १९७६ मध्ये सदर अध्यादेश अधिनियमात रुपांतरित झाला. प्रादेशिक ग्रामीण बँकांचे ध्येय हे सहकारी बँकांकडे असलेले स्थानिक ज्ञान आणि ग्रामीण भागातील प्रश्नांशी असलेला परिचितपणा आणि वाणिज्यिक बँकांकडील व्यावसायिकपणा, ठेवींची चलनशीलता, आधुनिक दृष्टी या दोन्हीचा मिलाप करणे हे होते.

या बँकांना पुन:पुंजीकरणासाठी "ग्रामीण बँकांना भागभांडवल देणे" या योजनेमधून अर्थसहाय्य देण्यात येते. यामध्ये केंद्रशासनाचा ५० टक्के हिस्सा, प्रवर्तक बँकांचा ३५ टक्के हिस्सा व महाराष्ट्र शासनाचा १५ टक्के हिस्सा आहे.

महाराष्ट्र राज्यात सध्या महाराष्ट्र ग्रामीण बँक व विदर्भ कोकण ग्रामीण बँक या दोन प्रादेशिक ग्रामीण बँका कार्यरत असून सदर बँकांची मुख्यालये अनुक्रमे छत्रपती संभाजीनगर व नागपूर येथे आहेत व अनुक्रमे बँक ऑफ महाराष्ट्र व बँक ऑफ इंडिया या दोन बँका पुरस्कर्त्या बँका आहेत. प्रादेशिक बँकांच्या संचालक मंडळावर राज्य शासनाचे प्रत्येकी दोन प्रतिनिधी तीन वर्षासाठी नियुक्त करण्यात आले आहेत.

सन २०२४-२५ या वित्तीय वर्षात मागणी क्रमांक ओ-१२, (००)(०१) ग्रामीण बँकांना भागभांडवल देणे (सीआरसी संकेतांक ५४६५००१९) या योजनेसाठी प्रादेशिक ग्रामीण बँकांना राज्य शासनाच्या १५% हिश्श्याची पुनर्भांडवलीकरणासाठी रक्कम म्हणून रू. २०.०० कोटी तरतूद करण्यात आली आहे.

८. केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकींगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसार व समन्वय :-

महाराष्ट्र शासन नियोजन विभागाच्या दिनांक ३१ मार्च २०२१ च्या शासन निर्णयान्वये केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकींगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसार व समन्वय याकरिता जिल्हास्तरावर खालीलप्रमाणे जिल्हास्तरीय समिती स्थापन करण्यात आली आहे.

१)	जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२)	मुख्यकार्यकारी अधिकारी जिल्हा परिषद	सदस्य
३)	प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा	सदस्य
४)	जिल्हा अधिक्षक, कृषी अधिकारी	सदस्य
५)	जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी	सदस्य
६)	जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था	सदस्य
७)	महाव्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र विशेष निमंत्रित	सदस्य
८)	सहाय्यक आयुक्त, कौशल्य विकास रोजगार व उद्योजकता	सदस्य
९)	जिल्हा माहिती अधिकारी	सदस्य
१०)	जिल्हा व्यवस्थापक, राज्य शासनाचे मागासवर्ग विकास महामंडळ	निमंत्रित
११)	सहायक प्रबंधक, नाबार्ड	सदस्य
१२)	जिल्हा अग्रणी बँक अधिकारी	सदस्य
१३)	जिल्ह्यातील प्रमुख बँकांचे समन्वयक अधिकारी	निमंत्रित
१४)	जिल्हा नियोजन अधिकारी	सदस्य सचिव

या समितीस "केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकींगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसार व समन्वय" या योजनेंतर्गत माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाकडून निर्गमित शासन निर्णय / परिपत्रकाप्रमाणे प्रचार व प्रसिद्धीचे कामे हाती घेण्यात येतात. सन २०२४-२५ करिता मागणी क्र. ओ-७ (सीआरसी संकेतांक ३४५१ ए००१) अंतर्गत केंद्र व राज्य शासनाच्या बँकींगशी निगडीत योजनांचा प्रचार, प्रसार व समन्वय (कार्यक्रम) या योजनेसाठी रु. ४०.०२ लाख इतका निधी अर्थसंकल्पीत आहे.

९ (अ) आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रम (Aspirational District Program) :

केंद्र शासनाने देशातील ११२ जिल्ह्यांचा झपाट्याने कायापालट करण्यासाठी जानेवारी, २०१८ मध्ये "आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रम" सुरू केला आहे. या जिल्ह्यांची निवड पारदर्शक प्रक्रियेतून करण्यात आली आहे. दुर्गमता आणि त्यांच्यासमोरील आव्हानांमुळे, विशेषत: आरोग्य आणि पोषण, शिक्षण, कृषि आणि जलसंपदा, कौशल्य विकास आणि आर्थिक समावेशन आणि पायाभूत सुविधा यांसारख्या क्षेत्रातील प्रगती या जिल्ह्यांमध्ये तुलनेने कमी होती. नवीन भारत-२०२२ च्या सर्वसमावेशक विकासासाठी, विकास प्रक्रिया टिकवून ठेवण्यासाठी या जिल्ह्यांमध्ये जलद प्रगती आवश्यक आहे. या कार्यक्रमांतर्गत राज्यातील नंदूरबार, धाराशिव, वाशिम व गडचिरोली या जिल्ह्यांचा समावेश आहे. या कार्यक्रमांतर्गत आरोग्य आणि पोषण (३०%), शिक्षण (३०%), कृषि आणि जलसंपदा (२०) कौशल्य विकास आणि आर्थिक समावेशन (१०%) आणि मूलभूत पायाभूत सुविधा (१०%) या पाच क्षेत्रांमधील ४९ प्रमुख कामगिरी निर्देशकांमधील (Key Performance Indicators) कामगिरीच्या आधारे जिल्ह्यांना गुणवत्ता क्रमांक देण्यात येतो. सन २०१८-१९ पासून राज्यातील आकांक्षित जिल्ह्यांना जिल्हा वार्षिक योजनेंतर्गत मिळणाऱ्या मूळ नियतव्ययाव्यतिरिक्त २५ टक्के अतिरिक्त नियतव्यय उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

९ (ब) आकांक्षित तालुका कार्यक्रम (Aspirational Block Program) :-

आकांक्षित जिल्हा कार्यक्रमाची यशस्विता लक्षात घेऊन सदर कार्यक्रम तालुक्यांपर्यंत पोहचविण्यासाठी केंद्र शासनाने आकांक्षित तालुका कार्यक्रम (Aspirational Block Program) सुरू केला आहे. देशातील तुलनात्मक मागास असलेल्या ५०० आकांक्षित तालुक्यांमध्ये हा कार्यक्रम राबविण्यात येणार असून त्यात आपल्या राज्यातील २७ तालुक्यांचा समावेश आहे.

या कार्यक्रमांतर्गत आरोग्य आणि पोषण (३०%) शिक्षण (३०%), कृषि आणि संलग्न सेवा (२०%), मूलभूत पायाभूत सुविधा (१५%) आणि सामाजिक विकास (५%) या पाच क्षेत्रांमधील ४० प्रमुख कामगिरी निर्देशकांमधील (Key Performance Indicators) कामगिरीच्या आधारे तालुक्यांना गुणवत्ता क्रमांक देण्यात येतो. या कार्यक्रमाचे संनियंत्रण नीति आयोगामार्फत केले जाते व राज्यस्तरावर ग्रामविकास विभागाच्या सहाय्याने तालुकास्तरिय समन्वय साधला जात आहे.

९ (क) आकांक्षित शहरे कार्यक्रम (Aspirational City Program) :-

राज्यातील गावांचे वेगाने होणारे शहरीकरण व त्यातून नव्याने उद्भवलेल्या समस्यांवर मात करण्यासाठी शहरांचा समतोल, कालबद्ध व सर्वसमावेशक विकास करण्याच्या दृष्टीने राज्यात आकांक्षित शहरे कार्यक्रम राबविण्यात येत आहे. याबाबतचा शासन निर्णय दि. १३ एप्रिल, २०२३ रोजी निर्गमित करण्यात आला आहे. या कार्यक्रमांतर्गत "ड" वर्ग महानगरपालिका, 'ब' व 'क' वर्ग नगरपरिषदा व नगरपंचायती-मधील ५७ शहरांची निवड करण्यात आली आहे. नागरी पायाभूत सुविधा, शिक्षण, आरोग्य, पर्यावरण, प्रशासकीय गतीमानता, रोजगार, वित्तीय क्षमता, सामाजिक व सांस्कृतिक या क्षेत्रातील निवडक निर्देशकांचे सातत्यपूर्ण संनियंत्रण या कार्यक्रमांतर्गत करण्यात येणार आहे. आकांक्षित शहरे कार्यक्रमांतर्गत संनियंत्रण निर्देशक व त्याचे भारांश शा.नि. दि. १२ मे, २०२३ अन्वये निश्चित करण्यात आले आहेत.

१०. रोजगार हमी योजना :

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना ही केंद्र शासनाची महत्वाकांक्षी योजना असून महाराष्ट्राच्या ३४ जिल्ह्यांमध्ये सदर योजना सन २००८ पासून राबविण्यात येत आहे. योजनेचे प्रमुख उद्दिष्ट ग्रामीण भागातील अकुशल मजुरांना रोजगार उपलब्ध करून देऊन कायम स्वरुपात टिकाऊ मालमत्ता निर्माण करणे हे आहे. योजनेत सार्वजनिक तसेच वैयक्तिक लाभाचे योजनांचा समावेश असून, भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ४१ नुसार नागरिकांच्या कामाच्या हक्काचे रक्षण करण्यात येते.

११. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना :-

१) महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियमाची अंमलबजावणी १९७७ पासून महाराष्ट्रात सुरु झाली. राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ नुसार दोन योजना सुरू होत्या :-

१) ग्रामीण भागात अकुशल व्यक्तींकरिता रोजगार हमी योजना

२) वैयक्तिक लाभाच्या योजना :

सदर योजनांना राज्य शासनाच्या निधीतून अर्थसहाय्य केले जात होते.

सन २००५ मध्ये केंद्र शासनाने संपूर्ण भारतात राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम (विद्यमान नाव - महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम) लागू केला. तसेच केंद्र शासनाने ज्या राज्यांनी पुर्वीपासूनच रोजगार हमी अधिनियम मंजुर केला होता, अशा राज्यांना केंद्र शासनाच्या अधिनियमातील कलम २८ अन्वये त्यांचा कायदा राबविण्याची मुभा दिली होती.

तदनुसार महाराष्ट्र शासनाने सन २००६ मध्ये पूर्वीचा कायदा ठेवण्याचा पर्याय स्वीकारला आहे. मात्र विधानमंडळाने केंद्रीय कायद्यास अनुसरून राज्यास निधी मिळविण्याच्या अनुषंगाने १९७७ च्या कायद्यात आवश्यक त्या सुधारणा केल्या, त्यामुळे योजना राबविण्याच्या कार्यपद्धतीत बदल झाला आहे.

सद्य:स्थितीत राज्यात महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ (सन २०१४ मध्ये बदल केल्याप्रमाणे) अंमलात आहे व या कायद्यांतर्गत खालील दोन योजना सुरू आहेत.

अ) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना महाराष्ट्र (MGNREGS) या योजनेंतर्गत केंद्र शासन १०० दिवस प्रति कुटुंब रोजगाराची हमी देते व १०० दिवस प्रति कुटुंब मजुरीच्या खर्चासाठी निधी पुरवते. प्रति व्यक्ती १०० दिवसांवरील मजुरांच्या मजुरीच्या खर्चाचा आर्थिक भार राज्य शासन उचलते.

ब) महाराष्ट्र रोजगार हमी अधिनियम, १९७७ कलम (७) (दहा) नुसार वैयक्तिक लाभाच्या योजना अनुदान तत्वावर प्रतिपूर्ती योजना म्हणून राबविण्यात येतात.

उदा. १) जवाहर/धडक सिंचन विहीर योजना

२) रोहयोंतर्गत फळबाग लागवड योजना

३) मातोश्री शेत/पाणंद रस्ते योजना

४) नागपुर विभागातील सिंचन विहीरींचा धडक कार्यक्रम

५) मागेल त्याला शेततळे योजना

६) जवाहर/धडक सिंचन विहीर कार्यक्रम

याशिवाय राज्य शासनाचा निधी पुढील बाबींकरिता वापरला जातो.

१) राज्य रोजगार हमी योजनेतील प्रगतीपथावरील अपूर्ण (कुशल) कामे पूर्ण करण्याकरिता.

२) राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत भूसंपादन केलेल्या जमिनीचा मोबदला देण्याकरिता.

३) मजुरी दरांतील वाढीव फरक

४) योजनेंतर्गत होणाऱ्या कुशल भागावरील खर्चाच्या २५% खर्च

५) शेत तेथे शेततळे ही (योजना योजनेतर) शासनाने सुरू केली असून या योजनेंतर्गत विविध आकारमानाची शेततळी अनुज्ञेय असून लाभार्थ्यास शेततळ्याच्या आकारमानानुसार अनुदान देय राहणार असून अनुदानाची कमाल मर्यादा रु.५०,०००/ इतकी आहे.

६) क वर्ग नगरपालिकांमध्ये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत कामे सुरू करण्यात आली असून सूक्ष्म पाणलोट विकासावरही भर देण्यात आला आहे.

या योजनेचा खर्च व मनुष्यदिन निर्मितीबाबतची गेल्या तीन वर्षांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

वर्ष	एकुण खर्च (कोटी)	मनुष्यदिन निर्मिती (कोटी)
२०२०-२०२१	२०२१.०२	६.७९
२०२१-२०२२	२४२२.८५	८.२५
२०२२-२०२३	३०२४.३९	७.८८
२०२३-२०२४	४४६२.०१	११.६०
२०२४-२०२५	४१४७.१८	९.८८

(MIS दि. १९ डिसेंबर, २०२४ अखेर)

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेचे उद्दीष्ट :-

अकुशल काम करण्यास इच्छुक असणाऱ्या प्रत्येक कुटुंबातील प्रौढ व्यक्तीला योजनेंतर्गत १०० दिवस प्रति कुटुंब रोजगाराची हमी देण्यात आली असून, त्या माध्यमातून स्थायी स्वरुपाची मालमत्ता निर्माण करणे हे या योजनेचे मूळ उद्दिष्ट आहे. त्याचप्रमाणे ग्रामीण भागातील शेतकरी/शेतमजुरांना या अधिनियमाच्या माध्यमातून रोजगाराचा हक्क प्रदान करणे, सामाजिक सुरक्षा देणे, महिला व दुर्बल घटकांचे सबलीकरण करणे, तसेच पंचायत राज संस्थांचे बळकटीकरण करण्यावर योजनेत भर देण्यात आला आहे.

योजनेंतर्गत सार्वजनिक व वैयक्तिक लाभाची कामे घेता येतात. सार्वजनिक कामांपैकी प्रामुख्याने जलसंधारण व जलसंवर्धनाची कामे, दुष्काळ प्रतिबंधक कामे (वनीकरणासह), रस्त्याची कामे घेण्यात येतात. वैयक्तिक लाभाच्या कामांमध्ये अनुसूचित जाती/जमाती, दारिद्र्यरेषेखालील, भू-सुधार खालील व इंदिरा आवास योजनेचे लाभार्थी, लहान व सीमांत शेतकरी यांच्या जमिनीसाठी जलसिंचन निर्माण करणारी कामे, फळबाग लागवड व भू-सुधार कामे, तसेच कृषि संदर्भातील कामे, पशुधन संदर्भातील कामे, मत्स्यव्यवसाय अनुषंगिक कामे, ग्रामीण क्षेत्रात पिण्याच्या पाण्यासंबंधी तसेच ग्रामीण स्वच्छतेसंबंधित कामे घेण्यात येतात.

तसेच, गावातील शाळा, प्राथमिक आरोग्य केंद्र आणि स्मशानभूमी यांना जोडणारे प्रमुख तीन रस्त्यांची कामे करण्यास प्राधान्य देण्यात आले आहे.

१) महिला व बाल विकास विभागाच्या ICDS या योजनेशी अभिसरण करून अंगणवाडी केंद्र इमारतीची बांधकामे करण्यात येणार आहेत.

२) मनरेगा अंतर्गत १०० दिवस मजुरी पूर्ण केलेल्या कुंटुंबातील एका सदस्यास कौशल्यवृद्धीचे प्रशिक्षण देऊन त्यांना स्वत: सक्षम होणेच्या दृष्टीने ग्राम विकास विभागाच्या महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जीवनोन्नती अभियान (MSRLM) यांचे समवेत अभिसरणामार्फत Project LIFE-MGNREGA राबविण्याचे प्रस्तावित आहे.

३) रेशीम उद्योग विकासाची योजना रेशीम विभागाद्वारे संपूर्ण राज्यात तीन वर्षांसाठी राबविण्यात येत असून त्या अंतर्गत तुती लागवड कार्यक्रम तीन वर्षांसाठी घेण्यात आला आहे. तसेच या योजने अंतर्गत टसर, अर्जुन, व ऐन रोपांची लागवड करण्यात येते.

फलोत्पादन योजना :

विभागाच्या दिनांक ३० मार्च, २०२२ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेंतर्गत वैयक्तिक लाभार्थ्याच्या सलग शेतावर, शेताच्या बांधावर व पडीक जमीनीवर अमृत महोत्सवी फळझाड / वृक्ष लागवड व फूलपिक लागवड कार्यक्रम राबविण्यास मान्यता देण्यात आलेली आहे. पुर्वी प्रमाणे समाविष्ट असलेली पिकांसोबतच खालील पीके नव्याने समाविष्ट करण्यात आलेली आहेत. १) केळी (३ वर्ष) २) ड्रॅगनफ्रुट ३) अॅव्हाकॅडो ४) द्राक्ष ५) फुलझाड-सोनचाफा, ६) मसाल्याची पिके-लवंग, दालचिनी, मिरी आणि जायफळ.

फलोत्पादन, रेशीम शेती, फुलशेती, कुरण विकास, औषधी वनस्पती आणि इतर वृक्षांसाठी १० लाख हेक्टर क्षेत्रावर उद्दिष्ट देण्यात आले आहे.मनरेगा अंतर्गत महाराष्ट्र शासनाने बांबू व इतर झाडांच्या शाश्वत लागवडीला प्रोत्साहन देण्याकरिता राज्यात सुमारे ११ लाख हेक्टर क्षेत्रावर बांबू लागवडीचा कार्यक्रम हाती घेण्यात आला आहे.

नागपूर विभागातील सिंचन विहीरींचा धडक कार्यक्रम

नियोजन विभाग (रोहयो) प्रभागाच्या दिनांक ११ सप्टेंबर, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये नागपूर विभागातील गडचिरोली, भंडारा, चंद्रपूर, गोंदिया व नागपूर या जिल्ह्यांमध्ये ११,६१४ सिचन विहिरींचा धडक कार्यक्रम घेण्यात आलेला आहे. त्यास अनुसरुन विभागाच्या दिनांक ०६ फेब्रुवारी, २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये उपरोक्त कार्यक्रमामध्ये वर्धा जिल्ह्याचा समावेश करून सदर कार्यक्रमांतर्गत नागपूर विभागातील ६ जिल्ह्यांसाठी अतिरीक्त १३,००० सिंचन विहिरींचा लक्ष्यांक देण्यात आलेला आहे. सदर कार्यक्रमांतर्गत ११,६१४ विहिरींना मंजूरी देण्यात आलेली होती, त्यापैकी ११,४११ विहिरींचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे. विभागाच्या दिनांक ०६ फेब्रुवारी, २०१९ च्या शासन निर्णयान्वये नागपूर विभागातील सिंचन विहिरींच्या धडक कार्यक्रमांतर्गत देण्यात आलेल्या अतिरिक्त १३,००० सिंचन विहिरीपैकी ४१८० विहिरींची कामे सुरू झालेली आहेत, २९९२ विहिरींचे बांधकाम पूर्ण झालेले आहे. सदर योजनेंतर्गत दिनांक ३० जून, २०२५ पर्यंत विहिरींचे काम पूर्ण करण्यास मुदतवाढ देण्यात आलेली आहे.

"मागेल त्याला शेततळे" योजना

राज्यातील टंचाईग्रस्त परिस्थिती पाहता, शेतकऱ्यांकडे स्वत:ची संरक्षित सिंचन व्यवस्था निर्माण करण्यासाठी शेततळी घेणे आवश्यक असल्याने राज्यात दिनांक १७ फेब्रुवारी, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये "मागेल त्याला शेततळे" योजनेची अनुदान पध्दतीने अंमलबजावणी करण्यात आली आहे. शासनाच्या दिनांक १० ऑक्टोबर, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये ५० पैसे आणेवारीची अट शिथील करून कोकणसह राज्यात १,११,१११ इतक्या अर्जांचे सुधारीत लक्ष्यांक देण्यात आला आहे. तथापि, देय अनुदानाची कमाल रक्कम रुपये ५०,०००/- इतकी राहील. आतापर्यंत १,४९,५७९ शेततळ्यांची कामे पूर्ण झाली आहेत. अनुदानापोटी रु. ७०६.६३ कोटी इतका निधी खर्च करण्यात आला आहे.

जवाहर/धडक सिंचन विहीर कार्यक्रम

जवाहर विहीर कार्यक्रमांतर्गत लाभार्थ्यांस विहीर मंजूर झाल्यानंतर विहिरीचे काम सुरू करण्यासाठी रु. १०,०००/- इतका अग्रीम देण्यात येतो. सदर योजना अनुदानित स्वरुपाची असल्याने लाभार्थी जसजसे विहिरीचे काम पूर्ण करील तसतसे त्यांनी केलेल्या कामाच्या मोजमापानुसार लाभार्थ्यांस अनुदान देण्यात येते. सन २००७-०८ व २००८-०९ मधील जवाहर/धडक सिंचन विहीर कार्यक्रमातील देण्यात आलेल्या लक्षांकापैकी लाभार्थी निकषानुसार अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती तसेच लहान व सिमांत शेतकरी या प्रवर्गातील पात्र लाभार्थ्यांच्या विहीरी महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना - महाराष्ट्र या योजने अंतर्गत वर्ग करण्यात आल्या आहेत. इतर लाभार्थ्यांच्या जवाहर/धडक सिंचन विहीरींच्या देय असलेल्या रु. एक लक्ष अनुदानात सुधारणा करण्यात येऊन दिनांक २३ जानेवारी २०१४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये सदर अनुदान रु.२.५० लक्ष च्या मर्यादेत करण्यात आले आहे. जवाहर विहिर कार्यक्रमांतर्गत सन २००६-२००७ ते २००८-२००९ या वित्तीय वर्षांमध्ये एकुण ५२,२५५ विहिरींचा लक्ष्यांक देण्यात आला होता. त्यापैकी ४९,४९३ लाभार्थ्यांना विहिरी मंजूर करण्यात आल्या. त्यापैकी ३४,९६१ विहिरी पूर्ण व ८४१० विहिरी रद्द करण्यात आल्या आहेत. विभागाच्या दिनांक २५-ऑक्टोबर, २०१६ च्या शासन निर्णयान्वये राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत जवाहर/धडक सिंचन विहिर कार्यक्रमांतर्गत अपूर्ण स्वरुपात असलेल्या जवाहर विहिरी, धडक सिंचन विहिरी, नरेगातून धडक सिंचन योजनेत परत घेण्यात आलेल्या विहिरी व रद्द केलेल्या पैकी पुन्हा सुरू करावयाच्या धडक सिंचन विहिरी दिनांक ३० जून, २०१७ पर्यंत पूर्ण करण्यास मुदतवाढ देण्यात आली.

विदर्भातील बुलढाणा, अकोला, वाशिम, अमरावती, यवतमाळ व वर्धा या ६ जिल्ह्यांकरिता धडक सिंचन विहीर कार्यक्रम सन २००६ पासून घेण्यात आला आहे. विदर्भातील ६ जिल्ह्यांकरिता धडक सिंचन विहीरींचा १००० विहीरी प्रतितालुका याप्रमाणे एकूण ६४,००० विहीरींचा मूळ लक्ष्यांक व ३०० विहिरी प्रतितालुका याप्रमाणे १९,२०० विहीरींचा वाढीव लक्ष्यांक असा एकुण ८३,२०० विहीरींचा लक्ष्यांक मंजूर करण्यात आला आहे. त्यापैकी ६३९६२ लाभार्थ्यांना विहिरी मंजूर करण्यात आल्या. सद्य:स्थितीत धडक सिंचन विहिर योजनेतील ४०७२६ विहिरी पूर्ण झालेल्या आहेत.

वैयक्तिक लाभाच्या सिंचन विहिरी

दिनांक ४ नोव्हेंबर, २०२२ च्या शासन निर्णयान्वये वैयक्तिक लाभाच्या सिंचन विहीरींबाबत मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या आहेत. दिनांक ५ ऑगस्ट, २०२४ च्या शासन निर्णयान्वये सिंचन विहिरींच्या आर्थिक अनुदानाची मर्यादा रु.४.०० लक्ष वरुन रु.५.०० लक्ष इतकी करण्यात आलेली आहे. वैयक्तिक लाभाची सिंचन विहीर योजना सुरू झाल्यापासून एकूण २५७९६१ इतक्या सिंचन विहिरींची कामे पूर्ण झालेली असून त्याकरीता रु.४९३१०८.३८ लक्ष इतका निधी खर्च झालेला आहे. चालू आर्थिक वर्ष २०२४-२५ मध्ये १२८५८ इतक्या सिंचन विहिरींची कामे पूर्ण झालेली असून त्याकरीता रु.१२८६७.१७ लक्ष इतका निधी खर्च झालेला आहे व १६३६८९ इतक्या सिंचन विहिरींची कामे प्रगतीपथावर आहेत. त्याकरीता आतापर्यंत रु.११६३८९.५१ लक्ष इतका निधी खर्च झालेला आहे.

मजुरी दर

सन २०११ पासून केंद्र शासन महात्मा गांधी ग्रामीण रोजगार हमी कायदा, २००५ मधील कलम ६ नुसार प्रत्येक वर्षी मजुरी दर निश्चित करते. त्यानुसार केंद्र शासनाने दि. २७ मार्च, २०२४ च्या अधिसूचनेन्वये सन २०२४-२५ या आर्थिक वर्षाकरिता महाराष्ट्रासाठी रु.२९७/- प्रतिदिन इतका मजूरी दर निश्चित केला आहे. केंद्र शासन प्रत्येक वर्षी मजूरीचे दर ठरविते व ते केलेल्या कामाच्या प्रमाणात (मोजमापानुसार) मजुरांना अदा केले जाते.

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना ही केंद्र शासन पुरस्कृत योजना आहे. केंद्र शासनामार्फत अनुज्ञेय करण्यात आलेल्या एकूण २६६ कामांचा समावेश या योजनेमध्ये करण्यात येतो. सदर योजनेअंतर्गत प्रत्येक जॉबकार्ड धारकाला रोजगाराची हमी दिली जाते.

राज्य रोजगार हमी योजनेतील भूसंपादन :

जुन्या राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत घेण्यात आलेल्या पाझर तलावांच्या कामासाठी भूसंपादनाची कार्यवाही करण्यात आली होती. रोजगार हमी योजनेतील ज्या पाझर तलावांच्या कामासाठी भूधारकांच्या जमिनी संपादीत करण्यात आलेल्या आहेत, अशा भूधारकांना भूसंपादन अधिनियम, १८९४ अन्वये तसेच १८९४ च्या कायद्यातील प्रक्रिया व्यपगत झालेल्या प्रकरणांमध्ये नवीन भूसंपादन कायदा, २०१३ मधील तरतुदींनुसार भूधारकास मोबदला देण्याबाबतची कार्यवाही करण्यात येते. सन २०२४-२५ या आर्थिक वर्षासाठी लेखाशीर्ष २५०५००२२ व लेखाशीर्ष २५०५०३८१ या लेखाशिर्षाखाली अनुक्रमे रु. १८५.०० व रु. १२०.०० कोटी इतकी तरतुद करण्यात आली आहे.

ग्रामरोजगार सेवक -

महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना अधिक प्रभावीपणे राबविण्यासाठी ग्राम पातळीवर काम करणाऱ्या ग्राम रोजगार सेवकांना दरमहा रूपये ८०००.०० मानधन देण्यास मान्यता देण्यात आली असून त्यानुषंगाने शासन निर्णय दिनांक ०३ ऑक्टोबर, २०२४ रोजी निर्गमित करण्यात आला आहे.

मातोश्री ग्रामसमृद्धी शेत/पाणंद रस्ते योजना

शेत/पाणंद रस्त्यांचा महाराष्ट्र राज्याच्या रस्ते विकास आराखड्यामध्ये समावेश नसल्याने सदर रस्त्यांच्या कामांकरीता विविध योजनांच्या माध्यमातून निधी उपलब्ध करून देण्यास तांत्रिक अडचणी येतात. तसेच, राज्यातील शेत/पाणंद रस्त्यांची एकूण संख्या व सदर रस्त्यांची एकत्रित लांबी मोठ्या प्रमाणात आहे. सदर शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांसाठी लागणाऱ्या निधीची तरतूद केवळ राज्याच्या अर्थसंकल्पातून पूर्ण करणे शक्य नाही. याबाबी विचारात घेऊन शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांकरीता विविध योजनांतर्गत निधी प्राप्त होण्याच्या उद्देशाने शेत/पाणंद रस्त्यांची कामे विविध योजनांच्या अभिसरणातून करण्याबाबत दिनांक ११ नोव्हेंबर, २०२१ च्या शासन निर्णयान्वये मातोश्री ग्रामसमृध्दी शेत/पाणंद रस्ते योजना सुरू करण्याचे ठरविण्यात आले आहे. सदर शासन निर्णयानुसार मनरेगा आणि राज्य रोजगार हमी योजना या योजनांच्या अभिसरणातून पूर्ण करावयाच्या शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांकरीता शासनस्तरावरुन मान्यता देण्यात येते. मनरेगा योजनेंतर्गत

शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांवरील अकुशल आणि कुशल खर्चाचे अनुक्रमे ६०:४० असे प्रमाण राखता यावे याकरीता राज्य रोजगार हमी योजनेतून पूरक कुशल निधी राज्य शासनास्तरावरुन उपलब्ध करून देण्यात येतो.

मनरेगा योजनेंतर्गत जवळपास २६६ कामे अनुज्ञेय (Permissible) असून काही कामांच्या खर्चातील मजुरीखर्च (अकुशल) अधिक असून काही कामांच्या खर्चात साहित्यावरील (कुशल) खर्च अधिक आहे. शेत/पाणंद रस्त्यांची कामे मनरेगा योजनेंतर्गत अनुज्ञेय असून शेत/पाणंद रस्त्याच्या कामावर मजुरीखर्चापेक्षा साहित्यावरील खर्च अधिक आहे. त्यामुळे मनरेगा योजनेंतर्गत शेत/पाणंद रस्त्याची कामे अधिक प्रमाणात घेतल्यास जिल्हास्तरावर मजुरी आणि साहित्य यावरील खर्चाचे अनुक्रमे ६०:४० असे प्रमाण राखण्यास मर्यादा येतात. तथापि, मजुरीखर्चाचे प्रमाण अधिक असणारी मनरेगा योजनेंतर्गत अनुज्ञेय असणारी अन्य कामे आणि साहित्यावरील खर्च अधिक असणारी मनरेगा योजनेंतर्गत अनुज्ञेय कामे यांच्या एकूण खर्चातील मजुरी (अकुशल) व साहित्य (कुशल) या स्वरुपांच्या खर्चाचे अनुक्रमे ६०:४० असे प्रमाण राखून म्हणजेच मनरेगांतर्गत अनुज्ञेय विविध कामांच्या संयोजनातून (Combinations) सुद्धा शेत/पाणंद रस्त्यांची कामे देखील "मातोश्री ग्रामसमद्धी शेत/पाणंद रस्ते योजनेंतर्गत" पूर्ण करता येतात. विविध कामांच्या संयोजनातून करावयाच्या शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांकरीता राज्य शासनाची मान्यता घेण्याची आवश्यकता नाही. मनरेगा योजनेंतर्गत प्रचलित पध्दतीनुसार सदर कामांना तांत्रिक मान्यता व प्रशासकीय मान्यता प्राप्त करून कामे सुरू करता येतात.

केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध योजना आणि मनरेगा योजना यांच्या अभिसरणातून देखील शेत/पाणंद रस्त्यांची कामे सदर योजनेंतर्गत पूर्ण करता येतात. ग्रामीण भागातील विविध विकास कामे पूर्ण करण्याकरीता केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध योजना सध्या सुरू असून यांतील काही योजनांमध्ये शेत/पाणंद रस्त्यांची कामे देखील अनुज्ञेय आहेत. तथापि, शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांकरीता प्रती किलोमिटर खर्चाचे प्रमाण अधिक असल्याने अशा योजनांतर्गत शेत/पाणंद रस्त्यांची अधिक कामे घेता येत नाहीत. मनरेगा योजनेंतर्गत मजुरीचा (अकुशल) खर्च पूर्णपणे केंद्र शासनामार्फत देण्यात येतो व मजुरी खर्चाच्या दोनतृतीयांश प्रमाणात साहित्यावरील (कुशल) खर्च मनरेगा योजनेंतर्गत प्राप्त होतो. उर्वरित कुशल (पुरक कुशल) निधी अन्य योजनेंतर्गत देण्यात येतो. मनरेगा आणि केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध योजना या योजनांच्या अभिसरणातून करावयाच्या शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांच्या आराखड्यास संबधित जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखालील जिल्हास्तरीय समितीद्वारा मान्यता देण्यात येते.

राज्यस्तरीय समितीच्या शिफारशीनुसार शासन निर्णय, दिनांक ०९ फेब्रुवारी, २०२४ अन्वये मातोश्री ग्रामसमृध्दी शेत/पाणंद रस्ते योजनेत सुधारणा करण्यात आल्या आहेत. त्यानुसार शासनस्तरावरुन मान्यताप्राप्त शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांकरीता प्रत्येकी एक किलोमीटर लांबीच्या मातीकामासह खडीकरण या प्रकारच्या कामाकरीता कमाल रु. १५ लाख आणि केवळ खडीकरण या प्रकारच्या कामासाठी कमाल रु. १३ लाख इतकी राज्य रोजगार हमी योजनेंतर्गत पुरक कुशल अनुदानाची मर्यादा विहीत करण्यात आली आहे. तसेच, सदर दोन्ही प्रकारच्या कामांकरीता प्रत्येकी एका किलोमिटरसाठी किमान रु.०३ लाख इतका मजुरीवरील (अकुशल) खर्च आणि सदर अकुशल खर्चाच्या दोनतृतीयांश साहित्यावरील (कुशल) खर्च म्हणजेच रु.०२ लाख असा एकूण रु. ०५ लाख इतका खर्च मनरेगा योजनेंतर्गत करणे आवश्यक करण्यात आले आहे. तसेच, शासनस्तरावरुन मान्यताप्राप्त शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामाकरीता उपरोक्त दिनांक ०९ फेब्रुवारी, २०२४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये विहीत केलेल्या अकुशल खर्चापेक्षा अधिक प्रमाणात शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामावर मनरेगा योजनेंतर्गत अकुशल स्वरुपाचा खर्च झाल्यास अकुशल खर्चाच्या दोन तृतीयांश कुशल खर्च देखील शेत/पाणंद रस्त्यांच्या कामांकरीता मनरेगा योजनेंतर्गत अनुज्ञेय करण्यात आला आहे.

१२. महाराष्ट्र इन्स्टिट्युशन फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन (मित्र)

शासन निर्णय, नियोजन विभाग, क्रमांक:-नितीआ-२०२२/प्र.क्र.३७ (भाग-१)/का- १४१२, दिनांक ११ नोव्हेंबर, २०२२ अन्वये निती आयोगाच्या धर्तीवर राज्यात महाराष्ट्र इन्स्टिट्युशन फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन (मित्र) ची स्थापना करण्यात आली आहे.

२. निती आयोगाच्या धोरणाशी सुसंगत आणि राज्याच्या गरजा विचारात घेऊन खाजगी क्षेत्र आणि अशासकीय संस्थांच्या सहभागाच्या माध्यमातून राज्याचा जलद आणि सर्वसमावेशक विकास साधणे हा "मित्र" च्या स्थापनेमागचा मुख्य हेतू आहे. मित्रची कार्ये खालीलप्रमाणे आहेत :-

मित्रची कार्ये खालीलप्रमाणे आहेत :-

१) राज्याच्या विकासाला धोरणात्मक, तांत्रिक तसेच कार्यात्मक दिशा देणारा विचार गट (Think Tank) म्हणून कार्य करेल.

२) राज्याचे निर्धारित उद्दिष्ट साध्य करण्याच्या हेतूने शासनाच्या विविध विभागांना सक्षम करण्यासाठी उपाययोजना करणे.

३) विविध विभाग, भारत सरकार, निती आयोग, सिव्हिल सोसायटी, विविध अशासकीय संस्था, तसेच खाजगी व्यावसायिक संस्था यांच्यात संवाद घडवून आणून विकासाच्या नवीन उपाययोजना सुचविणे.

४) "मित्र"द्वारे कृषि व संलग्न क्षेत्र, आरोग्य व पोषण, शिक्षण, कौशल्य विकास व नाविन्यता, नागरीकरण व बांधकाम क्षेत्र विकास आणि भूमी प्रशासन, वित्त, पर्यटन आणि क्रीडा, ऊर्जा संक्रमण आणि वातावरणीय बदल, उद्योग आणि लघु उद्योग, पायाभूत सुविधा, माहिती तंत्रज्ञान, पुरक सेवा व दळणवळण अशा १० क्षेत्रांवर लक्ष केंद्रित करणे, तसेच पर्यावरण, वने व वन्यजीव संरक्षण, या क्षेत्रांवर विशेष लक्ष देणे.

५) या क्षेत्रांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी व संनियंत्रणासाठी पूरक असणारे नाविन्यपूर्ण क्षेत्र-ड्रोन टेक्नॉलॉजी, कृत्रिम बुद्धीमत्ता (Artificial Intelligence) व मशिन लर्निंग, Internet of Things (I.O.T.) Cloud Computing, सायबर सुरक्षा (Cyber Security), Robotics, GIS, Block chain यांचा वापर करणे.

६) आकांक्षित तालुके/शहरे उपक्रम राबविणे. या उपक्रमांच्या माध्यमातून तुलनेने कमी प्रगत असलेल्या तालुका/शहरांमध्ये नियोजनबद्ध कार्यक्रम/योजना राबविणे तसेच त्यांच्या प्रगतीचा वेळोवेळी आढावा घेणे.

७) राज्य सरकारला आंतरराष्ट्रीय वित्तीय संस्था आणि सीएसआर ट्रस्ट फंड यांच्याकडून विकासात्मक उपक्रमांसाठी राज्य शासनाच्या मालमत्तेचे मुद्रणीकरण (Asset Monetisation) आणि सवलतींचा वित्तीय पुरवठा यांसारख्या नाविन्यपूर्ण साधनांद्वारे अर्थसंकल्पबाह्य संसाधने निर्माण करण्यासाठी सल्ला देणे.

८) राज्य शासनाच्या विविध विभागांना मदत करीत असताना स्थानिक पातळीवरील नियोजन आणि विकासात्मक कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीत सुधारणा करण्यासाठी जिल्ह्यांना डेटा ॲनॅलिटिक्सच्या माध्यमातून सहाय्य करणे. अंमलबजावणी करणाऱ्या यंत्रणांची कार्यक्षमता सुधारण्यासाठी परिणाम-आधारित रिअल-टाईम मूल्यांकनाच्या माध्यमातून मदत देणे आणि समवर्ती अभिप्राय प्रदान करणे.

मुख्य कार्यकारी अधिकारी, मित्र या पदावर नियुक्तीचे आदेश दि. २३ फेब्रुवारी, २०२३ रोजी निर्गमित करण्यात आलेले असून मित्र चे कार्यालय कार्यान्वित झालेले आहे.

सन २०२५-२६ या आर्थिक वर्षाकरिता रु. ३२,९९,८२,०००/- चा नियतव्यय प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

१३. मुख्यमंत्री फेलोशिप कार्यक्रम

राज्यातील विकास प्रक्रिया व त्यातील टप्पे जाणून घ्यावेत व ते समजून घेत असताना शासकीय यंत्रणेतील कामकाज, त्यातील घटकांचा ताळमेळ आणि निर्णय प्रक्रियेचा अनुभव तरुणांनी मिळवावा, त्यातून समर्पित वृत्तीने समाज सेवा करण्यासाठी प्रामाणिक, ध्येयवादी, सुजाण नागरिक तयार व्हावेत यासाठी राज्यातील तरुणांसाठी सामान्य प्रशासन विभाग, शासन निर्णय क्र. एसआरव्ही-२०१४/प्र.क्र.४००/२०१४/१२, दि. २९ मे, २०१५ अन्वये- 'मुख्यमंत्री फेलोशिप कार्यक्रम सुरू करण्यात आला आहे. सन २०१६ पासून सदर कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीची जबाबदारी अर्थ व सांख्यिकी संचालनालयावर सोपविण्यात आली होती. त्यानुसार सन २०१६-१७ ते सन २०१९-२० या कालावधीत सदर कार्यक्रम राबविण्यात आला होता. शासनाने रद्द केल्याने सन २०२०-२१ ते २०२२-२३ या कालावधीत सदर कार्यक्रम राबविण्यात आला नाही. सन २०२३-२४ मध्ये सदरहू कार्यक्रम राबविण्यात आला असून कार्यक्रमांतर्गत सन २०२३-२४ करिता एकूण ६० उमेदवारांची 'फेलो' म्हणून निवड करण्यात आली आहे. या फेलोंना शासनाच्या विविध विभाग/कार्यालयात गट 'अ' समकक्ष अधिकारी म्हणून १२ महिन्यांसाठी नियुक्ती देण्यात आली. त्यांना दरमहा रु.७०,०००/- मानधन व रु. ५,०००/- प्रवासखर्च अशी एकूण रु. ७५,०००/- इतकी रक्कम छात्रवृतीच्या स्वरुपात देण्यात येत आहे.

१४. परशुराम आर्थिक विकास महामंडळ

राज्यातील ब्राम्हण समाजातील आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील सुशिक्षीत बेरोजगार तरुणांकरीता शेतीपूरक व्यवसाय, विपणन, प्रक्रिया, उद्योग, पुरवठा आणि साठवणूक यांबरोबर लघू उद्योग, वाहतूक, अन्य व्यावसायिक उद्योग उपलब्ध करून देणे किंवा त्यास अर्थसहाय्य करून स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देणे तसेच आर्थिक स्तर उंचावण्यासाठी शासन निर्णय, नियोजन विभाग, दि. ०३ ऑक्टोबर, २०२४ अन्वये परशुराम आर्थिक विकास महामंडळ स्थापन करण्यात आले असून महामंडळाचे मुख्यालय पुणे येथे आहे.

१५. वीर शिरोमणी महाराणा प्रताप आर्थिक विकास महामंडळ

राजपूत समाजामधील आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांसाठी शेतीपूरक व्यवसाय, विपणन, प्रक्रिया, उद्योग, पुरवठा आणि साठवूणक यांबरोबरीने लघू उद्योग, वाहतूक, अन्य व्यावसायिक उद्योग उपलब्ध करून देणे किंवा त्यास अर्थसहाय्य करून स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून आर्थिक स्तर उंचावणे यासाठी शासन निर्णय, नियोजन विभाग, दि. ०३ ऑक्टोबर, २०२४ अन्वये वीर शिरोमणी महाराणा प्रताप आर्थिक विकास महामंडळ स्थापन करण्यात आले असून महामंडळाचे मुख्यालय छत्रपती संभाजीनगर येथे आहे.

१६. श्री वासवी कन्यका आर्थिक विकास महामंडळ

आर्य वैश्य समाजातील आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकातील सुशिक्षीत बेरोजगार तरुणांकरीता शेतीपूरक व्यवसाय, विपणन, प्रक्रिया, उद्योग, पुरवठा आणि साठवणूक यांबरोबर लघू उद्योग, वाहतूक, अन्य व्यावसायिक उद्योग उपलब्ध करून देणे किंवा त्यास अर्थसहाय्य करून स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून आर्थिक स्तर उंचावणे यासाठी शासन निर्णय, नियोजन विभाग, दि. ३० सप्टेंबर, २०२४ अन्वये श्री वासवी कन्यका आर्थिक विकास महामंडळ स्थापन करण्यात आले असून महामंडळाचे मुख्यालय नागपूर येथे आहे.

तक्ता १ / TABLE I

(क) अधिकारी / कर्मचारी गोषवारा :

नियोजन विभागातील (खुद्द) कर्मचारी गोषवारा / Personnel Summary of Planning Department (Proper) :

अ.क्र. S. No. पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)		पदसंख्या No.of Posts			Designation
			नियोजन (खुद्द)	रो.ह.यो.	एकूण	
1	2		3	4	5	6
१. राजपत्रित (गट-अ व ब)						**1. *Gazetted* (Group A and B)**
अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव व विकास आयुक्त		...	1	0	1	Additional Chief Secretary/Principal Secretary and Development Commissioner (I.A.S.)
सह सचिव	S-27 : 123100-215900	...				Joint Secretary
उप सचिव	S-25 : 78800-209200	...	9	2	11	Deputy Secretary
वरिष्ठ स्वीय सहायक	S-24 : 71100-211900	...	1	0	1	Senior P.A.
अवर सचिव	S-23 : 67700-208700	...	11	2	13	Under Secretary
विशेष कार्य अधिकारी (पत व पद्धती)	S-23 : 67700-208700	...	1	0	1	Officer on Special Duty (Credit & System)
उप संचालक निवडश्रेणी	S-23 : 67700-208700	...	2	1	3	Deputy Director
विशेष कार्य अधिकारी	S-20 : 56100-177500	...	1	0	1	Officer on Special Duty
सहायक संचालक	S-20 : 56100-177500	...	0	1	1	Assistant Director (Accounts)
ग्रंथपाल आणि संदर्भ अधिकारी	S-20 : 56100-177500	...	1	0	1	Librarian and Reference Officer
एकूण गट-अ			**27**	**6**	**33**	**Total Group A**
गट-ब						**Group B**
कक्ष अधिकारी (अकार्यात्मक वेतनश्रेणी)	S-20 : 56100-177500	...	31	12	43	Section Officer (Non Functional)
कक्ष अधिकारी	S-17 : 47600-151100					Section Officer
लघुलेखक (निवडश्रेणी)	S-17 : 47600 - 151100	...	2	0	2	Steno (Selection Grade)
संशोधन अधिकारी	S-16 : 44900-142400	...	4	1	5	Research Officer
लेखाधिकारी	S-16 : 44900-142400	...	1	0	1	Accounts Officer
एकूण गट-ब राजपत्रित			**38**	**13**	**51**	**Total Group B Gaz.**
२. गट-ब अराजपत्रित						***2. Group B-Non Gazetted***
लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	S-16 : 44900 - 142400	...	3	1	4	Steno (Higher Grade)
सहायक लेखाधिकारी	S-15 : 41800 -132300	...	0	1	1	Assistant Accounts Officer
सहायक संशोधन अधिकारी	S-14 : 38600 - 122800	...	4	2	6	Research Officer
सहायक कक्ष अधिकारी	S-14 : 38600 -122800	...	43	14	57	Assistant Section Officer
रोख लेखापाल	S-14 : 38600 - 122800	...	1	0	1	Cash Accountant
लघुलेखक (निम्नश्रेणी)	S-15 : 41800 - 132300	...	6	2	8	Steno (Lower Grade)
एकूण गट-ब अराजपत्रित			**57**	**20**	**77**	**Total Group B Non Gaz.**
३. गट-क						***3. Group - C***
सांख्यिकी सहायक	S-10 : 29200 - 92300	...	2	0	2	Stat. -Assistant
लिपिक-टंकलेखक	S-6 : 19900 - 63200	...	41	14	55	Clerk -Typist
देयक लेखापाल	S-6 : 19900 - 63200	...	6	0	6	Bill Accountant
रोखपाल	S-6 : 19900 - 63200	...	1	0	1	Cashier
वाहन चालक	S-6 : 19900 - 63200	...	4	0	4	Driver
एकूण गट-क			**54**	**14**	**68**	**Total Group C**

तक्ता १--चालू TABLE I--*Contd.*

1	2		3	4	5	6
४. गट-ड						***4. Group D***
हवालदार	S-3 : 16600-52400	...	1	0	1	Havaldar
नाईक	S-3 : 16600-52400	...	4	0	4	Naik
आवेष्टक	S-3 : 16600-52400	...	1	0	1	Packer
रोनिओ चालक / झेरॉक्स यंत्रचालक	S-3 : 16600-52400	...	1	0	1	Roneo Operator/Xerox Machine Operator
शिपाई	S-1 : 15000-47600	...	21	3	24	Peon
एकूण (गट ड)		...	**28**	**3**	**31**	**Total Group D**
एकूण १ + २ + ३ + ४		...	**204**	**56**	**260**	**Total 1 + 2 + 3 + 4**

तक्ता २ TABLE II

नियोजन विभाग - राज्य नियोजन मंडळ कर्मचारीविषयक गोषवारा :

(राज्य नियोजन मंडळाची पदे दिनांक १-८-१९९५ पासून मंजूर)

Personnel Summary of State Plainning Board of Planning Department

अ.क्र. S. No.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)		मंजूर पदे No.of Posts एकूण Total	Designation
१	२	३		४	५
१.	**गट अ**				**1. Group A**
	खाजगी सचिव	S-25 : 78800-209200	...	1	Private Secretary
एकूण गट-अ				**1**	**Total Group A**
२.	**गट-ब-राजपत्रित/अराजपत्रित**				**2. Group B-Gazetted/Non-Gaz.**
	स्वीय सहाय्यक	S-15 : 41800-132300 S-14 : 38600-122800	...	3	Personal Assistant
	लघु लेखक (उच्च श्रेणी/निम्न श्रेणी)	S-15 : 41800-132300 / S-14 : 38600-122800	...	2	Steno (Higher Grade) (Lower Grade)
एकूण गट ब				**5**	**Total Group B**
३.	**गट क**				**3. Group C**
	लिपिक टंकलेखक	S-6 : 19900-63200	...	2	Clerk Typist
	वाहन चालक	S-6 : 19900-63200	...	1	Driver
एकूण गट क				**3**	**Total Group C**
४.	**गट ड**				**4. Group D**
	चोपदार	S-6 : 19900-63200	...	1	Chopdar
	शिपाई/संदेश वाहक	S-1 : 15000-47600	...	5	Peon / Messenger
एकूण गट ड			...	**6**	**Total Group D**

तक्ता ३ TABLE III

मानव विकास कार्यक्रमा अंतर्गत असणाऱ्या अधिकारी कर्मचारी विषयक गोषवारा :

Summary of Staffunder Human Development program :

अ.क्र. S. No.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)	पदसंख्या No.of Posts	Designation
1	2	3	4	5
१.	आयुक्त	...	१	Commissioner
२.	उप आयुक्त (मानव विकास) तथा सह संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय (गट अ)	S-25 : 78800-202200	१	Dy. Commissioner (H.D) & Jt. Director, Directorate of Economics & Statistics (Group A)
३.	सहाय्यक आयुक्त मानव विकास तथा उप संचालक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय (गट अ)	S-23 : 67700-208700	१६	Asstt. Commissioner (H.D) & Dy. Director, Directorate of Economics & Statistics (Group A)
४.	लेखाधिकारी, गट-ब लेखा व कोषागारे संचालनालय	S-16 : 44900-142400	१	Accounts Officer, Directorate of Acctts. & Treasury (Group B)
५.	सहा. जिल्हा नियोजन अधिकारी, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय	S-16 : 44900-142400	२३	Asstt. Dist. Plaining Officer Directorate of Economics & Statistics
६.	सहायक संशोधन अधिकारी, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय	S-14 : 38600 - 122800	२३	Assistant Research Officer, Directorate of Economics & Statistics
७.	सांख्यिकी सहायक, अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय	S-10 : 29200 - 92300	२५	Statistical Assistant, Directorate of Economics & Statistics
८.	लघु लेखक (मराठी)	S-15 : 41800-132300	१	Steno (Marathi)
९.	लिपिक	S-6 : 19900-63200	२	Clerk
१०.	शिपाई	S-1 : 15000-47600	२	Peon
	एकूण	...	**९५**	**Total**

तक्ता ४ TABLE IV

"महाराष्ट्र सुदूर संवेदन उपयोजन केंद्र, नागपूर" अंतर्गत कार्यरत असणाऱ्या कर्मचाऱ्यांविषयक गोषवारा :

Summary of Staff under Maharashtra Remote Sensing Application Centre, Nagpur :

अ.क्र. S. No.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)	मंजूर पदसंख्या 2024-25	Designation
1	2	3	4	5
	गट-अ तांत्रिक कर्मचारी			**Group-A Technical Staff**
१.	डायरेक्टर	S-27 : 118500 -214100	१	1. Director
२.	सिनि. रिसोर्सेस सायंटिस्ट	S-25 : 78800 - 209200	३	2. Sr. Resources Scientist
३.	रिसोर्सेस सायंटिस्ट	S-24 : 71100 - 211900	६	3. Resources Scientist
४.	असोसिएट सायंटिस्ट	S-20 : 56100 - 177500	१४	4. Associate Scientist
५.	डॉक्युमेंटेशन ऑफिसर	S-15 : 41800 - 132300	१	5. Documentation Officer
६.	सायंटीफिक असोसिएट	S 14 : 38600-122800	१०	6. Scientific Associate
७.	टेक्निशियन	S-10 : 29200 - 92300	१	7. Technision
८.	टेक्निकल असिस्टंट	S-10 : 29200 - 92300	३	8. Tech. Assistant
	एकूण (अ)		**३९**	**Total (A)**
	ब. प्रशासकीय कर्मचारी वृंद			**B. Administrative Staff**
९.	ॲडमिनिस्ट्रेटिव्ह ऑफिसर	S-16 : 44900-142400	१	9. Administrative Officer
१०.	अकाऊंटस् ऑफिसर	S-15 : 41800-132300	१	10. Accounts Officer
११.	एक्झिक्युटिव्ह असिस्टंट	S-15 : 41800-132300	२	11. Executive Assistant
१२.	अकाउंटंट	S-14 : 38600-122800	१	12. Accountant
१३.	ॲडमिनिस्ट्रेटिव्ह ऐड	S-6 : 19900-63200	५	13. Administrative Aide
१४.	वाहन चालक	S-6 : 19900-63200	३	14. Driver
१५.	ऑफिस एड टेक्निकल एड	S-1 : 15000-47600	५	15. Office Aid/Technical Aid
	एकूण (ब)		**१८**	**Total (B)**
	एकूण (अ) + (ब)		**५७**	**Total (A) + (B)**

तक्ता ५ TABLE V

रोजगार हमी योजनेअंतर्गत असणाऱ्या कर्मचाऱ्यांविषयक गोषवारा

Personel Summary of Staff under Employment Gurarantee Scheme

अ.क्र. S. No.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)			पदसंख्या No. of Posts २०२४-२०२५ 2024-2025		Designation
1	2	3			4		5
अ.	राजपत्रित (गट अ व गट ब)--						A. *Gazetted* (Group A & B)—
१.	आयुक्त (मगांराग्रारोहयो-महा.)	S-27 :	118500-214100	...	1	...	Commissioner (MGNREGS-MAHA.)
२.	उपायुक्त (रोहयो.)	S-27 :	118500-214100	...	6	...	Deputy Commissioner (EGS)
३.	सहा. आयुक्त (अधि. अभि.)	S-25 :	78800-209200	...	1	...	Superintent Engineer
४.	कार्यकारी अभियंता (जलसंपदा)	S-23 :	67700-208700	...	6	...	Executive Engineer
५.	अधिक्षक कृषी अधिकारी	S-23 :	67700-208700	...	7	...	Superintent Agg. off
६.	उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी म.वि.से. (गट-अ)	S-20 :	56100-177500	...	7	...	Deputy Chief Executive Officer
७.	उप जिल्हाधिकारी	S-20 :	56100-177500	...	35	...	Deputy Collector
८.	उप अभियंता	S-20 :	56100-177500	...	33	...	Deputy Engineer
९.	सहाय्यक संचालक (लेखा)	S-20 :	56100-177500	...	1	...	Assistant Director (Accounts)
१०.	कृषि अधिकारी वर्ग-२	S-16 :	44900-142400	...	34	...	Agricultural Officer-G-2
११.	गट विकास अधिकारी	S-15 :	41800-132300	...	34	...	Block Development Officer
१२.	संशोधन अधिकारी (सां.)	S-15 :	41800-132300	...	1	...	Research Officer
१३.	लेखाधिकारी	S-16 :	44900-142400	...	6	...	Accounts Officer
१४.	नायब तहसिलदार	S-14 :	38600-122800	...	40	...	Naib Tahsildar
१५.	सहाय्यक लेखाधिकारी	S-15 :	41800-132300	...	75	...	Assistant Accounts Officer
	एकूण अ (गट अ व ब)			...	**287**	...	Total A (Group A & B)

तक्ता ५ TABLE V

रोजगार हमी योजनेअंतर्गत असणाऱ्या कर्मचाऱ्यांविषयक गोषवारा

Personel Summary of Staff under Employment Gurarantee Scheme

अ.क्र. S. No.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)		पदसंख्या No. of Posts २०२४-२०२५ 2024-2025		Designation
1	2	3		4		5
ब.	**अराजपत्रित (गट क) --**					A. *Non-Gazetted* (Group C)—
१.	विस्तार अधिकारी	S-13 : 35400-112400	...	1	...	Extension Officer
२.	लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	S-15 : 41800-132300	...	1	...	Stenographer (H.G.)
३.	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	S-14 : 38600-122800	...	9	...	Stenographer (L.G.)
४.	कनिष्ठ अभियंता/शाखा अभियंता/सहा. अभियंता	S-15 : 41800-132300	...	41	...	Junior/Section Engineer
५.	कनिष्ठ अभियंता	S-14 : 38600-122800	...	1	...	Junior Engineer
६.	संशोधन सहाय्यक	S-14 : 38600-122800	...	1	...	Research Assistant
७.	अव्वल कारकून	S-10 : 29200-92300	...	390	...	Avval Karkoon
८.	वरिष्ठ सहाय्यक	S-10 : 29200-92300	...	34	...	Sr. Assistant
९.	कृषि सहाय्यक	S-8 : 25500-81100	...	1	...	Agricultural Assistant
१०.	लिपिक-टंकलेखक	S-6 : 19900-63200	...	74	...	Clerk-Typist
११.	लेखा लिपिक	S-6 : 19900-63200	...	6	...	Account Clerk
१२.	लघु टंकलेखक	S-8 : 25500-81100	...	40	...	Steno graphar
	एकूण ब (गट क)	...		**599**	...	**Total B (Group C)**
	क. गट ड --				...	**(Group D)**
			...	निरंक	...	
	एकूण (अ+ब+क)	...		**886**	...	**Total (A+B+C)**

तक्ता ६ TABLE VI

विकास मंडळाच्या कामकाजाच्या संदर्भात असलेल्या कर्मचाऱ्यांचा गोषवारा

अ.क्र. पदनाम S. No.	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)		पदसंख्या No. of Posts २०२२-२०२३ 2022-2023	२०२३-२०२४ 2023-2024	Designation
1	2		3	4	5
(अ) मंडळाच्या अध्यक्षाकरिता :					**A. for Chairman of Board**
१. अराजपत्रित गट-ब					1. *Non Gazetted* (Group B)
स्वीय सहाय्यक	S-15 : 41800-132300		3	3	Personal Assistant
एकूण १ (गट-ब)		...	3	3	... Total 1 (Group B)
२. अराजपत्रित गट-क					2. *Non-Gazetted* (Group C)
लिपिक-टंकलेखक	S-6 : 19900-63200		3	3	*Clerk Typist*
वाहनचालक	S-6 : 19900-63200		3	3	Driver
एकूण २ (गट-क)		...	6	6	... Total 2 (Group C)
३. अराजपत्रित वर्ग-४					3. *Non-Gazetted* (Group C)
शिपाई/संदेशवाहक	S-1 : 15000-47600		3	3	Peon/Messenger
एकूण ३ (गट-ड)		...	3	3	... Total 3 (Group D)
(ब) मंडळाच्या कार्यालयाकरिता :					**B. for Board's Office :**
१. राजपत्रित गट-अ व ब					1. *Gazetted* (Group A & B)
सदस्य सचिव (भा.प्र.से.)	संवर्ग पद		3	3	Member Secretary (I.A.S.)
सहसंचालक	S-23 : 67700-208700		3	3	Joint Director
प्रशासकीय नि संशोधन अधिकारी	S-15 : 41800-132300		3	3	Administrative cum Research Officer
सहाय्यक लेखाधिकारी	S-15 : 41800-132300		3	3	Assistant Accounts Officer
एकूण १ (गट अ व ब)		...	12	12	... Total 1 (Group A & B)
२. अराजपत्रित गट-ब					2. *Non-Gazetted* (Group B)
लघुलेखक उच्चश्रेणी	S-15 : 41800-132300		3	3	Stenographer Higher Grade
संशोधन सहाय्यक	S-14 : 38600-122800		6	6	Research Assistant
एकूण २ (गट-ब)		...	9	9	... Total 2 (Group B)
३. अराजपत्रित गट-क					3. *Non-Gazetted* (Group C)
अव्वल कारकून	S-12 : 32000-101600		3	3	Head Clerk
लिपिक टंकलेखक	S-6 : 19900-63200		3	3	Clerk Typist
वाहनचालक	S-6 : 19900-63200		6	6	Driver
एकूण ३ (गट-क)		...	12	12	... Total 3 (Group C)
४. अराजपत्रित गट-ड					4. *Non-Gazetted* (Group D))
शिपाई	S-1 : 15000-47600		6	6	Peon
एकूण ४ (गट-ड)	...		6	6	... Total 4 (Group D)
(क) नियोजन विभागातील स्वतंत्र कक्ष :					**C. Seperate Sect. in Planning Dept.:**
१. राजपत्रित गट-अ व ब					1. *Gazetted* (Class I & II)
उप सचिव	S-25 : 78800-209200		1	1	Deputy Secretary
कक्ष अधिकारी	S-20 : 56100-177500		1	1	Section Officer
संशोधन अधिकारी	S-15 : 41800-132300		2	2	Research Officer
एकूण १ (गट अ व ब)		...	4	4	... Total 1 (Group A & B)
२. अराजपत्रित गट-ब					2. *Non-Gazetted* (Group B)
सहाय्यक कक्ष अधिकारी	S-14 : 38600-122800		1	1	Assistant Section Officer
एकूण २ (गट-ब)		...	1	1	... Total 2 (Group B)
३. अराजपत्रित वर्ग-३					3. *Non-Gazetted* (Group C)
लिपिक टंकलेखक	S-6 : 19900-63200		1	1	Clerk Typist
एकूण ३ (गट-क)		...	1	1	... Total 3 (Group C)
एकूण पदे (अ+ब+क)		...	**57**	**57**	**... Grand Total (A+B+C)**

तक्ता ७ TABLE VII

मित्र संस्थेतील मंजूर पदे व रिक्त पदे यांचा गोषवारा

Summary of Staff under Mitra Society

अ) मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या कार्यालयातील पदे

अ.क्र.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)	मंजूर पदे	भरलेली पदे	रिक्त पदे
1	2	3	4	5	6
१.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी	एल-१४ : १४४२००-२१८२००	१	१	०
२.	सह मुख्य कार्यकारी अधिकारी	एल-१२ : ७८८००-२०९२००	१	१	०
३.	सह सचिव	एस-२७ : ११८५००-२१४१००	१	१	०
४.	कक्ष अधिकारी	एस-२० : ५६१००-१७७५००	१	१	०
५.	स्वीय सहाय्यक	एस-१६ : ४४९००-१४२४००	१	१	०
६.	सपोर्ट स्टाफ	रु.२००००/- (ठोक)	१	१	०
		एकूण	**६**	**६**	**०**

ब) संचालन व प्रशासन शाखेतील पदे

अ.क्र.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)	मंजूर पदे	भरलेली पदे	रिक्त पदे
१.	संचालक	एस-२९ : १३११००-२१६६०० बाह्यस्रोत-रु. ३,००,०००/- (ठोक)	५	४	१
२.	अवर सचिव	एस-२३ : ६७७००-२०८७००	४	४	०
३.	स्वीय सहाय्यक	एस-१६ : ४४९००-१४२४०० बाह्यस्रोत-रु. ५०,०००/- (ठोक)	५	५	०
४.	संशोधन अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३०० बाह्यस्रोत-रु. १,००,०००/- (ठोक)	३	३	०
५.	सपोर्ट स्टाफ	रु.२००००/- (ठोक)	८	८	०
		एकूण	**२५**	**२४**	**१**

क) विकास क्षेत्र शाखेतील पदे

अ.क्र.	पदनाम	सुधारित वेतन मॅट्रीक्समधील वेतनस्तर (रक्कम रुपयांत)	मंजूर पदे	भरलेली पदे	रिक्त पदे
१.	विकास क्षेत्र प्रमुख	एल-१४ : १४४२००-२१८२०० बाह्यस्रोत रु. ३,५०,०००/- (ठोक)	१०	०	१०
२.	वरिष्ठ सल्लागार	एस-२९ : १३११००-२१६६०० बाह्यस्रोत-रु. ३,००,०००/- (ठोक)	१०	४	६
३.	संशोधन अधिकारी	एस-१५ : ४१८००-१३२३०० बाह्यस्रोत-रु. १,००,०००/- (ठोक)	२२	२	२०
४.	यंग प्रोफेशनल्स	रु.७००००/- (ठोक)	२२	२२	०
		एकूण	**६४**	**२८**	**३६**

(ड) अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ मधील सुस्पष्ट अर्थसहाय्य

(रुपये हजारांत)

अनुक्रमांक	प्रधान / गौण / उपशीर्ष (अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग दोन मधील पृष्ठ क्रमांक)	योजनेचे नाव	अर्थसंकल्पीय अंदाज योजनांतर्गत कार्यक्रम खर्च	अर्थसंकल्पीय अंदाज अनिवार्य खर्च	ठळक वैशिष्टे
	(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
मागणी क्रमांक ओ-०३					
१	२५०५, ग्रामीण रोजगार	रोजगार हमी योजना--	..	..	रोजगार हमी योजनेच्या कायद्यातील तरतुदीनुसार कामाची मागणी करणाऱ्या मजुरांना काम न दिल्यास बेरोजगार भत्ता देय आहे. तसेच रोजगार हमी योजनेच्या कामावरील मजुरास कामावर असताना अपघात झाल्यास अथवा मृत्यू आल्यास सानुग्रह अनुदान देण्याची तरतूद कायद्यात करण्यात आली आहे.
	६०, इतर कार्यक्रम	योजनेखाली बेरोजगार भत्ता व सानुग्रह अनुदान			
	(०१) रोजगार हमी योजना				
	(०२) रोजगार हमी योजनेंतर्गत बेरोजगार भत्त्यांचे प्रदान		..	..	
	(०२)(०१) बेरोजगार भत्ता		..	१	
	(०२)(०२) वैद्यकीय उपचार इत्यादींसाठी प्रदान		..	३००	
		एकूण ...		**३०१**	

(इ) अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ मधील (सुस्पष्ट अर्थसहाय्य आणि सहायक अनुदानाव्यतिरिक्त) अप्रकट अर्थसहाय्याचा तपशील

(रुपये लाखात)

अनुक्रमांक	प्रधान/गौण/उपशीर्ष (अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग दोन मधील पृष्ठ क्रमांक)	योजनेचे नाव	परिमाणावरील अभिप्राय	अर्थसंकल्पीय अंदाज कार्यक्रम	अर्थसंकल्पीय अंदाज अनिवार्य
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
मागणी क्रमांक ओ-०३					
१	२५०५, ग्रामीण रोजगार ६०, इतर कार्यक्रम			..	..
	००१, रोजगार हमी योजना पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना				
	(०१) रोजगार हमी योजना				
..	(०१) (०२) जवाहर विहीर कार्यक्रम	(अ) खाजगी जमिनीवर जवाहर विहिरी खोदणे	*(अ) सन २०२०-२०२१ मध्ये जवाहर विहिरीवर अपेक्षित खर्च	१०००	..
..	(०१) (०३) फलोत्पादन कार्यक्रम	(ब) रोजगार हमी योजने अंतर्गत फलोत्पादन विकास योजना.	(ब) सन २०१४-१५ पर्यंत लागवडीखालील क्षेत्र १८.४६ लाख हेक्टर असून सन २०१५-२०१६ मध्ये ७,००० हेक्टर क्षेत्रामध्ये तसेच सन २०१६-१७ मध्ये ५१४४ हेक्टर क्षेत्रामध्ये फलोत्पादन विकास योजना राबविण्याचा कार्यक्रम घेण्यात आला आहे.	१०००	..
			एकूण	**२०००**	

***टीप :**--रोहयो अंतर्गत '३१ सहायक अनुदाने (वेतनेतर)' या उद्दिष्टाकरिता करण्यात येणाऱ्या एकत्रित तरतुदीतून वरील खर्च भागविण्यात येतो. तसेच प्रत्यक्ष खर्च वर्ष अखेरीस रोजगार हमी निधीकडे महालेखापाल मुंबई यांचेकडून अंतिमत: वर्ग करण्यात येतो.

विवरणपत्र 'अ'

STATEMENT 'A'

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकातील कार्यक्रमानुसार तपशील २०२५-२०२६

Programmewise details of Total Budget Estimates, 2025-2026

(रुपये हजारांत)
(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२३-२०२४ Actuals 2023-2024			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२०२५ Budget Estimate 2024-2025			सुधारित अंदाज २०२४-२०२५ Revised Estimate 2024-2025			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026			Name of Programme
	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
२०५३-जिल्हा प्रशासन													2053-District Administration
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	5708302	..	5708302	8156900	..	8156900	1194646	..	1194646	12437299	..	12437299	Scheme Expenditure
एकूण ...	5708302	..	5708302	8156900	..	8156900	1194646	..	1194646	12437299	..	12437299	.. Total
२२२५-अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्ग व अल्पसंख्यांक यांचे कल्याण													2225-Welfare of Scheduled Caste Scheduled Tribes Classes & Minorities
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	2207309	..	2207309	3000000	..	3000000	2987000	..	2987000	5158500	..	5158500	Scheme Expenditure
एकूण ...	2207309	..	2207309	3000000	..	3000000	2987000	..	2987000	5158500	..	5158500	Total
२२३५-सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम													2235-Social Security and Welfare.
अनिवार्य खर्च ...	120	..	120	420	..	420	420	..	420	420	..	420	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Scheme Expenditure
एकूण ...	120	..	120	420	..	420	420	..	420	420	..	420	Total
२५०५-ग्रामीण रोजगार रोजगार हमी योजना													2505-Rural Employment Employment Guarantee Scheme
अनिवार्य खर्च ...	0	..	0	301	..	301	301	..	301	301	..	301	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	23344398	..	23344398	51700002	..	51700002	49300002	..	49300002	51700002	..	51700002	Scheme Expenditure
स्थूल बेरीज ...	23344398	..	23344398	51700303	..	51700303	49300303	..	49300303	51700303	..	51700303	Gross Total
वजा वसुली ...	4489016	..	4489016	7800300	..	7800300	7800300	..	7800300	7800300	..	7800300	Deduct Recoveries
एकूण ...	18855382	..	18855382	43900003	..	43900003	41500003	..	41500003	43900003	..	43900003	Total
२५१५-इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम													2515-Other Rural Development Programme
अनिवार्य खर्च ...	406	..	406	800	..	800	600	..	600	600	..	600	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	..	..	..	1000003	..	1000003	3	..	3	3	..	3	Scheme Expenditure
एकूण ...	406	..	406	1000803	..	1000803	603	..	603	603	..	603	Total

विवरणपत्र 'अ'–चालू

STATEMENT 'A'—*Contd.*

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजपत्रकातील कार्यक्रमानुसार तपशील २०२५-२०२६

Programmewise details of Total Budget Estimates, 2025-2026

(रुपये हजारांत)
(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२३-२०२४ Actuals 2023-2024			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025			सुधारित अंदाज २०२४-२०२५ Revised Estimate 2024-2025			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026			Name of Programme
	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
३४२५-इतर वैज्ञानिक संशोधन													3425-Other Scientific Research
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	1500000	..	1500000	380000	..	380000	110000	..	110000	306210	..	306210	Scheme Expenditure
एकूण ...	1500000	..	1500000	380000	..	380000	110000	..	110000	306210	..	306210	Total
३४५१-सचिवालय-आर्थिक सेवा													3451-Secretariat Economic Services
अनिवार्य खर्च ...	788584	..	788584	1061825	..	1061825	951878	..	951878	1126301	..	1126301	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	984542	..	984542	1692140	..	1692140	1449224	..	1449224	3734693	..	3734693	Scheme Expenditure
एकूण ...	1773126	..	1773126	2753965	..	2753965	2401102	..	2401102	4860994	..	4860994	Total
३४५२-पर्यटन													3452-Tourism
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	13838	..	13838	233872	..	233872	13652	..	13652	22530	..	22530	Scheme Expenditure
एकूण ...	13838	..	13838	233872	..	233872	13652	..	13652	22530	..	22530	Total
३६०४-स्थानिक संस्था व पंचायत राज संस्था यांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रकमा देणे													3604-Compensation and Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च...	20000000	..	20000000	15000000	..	15000000	20000000	..	20000000	15000000	..	15000000	Scheme Expenditure
एकूण ...	20000000	..	20000000	15000000	..	15000000	20000000	..	20000000	15000000	..	15000000	Total

विवरणपत्र 'अ'–समाप्त

STATEMENT 'A'-*End.*

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील २०२५-२०२६

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates 2025-2026

(रुपये हजारात)
(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२३-२०२४ Actuals 2022-2023			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२०२५ Budget Estimates 2023-2024			सुधारित अंदाज २०२४-२०२५ Revised Estimate 2024-2025			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026			Name of Programme
	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	महसुली Revenue	भांडवली Capital	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
४२५०-इतर सामाजिक सेवा यावरील भांडवली खर्च													4250-Capital outlay on Other Social Services
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	3400720	3400720	..	4000000	4000000	..	4000003	4000003	..	7800000	7800000	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	3400720	3400720	..	4000000	4000000	..	4000003	4000003	..	7800000	7800000	Total
४५१५-इतर ग्रामविकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च													4515-Other Rural Devp. Programme.
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	17839005	17839005	..	59597396	59597396	..	22400000	22400000	..	37293132	37293132	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	17839005	17839005	..	59597396	59597396	..	22400000	22400000	..	37293132	37293132	Total
४५५१-डोंगराळ क्षेत्रावरील भांडवली खर्च													4551-Capital outlay on Hilly Areas.
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	1305653	1305653	..	2250000	2250000	..	1785000	1785000	..	2550000	2550000	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	1305653	1305653	..	2250000	2250000	..	1785000	1785000	..	2550000	2550000	Total
५४५२-पर्यटनावरील भांडवली खर्च													5452-Capital outlay on Tourism
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	1896115	1896115	..	5378148	5378148	..	4978056	4978056	..	8826144	8826144	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	1896115	1896115	..	5378148	5378148	..	4978056	4978056	..	8826144	8826144	Total
५४६५-सर्वसाधारण वित्तीय व व्यापार-विषयक संस्थामधील गुंतवणूक													5465-Investments in General Financial and Trading Institutions
अनिवार्य खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0	0	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	607912	607912	..	200000	200000	..	200000	200000	..	100	100	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	607912	607912	..	200000	200000	..	200000	200000	..	100	100	Total
७६१०-शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे													7610-Loans to Government Servants etc.
अनिवार्य खर्च ...	..	27989	27989	..	36920	36920	..	36920	36920	..	71940	71940	Committed Expenditure
कार्यक्रमावरील खर्च ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Scheme Expenditure
एकूण ...	..	27989	27989	..	36920	36920	..	36920	36920	..	71940	71940	Total

विवरणपत्र 'ब'

STATEMENT 'B'

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates

(रुपये हजारात)
(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२३-२०२४ Actuals 2023-2024			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025			सुधारित अंदाज २०२४-२०२५ Revised Estimate 2024-2025			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026			Name of Programme
	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
२०५३-जिल्हा प्रशासन													2053-District Administration
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	5708302	5708302	..	8156900	8156900	..	1194646	1194646	..	12437299	12437299	Voted
एकूण ...	..	5708302	5708302	..	8156900	8156900	..	1194646	1194646	..	12437299	12437299	Total
२२२५-अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्ग व अल्पसंख्यांक यांचे कल्याण													2225-Welfare of Scheduled Caste, Scheduled Tribes, other Backward Classes & Minorities
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	2207309	2207309	..	3000000	3000000	..	2987000	2987000	..	5158500	5158500	Voted
एकूण ...	..	2207309	2207309	..	3000000	3000000	..	2987000	2987000	..	5158500	5158500	Total
२२३५-सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम													2235-Social Security & Welfare.
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	120	..	120	420	..	420	420	..	420	420	..	420	Voted
एकूण ...	120	..	120	420	..	420	420	..	420	420	..	420	Total
२५०५-ग्रामीण रोजगार (रोजगार हमी योजना)													2505-Rural Employment (Employment Guarantee Scheme)
भारीत ...	..	795234	795234	..	1200001	1200001	0	1200001	1200001	..	1200001	1200001	Charged
दत्तमत ...	0	22549164	22549164	301	50500001	50500302	301	48100001	48100302	301	50500001	50500302	Voted
एकूण स्थूल ...	0	23344398	23344398	301	51700002	51700303	301	49300002	49300303	301	51700002	51700302	Gross Total
वजा वसुली ...	0	4489016	4489016	301	7799999	7800300	301	7799999	7800300	301	7799999	7800300	Deduct Recoveries
एकूण ...	0	18855382	18855382	0	43900003	43900003	0	41500003	41500003	0	43900003	43900003	Total
२५१५-इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम													2515-Other Rural Development Programme
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	406	..	406	800	1000003	1000803	600	3	603	600	3	603	Voted
एकूण ...	406	..	406	800	1000003	1000803	600	3	603	600	3	603	Total

विवरणपत्र 'ब'--चालू

STATEMENT 'B'--*Contd.*

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates

(रुपये हजारात)
(Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२३-२०२४ Actuals 2023-2024			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025			सुधारित अंदाज २०२४-२०२५ Revised Estimate 2024-2025			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026			Name of Programme
	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
३४२५-इतर वैज्ञानिक संशोधन													3425-Other Scientific Research
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	1500000	1500000	..	380000	380000	..	110000	110000	..	306210	306210	Voted
एकूण ...	..	1500000	1500000	..	380000	380000	..	110000	110000	..	306210	306210	Total
३४५१-सचिवालय-आर्थिक सेवा													3451-Secretariat Economic Services
भारीत ...	32251	..	32251	53061	..	53061	39724	..	39724	50027	..	50027	Charged
दत्तमत ...	756333	984542	1740875	1008764	1692140	2700904	912154	1449224	2361378	1076274	3734693	4810967	Voted
एकूण ...	788584	984542	1773126	1061825	1692140	2753965	951878	1449224	2401102	1126301	3734691	4860994	Total
३४५२-पर्यटन													3452-Tourism
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	13838	13838	..	233872	233872	..	13652	13652	..	22530	22530	Voted
एकूण ...	..	13838	13838	..	233872	233872	..	13652	13652	..	22530	22530	Total
३६०४-स्थानिक संस्था व पंचायत राज संस्था यांना नुकसान भरपाईच्या व अभिहस्तांकित रकमा देणे													3604-Compensation and Assignments to Local Bodies & Panchayati Raj Institutions
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	20000000	20000000	..	15000000	15000000	..	20000000	20000000	..	15000000	15000000	Voted
एकूण ...	..	20000000	20000000	..	15000000	15000000	..	20000000	20000000	..	15000000	15000000	Total

विवरणपत्र 'ब'--समाप्त

STATEMENT 'B'-*End.*

एकूण अर्थसंकल्पीय अंदाजाचा मुख्य लेखाशीर्ष व कार्यक्रमानुसार तपशील २०२५-२६ (रुपये हजारात)

Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates 2025-26 (Rs. in Thousands)

अ. क्र. कार्यक्रमाचे नाव Sr. No.	प्रत्यक्ष खर्च, २०२३-२०२४ Actuals 2023-2024			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025			सुधारित अंदाज २०२४-२०२५ Revised Estimate 2024-2025			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budget Estimates 2025-2026			Name of Programme
	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रमावरील खर्च Scheme Expenditure	एकूण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
४२५०-इतर सामाजिक सेवा यावरील भांडवली खर्च													4250-Capital outlay on Other Social Services
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...		3400720	3400720	..	4000000	4000000	..	4000003	4000003	..	7800000	7800000	Voted
एकूण ...		3400720	3400720	..	4000000	4000000	..	4000003	4000003	..	7800000	7800000	Total
४५१५-इतर ग्रामविकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च													4515-Other Rural Devp. Programme.
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	17839005	17839005	..	59597396	59597396	..	22400000	22400000	..	37293132	37293132	Voted
एकूण ...	..	17839005	17839005	..	59597396	59597396	..	22400000	22400000	..	37293132	37293132	Total
४५५१-डोंगराळ क्षेत्रावरील भांडवली खर्च													4551-Capital Outlay on Hill Areas Programme
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	1305653	1305653	..	2250000	2250000	..	1785000	1785000	..	2550000	2550000	Voted
एकूण ...	..	1305653	1305653	..	2250000	2250000	..	1785000	1785000	..	2550000	2550000	Total
५४५२-पर्यटनावरील भांडवली खर्च													5452-Capital outlay on Tourism
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	1896115	1896115	..	5378148	5378148	..	4978056	4978056	..	8826144	8826144	Voted
एकूण ...	..	1896115	1896115	..	5378148	5378148	..	4978056	4978056	..	8826144	8826144	Total
५४६५-सर्वसाधारण वित्तीय व व्यापार-विषयक संस्थामधील गुंतवणूक													5465-Investments in General Financial and Trading Institutions
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	..	607912	607912	..	200000	200000	..	200000	200000	..	100	100	Voted
एकूण ...	..	607912	607912	..	200000	200000	..	200000	200000	..	100	100	Total
७६१०-शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्ज													7610-Loans to Govt. Servants etc.
भारीत ...	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Charged
दत्तमत ...	27989	..	27989	36920	..	36920	36920	..	36920	71940	..	71940	Voted
एकूण ...	27989	..	27989	36920	..	36920	36920	..	36920	71940	..	71940	Total

(२) वित्तीय आवश्यकता : **Financial Requirement :**

विवरणपत्र-क STATEMENT-C

(रुपये हजारात) (Rs. in thousands)

अ. क्र. Sr. No.	क्षेत्राचे नाव	प्रत्यक्ष खर्च २०२३-२०२४ Actuals 2023-2024			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२०२५ Budget Estimates 2024-2025			सुधारित अंदाज २०२४-२०२५ Revised Estimate 2024-2025			अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२५-२०२६ Budge Estimates 2025-2026			Name of the Sector
		अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रम खर्च Scheme Expenditure	एकुण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रम खर्च Scheme Expenditure	एकुण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रम खर्च Scheme Expenditure	एकुण Total	अनिवार्य खर्च Committed Expenditure	कार्यक्रम खर्च Scheme Expenditure	एकुण Total	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
(ब)	४५५१-डोंगराळ क्षेत्रे... यावरील भांडवली खर्च ०१, पश्चिम घाट, ०६० इतर डोंगराळ क्षेत्रे (००), (००) (०१) डोंगराळ क्षेत्राकरिता विशेष विकास कार्यक्रम (कार्यक्रम)	0	1305653	1305353	..	2550000	2550000	..	1785000	1785000	..	2550000	2550000	4551, Capital outlay 01, Western Ghats 060, Other Hill Areas, (00), (00)(01) Special Development Programmes, for Hill Areas (Scheme)

आर ७८५-(१५० पु.) अ ४०-३.२०२५

शासकीय मुद्रणालय, कोल्हापूर.